

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ІВАНОВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 311.2 : 334.012.61-022.51(477)

**СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ
В УКРАЇНІ**

08.00.10 – статистика

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Ковтун Наталія Василівна,
доктор економічних наук, професор

Київ – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МАЛИЙ БІЗНЕС ЯК ОБ'ЄКТ СТАТИСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ	12
1.1. Теоретико-методологічні засади статистичного вивчення малого бізнесу	12
1.2. Програмно-методологічні питання та завдання статистичного спостереження підприємств малого бізнесу	27
1.3. Інформаційне забезпечення статистичного вивчення малого бізнесу	39
Висновки до розділу 1	54
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА СТАТИСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	56
2.1. Організація статистичного моніторингу малого бізнесу	56
2.2. Підходи до статистичного оцінювання впливу малого бізнесу на розвиток регіонів	63
2.3. Статистичне вивчення ефективності підприємств малого бізнесу	70
Висновки до розділу 2	105
РОЗДІЛ 3. СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МАЛОГО БІЗНЕСУ	107
3.1. Статистичний аналіз розвитку малого бізнесу в Україні	107
3.2. Статистична оцінка внеску малого бізнесу в розвиток економіки регіону на прикладі АР Крим	124
3.3. Інтегральна оцінка фінансового стану суб'єктів малого підприємництва	146
Висновки до розділу 3	158
ВИСНОВКИ	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	167
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Актуальність теми. Необхідним елементом реалізації економічних реформ на шляху до соціально-орієнтованої ринкової економіки є малий бізнес. В умовах переходу до ринкових відносин він виступає самостійним сектором економіки, який має значний матеріально-технічний потенціал, виробляє продукцію, здійснює роботи, надає послуги, заснований на використанні індивідуальної праці, приватної та особистої власності, обмеженої кількості ресурсів. Динамічний розвиток суб'єктів малого підприємництва є індикатором формування сприятливих умов для подальшого формування та активізації підприємств середнього та великого бізнесу.

Саме через його розвиток формується конкурентне середовище, створюються нові робочі місця, сплачуються податки до державного і місцевого бюджетів. Все це сприяє розвитку регіональних економік. Крім того, ефективне функціонування малого бізнесу забезпечує більш рівномірний розвиток регіонів, прискорює інвестиційні процеси, впливає на структуру національної економіки.

Дослідження розвитку малого підприємництва вказує на необхідність розробки нових, сучасних підходів щодо ефективного методологічного та організаційного статистичного дослідження діяльності малих підприємств. Застосування статистичного підходу до вивчення розвитку та ефективності діяльності малого бізнесу дає можливість порівнювати показники їх функціонування в часі та просторі, визначати міру їх змін, взаємозв'язків, відображати закономірний зв'язок кількісного та якісного боків їх прояву.

На сьогодні існуючі методики носять узагальнюючий характер, вся аналітика представлена у формі інформаційних оглядів про стан малого бізнесу за окремі періоди часу. Комплексні дослідження регіональних особливостей розвитку малого бізнесу для забезпечення порівняльного аналізу не проводяться. Крім того, на даний час відсутні статистичні дослідження щодо

фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

Саме тому розробка організаційних засад статистичного спостереження за діяльністю суб'єктів малого бізнесу, інформаційного та методичного забезпечення статистичного аналізу розвитку та результативності функціонування малих підприємств, а також оцінювання впливу та ролі малого бізнесу на соціально-економічний розвиток України та її регіонів є однією з актуальних проблем сьогодення.

Стан наукової розробки проблеми. Аналіз наукової розробки у вітчизняній літературі свідчить, що українськими вченими створено підґрунтя для її подальшого плідного вивчення. Великий внесок у дослідження сутності малого підприємництва та його державного регулювання зробили В. Базилевич, О. Барановський, З. Варналій, Л. Воротіна, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, М. Долішний, Ю. Єхануров, П. Єщенко, О. Жук, А. Кваснюк, Ю. Клочко, Т. Ковальчук, М. Козоріз, В. Кредісов, М. Крупка, О. Кужель, І. Кузнєцова, С. Мочерний, Є. Панченко, С. Реверчук, В. Савчук, В. Сизоненко, В. Узунов, Л. Хмелевська, А. Чухно та інші.

Окремі питання методологічних та організаційних засад статистичного вивчення діяльності малого підприємництва розкрито в наукових працях О. Васечко, О. Гончар, В. Гусева, І. Книщенко, Л. Калініченко, О. Образцової, М. Пугачової, О. Чупріної, Ю. Цал-Цалко, М. Шехової. У роботах відомих українських вчених – статистиків, таких як: С. Герасименко, А. Головач, А. Єріна, Г. Ковалевський, Н. Ковтун, Г. Купалова, Р. Моторин, М. Огай, В. Швець питання дослідження малого підприємництва на макроекономічному (регіональному) рівні порушені опосередковано, але представлені в них економіко- і математико-статистичні методи є базою для здійснення статистичних досліджень будь-яких економічних явищ і процесів.

Разом з тим, недостатньо висвітленими залишаються питання, що пов'язані із статистичними дослідженнями рівня розвитку малого бізнесу, ефективності його діяльності в Україні та в окремих її регіонах, а теоретичні та методологічні аспекти проведення таких досліджень потребують подальшого

розвитку й вдосконалення. На сьогодні відсутні статистичне забезпечення оцінювання рівня розвитку малого бізнесу та аналізу ефективності його функціонування, а також системні дослідження закономірностей розвитку, оцінки ефективності його діяльності. Існуючі методики носять узагальнюючий характер, вся аналітика представлена у формі інформаційних оглядів про стан малого бізнесу за окремі періоди часу. Саме тому вивчення тенденцій розвитку та результативності функціонування малого бізнесу, а також його впливу на соціально-економічний розвиток України та її регіонів є однією з актуальних проблем сьогодення. Відтак потребують подальших досліджень інформаційно-аналітичне забезпечення та організаційні засади статистичного вивчення рівня розвитку та ефективності малого бізнесу, що і визначило вибір теми дисертації, її мету, завдання та послідовність дослідження.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у відповідності до плану науково-дослідної роботи кафедри статистики та демографії економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка і є складовою частиною комплексної науково-дослідної роботи № 06БФ040-01 «Розвиток внутрішнього ринку України в умовах глобалізації: закономірності та протиріччя» (державний реєстраційний номер 0106U006542), зокрема, відповідно до підрозділу кафедри обліку та аудиту «Адаптація статистики, бухгалтерського обліку і звітності до стандартів Європейського Союзу». Особистий внесок автора полягає у розробленні системи статистичних показників фінансового стану, розвитку та ефективності діяльності підприємств малого бізнесу з метою побудови інтегральної оцінки ефективності розвитку малого бізнесу, обґрунтуванні необхідності створення системи статистичного моніторингу, удосконаленні методичного забезпечення оцінювання фінансового стану та результатів діяльності малих підприємств за окремими складовими в розрізі видів економічної діяльності.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка системи інформаційно-аналітичного забезпечення статистичного вивчення

розвитку та оцінювання ефективності діяльності підприємств малого бізнесу з урахуванням його регіональних особливостей.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань теоретичного, методологічного, організаційного та практичного характеру:

- розкрити соціально-економічну сутність малого бізнесу як об'єкта статистичного дослідження;
- удосконалити систему статистичних показників суб'єктів малого підприємництва на державному та регіональному рівнях;
- дослідити та структурувати інформаційне забезпечення статистичного вивчення підприємств малого бізнесу;
- обґрунтувати основні організаційні етапи статистичного моніторингу малого бізнесу;
- визначити підходи до статистичного оцінювання впливу малого бізнесу на розвиток регіонів;
- здійснити статистичне вивчення ефективності підприємств малого бізнесу;
- провести статистичний аналіз розвитку малого бізнесу в Україні;
- оцінити внесок малого бізнесу в розвиток економіки регіону на прикладі АР Крим;
- побудувати інтегральну оцінку фінансового стану суб'єктів малого підприємництва.

Об'єктом дослідження є підприємства малого бізнесу на прикладі Автономної Республіки Крим.

Предметом дослідження виступає сукупність теоретико-методологічних та організаційних засад статистичного вивчення малого бізнесу та оцінювання ефективності діяльності малих підприємств.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід до статистичного вивчення малого бізнесу у державі (на прикладі регіону).

Для розв'язання завдань дослідження застосовувалися загальнонаукові

методи узагальнення, системного та історичного підходів, що дало змогу уточнити сутність категорії «малий бізнес» (1.1); метод аналізу та синтезу застосовувався в аспекті дослідження програмно-методологічних основ статистичного спостереження (1.2); логічний метод було використано для дослідження інформаційного забезпечення малого бізнесу (1.3; 2.1); методи побудови узагальнюючих показників, кореляційно-регресійний метод; кластерний аналіз, табличний та графічний методи – при аналізі рівня розвитку малого бізнесу (2.2; 2.3; 3.1; 3.2; 3.3).

*Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України з питань регуляторної політики, матеріали науково-практичних конференцій, статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Головного Управління статистики (ГУС) в Автономній Республіці Крим, оперативні дані ГУС в АРК, наукові дослідження та публікації, що розміщені в мережі Internet, а також результати досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених із структурної статистики та розрахунки автора. Дисертаційна робота виконана з використанням комп'ютерних технологій, реалізованих у програмних модулях інтегрованої системи оброблення даних *SPSS, Statistica*.*

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у розробці засад щодо вдосконалення статистичного вивчення малого бізнесу регіону та прогнозування його розвитку та ефективності функціонування. Найбільш суттєві результати, що характеризують наукову новизну та особистий внесок автора, є такими:

вперше:

– розроблено організаційні засади проведення статистичного моніторингу малого бізнесу, спрямовані на вдосконалення статистичного вивчення діяльності малих підприємств та підприємців, що дозволяє доповнити інформаційне забезпечення статистичного аналізу малого бізнесу, здійснювати оцінювання діяльності суб'єктів малого підприємництва;

– визначено інтегральну оцінку ефективності розвитку малого бізнесу, яка

надає можливість проводити порівняльний аналіз, що дозволяє здійснити позиціонування територіальних одиниць та виявити їх типологію відповідно до рівня та перспектив розвитку малого бізнесу за регіонами України;

удосконалено:

– тлумачення категорії малого бізнесу у частині визначенні критеріїв віднесення, спрямоване розмежувати фізичних та юридичних осіб – суб'єктів малого підприємництва, а саме пропонується для юридичних осіб використовувати термін «мале підприємство», а для фізичних осіб – вживати термін «підприємець»;

– систему статистичних показників вивчення розвитку та оцінювання ефективності малого бізнесу з виділенням груп, які характеризують стан, ефективність функціонування та тенденцій розвитку малого підприємництва, що дозволяє в умовах обмеженого інформаційного забезпечення розробити інтегральний показник для аналізу рівня та тенденцій розвитку малого підприємництва країни (регіону);

набули подальший розвиток:

– методичний підхід нормування фінансових показників малих підприємств, що забезпечило порівнянність різних індикативних показників та дозволило розробити вертикальну інтегральну оцінку за окремими складовими фінансового стану та результатів діяльності;

– пріоритетні напрями державної підтримки розвитку малого бізнесу в регіонах України на підставі кластерного аналізу, що дозволило виокремити однорідні регіональні зони за рівнем розвитку малого бізнесу та ефективності функціонування малих підприємств за видами економічної діяльності, що дозволяє розробляти диференційовані заходи державної підтримки з урахуванням регіональних диспропорцій;

– методологічні підходи оцінювання взаємозв'язку між фінансовими показниками в частині адаптації регресійного аналізу до моделювання ефективності розвитку малого бізнесу, що дозволило розробити моделі залежності рівня платоспроможності малих підприємств від показників

фінансового стану та результатів діяльності на рівні секцій за видами економічної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дисертації доведено до рівня розробок і практичних рекомендацій. Науково-практичні розробки та пропозиції щодо оцінювання впливу факторів та статистичного аналізу малого бізнесу регіону можуть бути використані органами державної влади при формуванні та реалізації програм щодо подолання соціально-економічної кризи.

Основні положення наукового дослідження та практичні рекомендації використано Головним управлінням статистики в АР Крим та застосовуються в аналітичній роботі відділу структурної статистики (довідка № 10.1–11/9 від 16.02.2011 р.); Феодосійським союзом промисловців та підприємців при розробці програм економічного та соціального розвитку регіону (статистичне ранжування малих підприємств за видами економічної діяльності) (довідка № 12 від 26.04.2011 р.).

Проведене у роботі групування регіонів за інтегральним показником, що характеризує діяльність малих підприємств, апробовано в рамках навчального семінару на тему «Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації», проведеного у Херсонському національному технічному університеті (довідка № 44 від 01.02.2010 р.).

Запропоновані у дисертації теоретичні та практичні аспекти методичного забезпечення статистичного аналізу розвитку та ефективності малих підприємств були впроваджені при викладанні дисципліни «Економічна статистика» в Феодосійській фінансово-економічній академії Київського університету ринкових відносин (довідка № 51 від 18.02.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому здійснено узагальнення організаційно-методичних засад статистичного вивчення малого бізнесу, запропоновані багатofакторні моделі інтеграційної оцінки розвитку та ефективності функціонування малого бізнесу за регіонами та видами

економічної діяльності. Наукові положення, висновки й пропозиції, які виносяться на захист, одержані автором особисто. Отримані результати знайшли відображення в одноосібно опублікованих працях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались, обговорювались і отримували позитивну оцінку на 10 міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Регіони України в формуванні національної інноваційної системи в умовах глобалізації економіки» (17–20 травня 2007 р., м. Феодосія); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і методологія економіко-статистичного аналізу і прогнозування» (15–16 листопада 2007 р., м. Київ); VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна: Сучасний стан науки: досягнення, проблеми та перспективи розвитку» (20–23 березня 2008 р., м. Київ); X Міжнародній науково-практичній конференції «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (21–24 травня 2008 р., м. Феодосія); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Статистична оцінка соціально-економічного розвитку» (21 травня 2009 р., м. Хмельницький); VII Міжнародній науково-практичній конференції з нагоди Дня працівників статистики «Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи» (4–5 грудня 2009 р., м. Київ); VIII Міжнародній науковій конференції, присвяченій пам'яті д.е.н., професора, заслуженого діяча науки і техніки України О.С. Бородкіна «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація» (26 березня 2010 р., м. Київ); XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Світова економічна криза і сценарій посткризового розвитку» (20–22 травня 2010 р., м. Феодосія); XI Всеукраїнській науковій конференції аспірантів та студентів «Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем» (16–17 березня 2011 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Статистика XXI століття: нові виклики, нові можливості» (19–20 травня 2011 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення дисертації викладено автором у 23 публікаціях загальним обсягом 5,1 д. а., з них: 9 статей – у наукових фахових (3,1 д.а.), 1 стаття – в іноземному науковому виданні (0,3 д.а.), 13 публікацій – за матеріалами конференцій та круглих столів (1,7 д.а.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 205 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 190 сторінках комп'ютерного тексту, що містять 28 таблиць, 18 рисунків та формули. Робота має 10 додатків. Список використаних джерел налічує 205 найменувань.

РОЗДІЛ 1

МАЛИЙ БІЗНЕС ЯК ОБ'ЄКТ СТАТИСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

1.1. Теоретико-методологічні засади статистичного вивчення малого бізнесу

Термін «бізнес» походить від англійського слова «business», що в перекладі означає «справа, підприємництво». На сьогодні як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі не існує загальноприйнятого та чіткого визначення цих понять – «підприємництво» та «бізнес». У більшості випадків сутність підприємництва замінюється метою підприємницької діяльності. У тлумачному словнику економічних термінів «бізнес» визначається як самостійна економічна діяльність, що здійснюється на свій ризик, та спрямована на систематичне отримання прибутку від використання майна та/або нематеріальними активами, продажу товарів, виконання робіт або надання послуг особами, зареєстрованими у цієї якості у встановленому законом порядку [26].

У Господарському кодексі України «підприємництво» – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [33].

Таке визначення дає можливість виокремити чотири відмінності підприємництва від інших видів діяльності юридичних та фізичних осіб. Саме одночасна наявність таких ознак дозволяє признати діяльність підприємництвом.

1. Самостійність здійснення підприємницької діяльності. Підприємець безпосередньо від свого імені, за власною волею та у власних інтересах здійснює свою діяльність.

2. Підприємець діє на свій ризик. Якщо підприємець вирішує діяти

самостійно з метою отримання прибутку, то він осознанно йде на ризик, оскільки неможливо спрогнозувати успіх або передбачити невдачу.

3. Підприємницька діяльність передбачає за мету систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання послуг, здійснення послуг.

4. Підприємцями можуть бути фізичні та юридичні особи, що зареєстровані в установленому законом порядку. Особи, які вирішили займатися підприємницькою діяльністю, повинні пройти державну реєстрацію, а в деяких випадках отримати ліцензії на право здійснення певних видів діяльності.

Поняття «бізнес, підприємництво» можна розглядати як у широкому, так і вузькому розумінні. У широкому розумінні «підприємництво» – самостійна ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність, спрямована на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг, а також посередницька діяльність (зокрема торгівля) з метою одержання прибутку [54, с. 409].

У вузькому розумінні «бізнес» – економічна діяльність, спрямована на отримання прибутку; будь-який вид підприємницької діяльності, що забезпечує дохід або іншу вигоду [54, с. 56].

На наш погляд, підприємництво – це не будь-який бізнес, це стиль господарювання, якому притаманні принципи новаторства, постійної ініціативи, орієнтації на нововведення в процеси виробництва, маркетингу, розподілу та споживання товарів та послуг, а бізнес – це репродуктивна діяльність у сфері організації, виробництва, розподілу та реалізації товарів та послуг без новаторства, ініціативи у розвиток інноваційних процесів. Це здійснення із року в рік одного й того ж виробництва, збуту, розподілу або іншої діяльності у рамках існуючих технологій, норм та правил для задоволення існуючих потреб.

Багатоваріантність тлумачення терміну «підприємництво», неузгодженість поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених свідчать про необхідність

визначення еволюційних змін цього поняття.

Вперше поняття «підприємець» у XVIII столітті використав англійський економіст Ричард Кантильон у своїй роботі «Досвід про природу торгівлі загалом». Автор дав наступне його визначення: «підприємець – це людина, що діє в умовах ризику» [9, с. 17]. Він відмітив, що разом із земельними власниками та найманими робітниками різного роду з'явився новий прошарок людей, що на свій страх і ризик спрямовуються до ринкового обміну з метою отримання прибутку. По Кантильону, підприємцем є людина з невизначеними, нефіксованими доходами, яка купує товари за відомою ціною, а продає за ціною, більш високою, але поки йому невідомою.

Головна заслуга Р. Кантильона полягає в тому, що він поставив підприємця в центр економічної системи суспільства, зробив його об'єктом наукового вивчення, тим самим поклавши початок подальших теоретичних досліджень у цій області [137, с. 10] .

Представник школи класичної політичної економії Адам Сміт поділяв цю ідею і бачив у підприємці власника капіталу, який заради реалізації будь-якої комерційної ідеї та отримання прибутку йшов на економічний ризик. А. Сміт виділяв три складові діяльності підприємця: прибуток, комерційна діяльність та ризик. Вчений виділяв дві умови, за яких підприємництво буде корисним для всього суспільства: необхідність особистої зацікавленості підприємця в результатах своєї роботи та наявність конкуренції, яка б не дозволила йому зловживати своїми можливостями [9, с. 17].

Французький економіст Жан Батист Сей у своїй праці «Трактат про політичну економію», на відміну від А.Сміта, вважав, що не підприємці – землевласники, а промислові та фінансові підприємці є основною рушнівною силою розвитку економіки країни. На думку Ж.Б. Сея, підприємець – це економічний агент, який комбінує фактори виробництва, що переспрямовує ресурси із сфери низької продуктивності та прибутковості, в області, де вони можуть принести максимальний дохід. Ж.Б. Сей, поділяючи ідеї А. Сміта, був прихильником вільного підприємництва. Він указував на різницю між доходом

на капітал та підприємницьким доходом, який є результатом особливої діяльності підприємця [137, с. 13].

Представник німецької класичної школи Й. Фон Тюнен зробив вагомий внесок у розвиток теорії підприємництва та переборів односторонність поглядів Р. Кантильона. Крім ризику, як основну характеристику підприємництва, він виділяє ще й інновацію. На думку Ф. Фон Тюнена, підприємець має вміти ризикувати, приймати нестандартні рішення та бути відповідальним за свої дії. Доход підприємця – це не тільки винагорода за підприємницький ризик, але і плата за особливе мистецтво підприємця – новаторство [10, с. 427].

К. Маркс, навпаки, поєднуючи поняття підприємця і капіталіста, вважає підприємця експлуататором, хоча і визнає, що підприємницька діяльність є обов'язковим елементом ефективного господарювання в капіталістичному суспільстві [9, с. 17].

Англійський економіст А. Маршалл першим розкриває поняття факторів виробництва і функцій підприємництва. Вперше крім трьох класичних факторів виробництва: праці, землі і капіталу, – він виділив четвертий – організацію [9, с. 17].

Представники австрійської школи Й. Шумпетер, Л. Мізес, Ф.А. Хайек визначили підприємництво як складне комплексне явище, для якого характерні ризик, новаторство, самостійність у прийнятті рішень і особиста відповідальність за отримані результати, а підприємець, на їхню думку, – це особистість, яка володіє такими якостями, як здатність ризикувати, уміння організовувати людей, здатність швидко приймати рішення, комунікабельність, компетентність, здатність нести відповідальність за свої дії й ін.[137, с. 18].

В роботах американського соціолога й економіста Й. Шумпетера «Теорія економічного розвитку» і «Капіталізм, соціалізм, демократія» він розглядав підприємця як новатора, двигуна економічного і науково-технічного прогресу, основна задача якого полягає в реалізації нововведень. Підприємець для Й. Шумпетера – це творча особистість, «сила, що руйнує, що створює», яка не

боїться йти на ризик і зруйнувати стару структуру виробництва, змінити його організацію та створити нову структуру, що відповідає сучасним умовам. Головна ознака підприємця, на його думку, полягає в особливій поведінці до тих пір, поки він впроваджує в життя нововведення і перестає бути підприємцем, коли тільки його справа починає працювати по стабільній відпрацьованій схемі. Нововведенням Й. Шумпетер вважає реформування способу виробництва за допомогою впровадження нових технологічних можливостей для випуску нових або старих товарів новим способом за рахунок реорганізації виробництва, придбання нових постачальників або нових ринків збуту [137, с. 18].

Дослідження лауреата Нобелівської премії в області економіки Ф. А. Хайєка зводяться до ідеї свободи людини як вищої цінності. Саме незалежність людини від волі інших людей дозволяє їй якнайкраще реалізовувати свій економічний потенціал, свої знання і здібності [193, с. 14]. Підприємець, на його думку, з метою максимізувати свій прибуток, намагається здобути перемогу в конкурентній боротьбі шляхом використання нових можливостей, що є результатом вдалої реалізації унікальних знань індивіда у відповідній ринковій ситуації. Ф. Хайєк стверджує, що кожний, хто шукає шляхи до реалізації нових можливостей, виступає потенційним підприємцем. На думку вченого, «частка приватних осіб, готових випробувати нові можливості, скрізь приблизно однакова. Відсутність духу підприємництва в багатьох молодих країнах, що дістала стільки нарікань, є не природженою властивістю їхніх жителів, а наслідком обмежень, що накладаються існуючими звичаями й інститутами» [193, с. 14].

П. Друкер вважає, що саме нововведення складають основу підприємництва. Саме тому підприємницька фірма повинна мати інноваційний підхід до справ, бути націлена на пошук нових можливостей. Незважаючи на те, що П. Друкер відзначає, що новизна часто сполучена з ризиком, він не вважає ризик неодмінним атрибутом підприємництва і говорить, що ризик виникає через «невірні дії навпомацки, відсутність методології пошуку й

ефективного управління нововведеннями». Інновації – це доля не тільки науково-технічної сфери. П. Друкер переконаний, що «вся економіка повинна бути інноваційною та підприємницькою, якщо вона хоче бути конкурентноздатною» [136, с. 27].

Лауреат Нобелівської премії Г. Саймон у своїх роботах відзначає, що, обираючи той або інший варіант поведінки, підприємець прагне не до максимізації прибутку, а до знаходження прийнятних (а не оптимальних) варіантів вирішення своїх складних проблем [98, с. 346].

Американські економісти К.Макконнелл і С. Брю у своїй роботі «Економікс» визначають підприємництво через функції, що виконуються підприємцем [101, с. 38]:

- прояв ініціативи в об'єднанні факторів виробництва, всіх ресурсів для виробництва певного товару або послуги, з метою одержання прибутку;
- прийняття неординарних рішень в управлінні підприємством;
- впровадження інновацій шляхом виробництва нового виду товару (послуги) або удосконалення чи радикальної зміни виробничого процесу;
- підприємець – це людина, яка йде на ризик, несе відповідальність за економічний ризик, що пов'язаний не тільки з його часом, працею і діловою репутацією, але і вкладеними коштами – своїми власними і своїх компаньйонів.

Еволюційними факторами можна пояснити й те, що у вітчизняній літературі спостерігається певна «перерваність» у дослідженні сутності феномена підприємництва. Роботи вітчизняних учених, які займалися дослідженням даної тематики, можна умовно розділити на три етапи:

- 1) дореволюційний (до 1917 р.);
- 2) період непу (до 1928р.);
- 3) сучасний (з 1986 р. до сьогодні).

Представниками першого етапу можна вважати таких відомих учених як С. Булгакова, М. Туган-Барановського, А. Каминку, А. Петражицького і ін. На

думку вчених, підприємці мають здатність ризикувати, впроваджувати в практичну діяльність інновації, ведуть підприємницьку діяльність за свій рахунок одноосібно або разом з іншими особами, несуть відповідальність всім своїм надбаним майном.

Представник другого етапу – Ю. Ларін, в підприємці бачив людину, що володіє такими якостями, як вміння працювати в умовах товарно-ринкових відносин та поєднати разом три основних фактори виробництва і змусити їх працювати з метою отримання прибутку.

До початку перебудови в СРСР спостерігається негативне ставлення до підприємництва, як до діяльності, що використовує найманих працівників. Саме тому, на деякий час підприємець, як і підприємництво перестає бути об'єктом дослідження.

У зв'язку з переходом до ринкових відносин виникає необхідність дослідження сутності підприємництва, який виступає основним елементом ринкового господарства.

На думку професора Ю. Ніколенка, «підприємництво – це певна система життєдіяльності підприємств, основу якої складають демократичні форми економічної діяльності, забезпечення для них права ініціативи у виборі сфери, форм, методів господарювання, економічної, організаційної і технічної творчості і новаторства. У центрі даної системи стоїть підприємець – компетентний господар, здатний забезпечити організацію господарства на підставі новітніх досягнень економічної та технічної науки» [127, с. 4].

З. Варналій, розглядаючи дане явище, з одного боку, виділяє три основні компоненти підприємництва, такі як особисту основу, економічну основу й організаційно-управлінську основу, та визначає підприємництво як економічну категорію, стверджуючи, що «це певний тип господарювання, у якому головним суб'єктом є підприємець, який раціонально комбінує (поєднує) фактори виробництва, на інноваційній основі і на власний ризик організовує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу» [15, с. 19]. З іншого боку, він розглядає підприємництво як вид господарської діяльності і

дає наступне визначення: «підприємництво – це ініціативна, самостійна, інноваційна, систематична діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, що здійснюється на власний ризик і під власну майнову відповідальність з метою одержання підприємницького доходу» [15, с. 18].

Найбільш суттєві атрибути поняття «підприємець» представлено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Ключові атрибути підприємця в літературних джерелах

Вчені	Ознаки
1. А. Сміт, Ж.Б. Сей, А. Каминка, Ф. Хайек, П. Друкер, Л. Абалкин та ін.	Прагнення до комерційного успіху та отриманню прибутку
2. Р. Кантільон, А.Сміт, А. Петражицький, Л. Абалкін	Дія в умовах ризику
3. Ж. Бодо	Поєднання функцій власника капіталу, найманого управлінця та працівника
4. А. Сміт, П. Друкер	Наявність комерційної ідеї
5. Ж.Б. Сей, Й. Шумпетер, П. Друкер	Комбінування ресурсами та переміщення капіталу в зону максимальної прибутковості
6. Й. Шумпетер, І. Акперов, Ж. Маслікова	Визначений набір особистих якостей
7. Л. Абалкін, І. Акперов, Ж. Маслікова	Свобода у виборі напрямів та методів діяльності
8. А. Сміт	Наявність власного капіталу
9. П. Друкер	Генерація нової ідеї або технології
10. П. Друкер	Пропозиція нової послуги або товару, освоєння нового сегменту ринку

Джерело: Складено автором самостійно.

Найважливішою ознакою ринкової економіки, найбільш динамічним елементом її структури, засобом усунення диспропорцій на окремих товарних ринках, що створює додаткові робочі місця та сприяє скороченню безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції виступає мале підприємництво, яке реалізується шляхом функціонування розгалуженої системи малих підприємств.

Перевагами малих підприємств є те, що, по-перше, вони формують конкурентне середовище. В умовах ринкової економіки конкуренція відображає відносини змагання між суб'єктами господарювання, коли їх самостійна діяльність ефективно обмежує можливості кожного з них вплинути на загальні умови обігу товарів на даному ринку, а також стимулює виробництво тих товарів, яких потребує споживач. Малий бізнес сприяє закріпленню конкурентних відносин, оскільки воно є антимонопольним за своєю природою, що проявляється в різних аспектах його функціонування. Так, мале підприємство, як багатоеlementний об'єкт, що динамічно розвивається, на відміну від великих підприємств, значно меншою мірою піддається монополізації. Крім того, за умов вузької спеціалізації й використання новітньої техніки воно виступає як дійовий конкурент, що підриває монополічні позиції великих корпорацій. Саме ця риса малого підприємства відіграла суттєву роль у послабленні, а іноді й у подоланні розвинутими країнами притаманній великому капіталу тенденції до монополізації та затримці технічного прогресу [17, с. 157].

По-друге, мале підприємство може оперативнo реагувати на постійні зміни кон'юнктури ринку. Ця його риса набула в ринкових умовах особливого значення завдяки швидкій індивідуалізації та диференціації споживчого попиту, прискоренню науково-технічного прогресу, зростанню номенклатури товарів та послуг [17, с. 158].

По-третє, величезним внеском малого бізнесу є прорив за важливими напрямками НТП, передусім, у галузі електроніки, кібернетики, інформатики. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукомісткої продукції, мале підприємство виступає провідником НТП. Так, у США на сектор малого підприємства припадає близько 50% науково-технічних розробок [17, с. 158].

По-четверте, мале підприємство робить вагомий внесок у вирішення проблем зайнятості – це створення нових робочих місць і поглинання надлишкової робочої сили під час циклічних спадів та структурних зрушень

економіки. В розвинутих країнах на мале підприємництво припадає в середньому 50% всіх зайнятих та до 70-80% нових робочих місць. Якщо в період криз 70-80-х років у розвинутих країнах йшов процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, то дрібні фірми їх не лише зберегли, а й навіть створювали нові [17, с. 158 – 159].

По-п'яте, важлива функція малого підприємництва полягає в пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин, оскільки саме воно є фундаментальною основою формування середнього класу. Отже, мале підприємництво виконує функцію послаблення притаманній ринковій економіці тенденції до соціальної диференціації та розширення соціальної бази реформ, що здійснюються на даному етапі [17, с. 159].

Світовий досвід відводить провідну роль малого бізнесу в економіці країн. Перевагами цього підприємницького сектору є більш швидка адаптація до існуючих умов, оперативність у прийнятті рішень, відносно невисокі витрати на управління, більш низька потреба у стартовому капіталі та здатність швидко вносити зміни у виробничих процес за вимогами ринку, більш висока оборотність власного капіталу та ін.

Однак, при визначенні малого бізнесу з метою проведення відповідного дослідження, необхідно відмітити відсутність єдиних кількісних та якісних критеріїв віднесення підприємств до цього сектору. За даними Всесвітнього банку, загальна кількість показників, за якими підприємства відносяться до суб'єктів малого підприємництва (бізнесу), перевищує п'ятдесят. Найбільш часто використовуються такі кількісні критерії: середня чисельність зайнятих на підприємстві працівників, розмір статутного капіталу, щорічний оборот та величина активів. Майже у всіх розвинутих країнах першим критерієм віднесення підприємств до суб'єктів малого підприємництва є чисельність працівників. В Європейському співтоваристві до малих підприємств відносяться підприємства, де кількість зайнятих працівників не перевищує п'ятдесяти осіб, річний оборот складає менш 40 млн. євро, а сума балансу – 27 млн. євро. При визначенні умов підтримки суб'єктам підприємництва на

рівні ЄС можуть застосовуватися і інші показники.

Крім цього, враховуючи досвід розвинутих країн, при віднесенні підприємств до категорії малих можна виділити й наступні критерії:

- розмір сукупних активів (балансову вартість) підприємства;
- обсяг річної виручки від реалізації;
- частка у регіональному ринку відповідної продукції, робіт, послуг;
- кількість працівників.

Кожен із цих показників має свої переваги, однак не всі вони можуть бути прийняті до уваги у зв'язку з тим, що інформація за ними у вигляді балансу не надається, наприклад, фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності. Застосування кількості працюючих використовується частіше та пояснюється незалежністю від коливань купівельної спроможності національної грошової одиниці, є досить простим у розрахунках та надається у вигляді податкової звітності.

При розгляді статистичного аспекту діяльності підприємств малого бізнесу в Україні, слід зазначити, що об'єктом статистичного дослідження виступає малий бізнес в Україні, який представлений суб'єктами малого підприємництва – фізичними особами, зареєстрованими у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, та юридичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності за встановленими критеріями чисельності та розміру валового доходу.

Господарська діяльність суб'єктів малого підприємництва стала об'єктом дослідження органів державної служби статистики України відносно недавно – статистичний облік малих підприємств ведеться з 1991 року за такими показниками, як кількість малих підприємств, кількість підприємств на 10 000 осіб наявного населення, середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, у розрахунку на одне підприємство та у відсотках до кількості найманих працівників підприємств. При цьому поняття самого суб'єкта малого підприємництва та кількісні критерії віднесення до нього

суб'єктів господарювання декілька разів зазнавало змін, що не сприяло підвищенню ефективності статистичного дослідження цієї ланки економіки.

В Україні вперше термін «мале підприємство» було введено Законом Української РСР від 27.03.1991 р. «Про підприємства в Українській РСР», де було зазначено, що у відповідності з обсягами господарського обороту підприємства та чисельністю його працівників (незалежно від форм власності), воно може бути віднесено до категорії малих. Однак цей Закон передбачав визначення малих підприємств лише за кількістю працівників:

- у промисловості та будівництві – до 200 осіб;
- в інших галузях виробничої сфери – до 50 осіб;
- у науці і науковому обслуговуванні – 100 осіб;
- в галузях невиробничої сфери – до 25 осіб;
- у роздрібній торгівлі – до 15 осіб [157].

Закон України «Про підприємства в Україні» від 27.03.1991 р. класифікував малі підприємства лише за показниками чисельності працівників з градацією за сферами діяльності [156].

Таке визначення малих підприємств використовувалося органами статистики протягом 8 років.

Указом Президента України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 12.05.1998 р. було дано нове визначення малого підприємства, яке, крім кількості працюючих, включало ще й обмеження за річним розміром виручки. Згідно цього Указу малими підприємствами є юридичні особи – суб'єкти підприємництва будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, на яких середня чисельність працівників за рік не перевищувала 50 осіб, а розмір виручки від реалізації не перевищував 1 млн. грн. [147]. Середньорічна чисельність працівників повинна визначатися з урахуванням усіх працівників, у тому числі і працюючих за сумісництвом, а також працівників представництв, філій, інших відокремлених підрозділів. Також в Указі розглядається категорія мікропідприємств, на яких середня чисельність працюючих за рік не повинна перевищувати 10 осіб, а річний

розмір виручки не перевищує 250 тис. грн. До суб'єктів малого підприємництва не належать фінансово-кредитні та небанківські фінансові установи, суб'єкти підприємництва, що здійснюють діяльність у сфері ігрового бізнесу або обміну іноземної валюти, виробники й імпортери підакцизних товарів, а також суб'єкти підприємницької діяльності, у статутному фонді яких частки, що належать особам – учасникам і засновникам даних суб'єктів, що не є суб'єктами малого підприємництва, перевищують 25% [147].

В результаті цих змін у визначенні суб'єктів малого підприємництва було прийнято Наказ Державного комітету статистики України «Про порядок статистичного вивчення суб'єктів малого підприємництва» від 01.12.1998 р., який затверджував статистичні критерії визначення суб'єкта малого підприємництва в Україні [158]. Він встановлював граничну чисельність працівників малих підприємств за галузями економіки, величина річного обороту при цьому не обмежувалася [177; с. 65]. Таким чином, Державний комітет статистики малими вважав ті підприємства, середньорічна чисельність зайнятих на яких в звітному періоді не перевищує 50 осіб.

Затверджені Указом критерії віднесення підприємств до групи малих враховувалися з 1999 р. Також для суб'єктів малого підприємництва з середньообліковою чисельністю працюючих за звітний період до 10 осіб включно і обсяг виручки яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 250 тис.грн. (мікропідприємства), передбачалась можливість застосовувати в установленому порядку спрощену систему оподаткування, обліку і звітності.

Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р., було уточнено визначення суб'єкта малого підприємництва. Суб'єктами малого підприємництва вважалися:

- фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності;
- юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких

середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 500 тис. євро [146].

Таким чином, максимальний розмір річного обороту малого підприємства було збільшено до 500 тис. євро, що обумовило відповідні зміни у статистичній оцінці суб'єктів малого підприємництва.

Згідно Господарського Кодексу України, суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути громадяни України або інших держав, які не обмежені в правоздатності або дієздатності, а також юридичні особи всіх форм власності [33].

У відповідності з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. було збільшено обсяг валового річного доходу від реалізації продукції з 500 тис. євро до 70 млн. грн., що вплинуло на зміни в інших нормативних актах.

Так, органи державної статистики використовують такий критерій: малі підприємства (незалежно від форми власності) – це підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн. грн [139].

Постійні зміни у критеріальному віднесенні суб'єктів господарювання до малого бізнесу протягом 1991-2010 рр. призвели до незіставності даних та розриву рядів динаміки, що призводить до неможливості статистичного вивчення цього сектору економіки за різні періоди його розвитку в Україні.

Аналіз фактичної середньооблікової чисельності працюючих на одному малому підприємстві свідчить про те, що фактично їх значно менше. Так, на початок 2010 року в середньому на Україні у залежності від регіону та виду економічної діяльності на малому підприємстві працює від 4 до 9 осіб.

Тому, в залежності від розмірів господарської діяльності підприємства та з метою підтримки з боку держави, використання спрощеної системи

оподаткування, на нашу думку, доцільно проведення статистичного обліку на вибірковій основі за допомогою статистичного моніторингу всіх суб'єктів малого підприємництва.

На рівні держави на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід щодо визначення суб'єктів малого підприємництва. Тому, нами пропонується, закріпити на рівні закону трактування категорії малого бізнесу у частині визначенні критеріїв віднесення до фізичних та юридичних осіб – суб'єктів малого підприємництва, а саме, пропонується для юридичних осіб використовувати термін «мале підприємство», а для фізичних осіб – вживати термін «підприємець».

Відсутність єдиних критеріїв у визначенні малого бізнесу в різних країнах породжують певні труднощі і ускладнюють порівняльний аналіз макроекономічних показників, роблячи його дещо умовним. Тому, можливим виходом з цієї ситуації може бути використання показника, наприклад, річного обороту, в еквіваленті міжнародних організацій.

За результатами попередньовикладеного можна зробити висновок, що складність та багаторівневість малого бізнесу вимагає критеріального відокремлення цієї категорії та методологічної розробки щодо віднесення підприємств до цього сектору та поглиблення його поняття. Доказом складності вивчення малого бізнесу як об'єкту статистичного дослідження виступає наявність різноманітних якісних та кількісних критеріїв, неузгодженість визначення у світовому масштабі. До найбільш суттєвих та розповсюджених критеріїв є саме обсяг реалізації та кількість працівників, за якими підприємницьку діяльність поділяють на великі, середні та малі підприємства.

1.2. Програмно-методологічні питання та завдання статистичного спостереження підприємств малого бізнесу

Статистичне оцінювання розвитку та ефективності малого бізнесу на державному та регіональному рівнях потребує розробки теоретико-методологічних та організаційних засад його статистичного забезпечення. Визначення змісту статистичних показників, що характеризують діяльність малих підприємств та підприємців, а також методів їхнього оцінювання, називають розробленням методології.

Основними етапами методології статистичного вивчення малого бізнесу є:

1. Ідентифікація явищ і процесів, що підлягають статистичному вивченню та формулювання цілей розрахунку конкретних показників.

Генеральною сукупністю для вивчення підприємств малого бізнесу є юридичні особи, які згідно з діючим законодавством відносяться до суб'єктів малого підприємництва.

2. Визначення змісту показників.

За результатами статистичного спостереження малих підприємств, які проводяться за статистичною формою №1 – підприємництво (коротка, річна), отримують такі дані:

- обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг);
- кількість працівників;
- операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності;
- окремі види операційних витрат з реалізованої продукції (робіт, послуг);
- оплата праці працівників;
- валові капітальні інвестиції, здійснені у звітному році;
- витрати підприємства на інновацію та інформатизацію;
- основні показники по місцевих одиницях за звітний рік.

3. Визначення методів оцінювання окремих показників.

Для статистичного вивчення діяльності малих підприємств застосовуються методи оцінки розвитку малого бізнесу, структури, факторного аналізу, показники локалізації.

4. Визначення основних класифікацій, що використовуються для розподілу досліджуваних явищ на однорідні групи на основі обраних критеріїв.

Для розподілу підприємств малого бізнесу на однорідні групи в якості критеріїв відокремлення можуть бути застосовані адміністративно – територіальні одиниці та види економічної діяльності.

5. Процедури оброблення зібраних даних з метою отримання узагальнюючих показників.

Визначення територіальних відмінностей у розвитку малих підприємств за адміністративними одиницями регіону та видами економічної діяльності можна вивчити за допомогою кластерного аналізу, інтегральними показниками розвитку та ефективності діяльності малих підприємств, концентрації.

До основних завдань статистичного спостереження підприємств малого бізнесу можна віднести [102, с. 10]:

- оцінку економічного стану, ресурсів і результатів господарської діяльності малих підприємств як інституційних одиниць ринкової економіки;
- аналіз структури та структурних зрушень в економіці держави та її регіонів за секторами економіки, видами діяльності, формами власності та іншими класифікаційними ознаками суб'єктів підприємницької діяльності;
- порівняльний аналіз конкурентоспроможності вітчизняних малих підприємств на регіональному, національному та міжнародному рівнях;
- відстеження бізнес – циклів і прогнозування динаміки економічного розвитку виробництва, інвестиційної діяльності, збуту, динаміки цін і загалом – ділової активності малих підприємств.

Оскільки до малого бізнесу належать і підприємці, тобто фізичні особи – суб'єкти малого підприємництва, то до завдань статистичного спостереження цього сектору можна віднести:

1. Розроблення методології та інструментарію програмно-методологічних питань (форм статистичного спостереження, інструкцій щодо їх заповнення) для організації та проведення статистичного спостереження (моніторингу) за підприємцями.
2. Впровадження в статистичну практику спостереження за підприємцями методів вибіркового спостереження, постійне вдосконалення його програм та методології.
3. Розроблення та вдосконалення організації та методології проведення перепису підприємців.
4. Формування генеральної сукупності об'єктів статистичного спостереження, що включає всіх зареєстрованих підприємців – фізичних осіб – суб'єктів малого підприємництва.
5. Створення інформаційної бази для уточнення та дорозрахунків діяльності підприємців.
6. Розроблення системи показників, яка характеризує діяльність підприємців за видами економічної діяльності та адміністративно-територіальними одиницями.
7. Виявлення ресурсного потенціалу підприємців та оцінка результативності його використання.

На сьогодні статистичне спостереження за діяльністю підприємців – фізичних осіб – суб'єктів малого підприємництва не проводиться. Державна служба статистики та її регіональні управління отримують обмежену статистичну інформацію із джерел Державної податкової адміністрації. Початок організації регулярного спостереження за підприємцями – фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності повинно покласти проведення суцільного статистичного спостереження за їх діяльністю. Метою такого спостереження мають бути:

- отримання відомостей про чисельність зареєстрованих підприємців, їх структуру та показники економічної діяльності;
- оцінка їх ресурсних можливостей;
- визначення круга фактично працюючих суб'єктів в цьому секторі малого бізнесу;
- формування генеральної сукупності підприємців, яка буде використовуватися для організації вибіркового спостереження.

В основу розроблення системи статистичного забезпечення управління малим бізнесом, як системи, на різних рівнях його здійснення, можна покласти теоретико-методологічні положення статистичного дослідження діяльності підприємств малого бізнесу як регіону, так і держави.

Порядок формування системи статистичного забезпечення діяльності підприємств малого бізнесу характеризує структуру та послідовність дій, які спрямовані на використання результатів статистичного аналізу, а саме:

1. Визначення напряму та мети управління діяльністю малих підприємств та підприємців залежно від рівня його здійснення (державна, області, регіони).
2. Окреслення принципів та завдань статистичного дослідження діяльності підприємств малого бізнесу.
3. Побудова системи статистичних показників діяльності малих підприємств та підприємців (за відповідними блоками).
4. Дослідження інформаційного забезпечення статистичного аналізу діяльності малих підприємств (ЄДРПОУ, РСО, звітність, анкети, опитувальні листи).
5. Визначення факторів, які визначають формування статистичних закономірностей діяльності малих підприємств та підприємців.
6. Групування діяльності малих підприємств та підприємців у територіальному розрізі та за видами економічної діяльності.
7. Проведення аналізу стану, структури та взаємозв'язків діяльності малих підприємств та підприємців.
8. Оцінювання ефективності діяльності малих підприємств на різних

рівнях.

9. Ухвалення управлінського рішення щодо діяльності малих підприємств.

10. Оцінювання ефективності управлінського рішення на проміжку часу.

Комплексний аналіз діяльності підприємств малого бізнесу в умовах фінансово-економічної кризи потребує систематичного спостереження за всіма його складовими, постійної реєстрації змін у діяльності малих підприємств та підприємців, своєчасної оцінки та визначення напрямів змін цих параметрів; моделювання та прогнозування можливого розвитку та ефективності діяльності малих підприємств та підприємців.

Статистичне дослідження діяльності малих підприємств та підприємців повинно бути побудовано на принципах системного підходу, який необхідно проводити за такими етапами:

1. Підготовчий: визначення проблемних питань (напрямів дослідження), що потребують вирішення у статистичному дослідженні діяльності підприємств малого бізнесу, формулювання мети та завдань дослідження, які передбачають: окреслення кола проблемних питань, що необхідно дослідити, конкретизувати цілі дослідження, відповідно з якими проводиться вивчення поставлених проблем, а також проаналізувати зовнішні прояви малого бізнесу, як системи, в межах окресленої проблеми.

2. Методологічний: визначення об'єкта статистичного дослідження малого бізнесу, одиниці спостереження та сукупності, визначення обсягу статистичної сукупності, складання програми статистичного спостереження (перелік ознак одиниць сукупності, розробка інструментарію, визначення виду та способу обстеження).

3. Методично-організаційний: вибір методів та прийомів дослідження, побудова системи показників, що характеризує діяльність малих підприємств та підприємців, за допомогою якої можна проводити статистичний аналіз їхньої діяльності, розроблення відповідної форми статистичного спостереження досліджуваного процесу з метою збору необхідних даних.

4. Аналітично-прогнозний: проведення статистичного спостереження,

аналіз його результатів з метою характеристики взаємозв'язків і закономірностей, моделювання та прогнозування, оформлення та представлення результатів дослідження у вигляді аналітичних доповідей, за допомогою графіків, таблиць з метою підтримки та ефективного управління підприємствами малого бізнесу на державному та регіональному рівнях.

Етапність статистичного дослідження діяльності малих підприємств та підприємців буде сприяти удосконаленню його організаційних даних, що дозволить отримувати достовірні результати, необхідні при розробленні програм державної підтримки цього сектору економіки; для оцінки результатів економічної діяльності на макrorівні, в розрахунках основних макроекономічних показників та при прогнозуванні розвитку економіки держави, для розробки мер, що регулюють соціально-трудова відносини в трудових колективах суб'єктів малого бізнесу, для планування очікуваних надходжень у відповідні бюджети податків та зборів та інше.

Статистичне спостереження за діяльністю малих підприємств, починаючи зі звітності за 2008 рік, має принципову відмінність у порівнянні з минулими роками за рахунок впровадження вибіркового методу спостереження за ф.№ 1- підприємництво (структурне обстеження).

Методологічні аспекти вибіркового структурного обстеження малих підприємств містяться у Методиці формування вибіркової сукупності звітуючих одиниць в обстеженні малих підприємств, затвердженій наказом Держкомстату від 13.08.2003 № 263, та Методологічних положеннях щодо виявлення нетипових підприємств у вибіркового структурного обстеженні малих підприємств, затверджених наказом Держкомстату від 27.07.2007 № 278.

За результатами вибіркового структурного обстеження, починаючи з 2008 року, органи Державної служби статистики отримують статистичну інформацію за такими показниками: кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення (замість показника «Кількість підприємств»), кількість працівників, фонд оплати праці, середньомісячна заробітна плата найманих працівників, обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), операційні витрати з

реалізованої продукції (робіт, послуг), валові капітальні інвестиції та витрати на інформатизацію.

Основні методологічні складові збору, аналізу, поширення та оцінки якості даних вибіркового структурного обстеження малих підприємств є наступними:

1. Формування вибіркової сукупності звітних одиниць.

До вибіркового обстеження малих підприємств України за ф.№ 1-підприємництво було залучено 22% генеральної сукупності підприємств, яка представляла загальну кількість наявних суб'єктів, характеристики яких планувалося вивчити під час спостереження. Для Автономної Республіки Крим обсяг вибірки склав – 15,3%.

Відібрані для проведення спостереження підприємства охоплюють майже усі види економічної діяльності за КВЕД (крім секцій L «Державне управління», Р «Діяльність домашніх господарств», Q «Діяльність екстериторіальних організацій») та всі регіони України.

Для отримання репрезентативної вибірки, що представляє обстежувану частину генеральної сукупності, яка повно і адекватно відображає систему ознак цієї сукупності, формування вибіркової сукупності здійснюється шляхом стратифікованого пропорційного відбору. Зазначений відбір передбачає розбивку генеральної сукупності на страти (типові однорідні групи одиниць) за певними показниками, з наступним визначенням кількості одиниць вибіркової сукупності з кожної страти.

При стратифікації використовувалися такі показники по підприємствах:

- основний вид економічної діяльності за КВЕД;
- кількість найманих працівників;
- територіальна належність.

2. Рівень участі малих підприємств в обстеженні.

За вибіркоким структурним спостереженням звітує близько 86,5% підприємств вибіркової сукупності.

Серед основних причин невідповідей (80%) респондентів є відсутність у звітному році найманих працівників, а також реалізації продукції (послуг, робіт).

3. Поширення (екстраполяція) результатів вибіркового структурного обстеження малих підприємств на генеральну сукупність.

Отримані під час вибіркового структурного спостереження результати по малих підприємствах поширюються на генеральну сукупність звітних одиниць, що передбачає одержання характеристик генеральної сукупності на основі характеристик вибіркової сукупності.

Для екстраполяції вибірових даних застосовується спосіб прямого перерахунку.

4. Оцінка якості даних.

Одним з основних показників, який використовується для оцінювання результатів вибіркового обстеження є «коефіцієнт варіації».

За рівнем надійності оцінки показників розподіляються на п'ять категорій. Якщо коефіцієнт варіації вибірових оцінок показника не перевищує 5%, то показник відноситься до групи «А», тобто до групи показників з високим рівнем надійності, якщо більше 5%, але не перевищує 10% – до групи «Б» з достатнім рівнем надійності, якщо більше 10%, але не перевищує 15% – до групи «В» з задовільним рівнем надійності, якщо більше 15%, але не перевищує 25% – до групи «Г» з низьким рівнем надійності (дані придатні лише для якісного аналізу), більше 25% – до групи «Д» (дані мають незадовільний рівень надійності).

Таким чином, збір та обробка даних структурного обстеження малих підприємств, починаючи з 2008 року, здійснюється з урахуванням таких особливостей.

1. В контексті Регламенту виконання робіт з визначення основного виду діяльності, затвердженого наказом від 29.12.08 № 526, дані структурного обстеження по окремих підприємствах опрацьовуються галузевими підрозділами як на державному, так і на територіальному рівнях.

2. Необхідно забезпечити ідентичність електронного масиву первинних даних підприємств та їх звітів на паперових носіях, що не було дотримано в окремих випадках та виявлено при проведенні узгодженості розрахованого на підставі інформації за ф.№№ 1-підприємництво (річна, коротка) основний вид діяльності підприємств як з галузевими підрозділами, так і безпосередньо з самими респондентами.

3. З урахуванням потреб національних рахунків передбачено новий контроль до розділу 2.3. «Запаси» відповідно до якого, при наявності на підприємстві залишків продукції минулих років, яка класифікується за видом діяльності, що у звітному році не здійснюється, її вартість включається до загальної суми показника «готова продукція» та не розподіляється за наявними видами економічної діяльності. Тобто, як виняток, загальна сума по підприємству не буде дорівнювати сумі рядків за видами економічної діяльності.

4. Необхідно проконтролювати заповнення респондентами графи Б «Назва та повна адреса місцевої одиниці» розділу 7 ф.№ 1-підприємництво (річна) та забезпечити введення цієї інформації у довідник в повному обсязі, що потребується для аналізу й упорядкування реквізитів місцевих одиниць щодо яких звітують підприємства – юридичні особи та їх ідентифікації у статистичному реєстрі.

5. Слід забезпечити достовірність причин невідповідей звітних одиниць, які визначаються та класифікуються безпосередньо працівниками територіальних органів статистики, і, в свою чергу, впливають на якість як основних показників зі структурної статистики (з урахуванням вибіркового обстеження), так і макроекономічних показників. Внаслідок того, що на державному рівні в ході окремих перевірок причин невідповідей були виявлені такі, що не відповідали дійсності, в наступних роках вони будуть ретельно контролюватися по кожному підприємству безпосередньо Держкомстатом.

6. На відміну від попередніх років у зв'язку з впровадження вибіркового методу спостереження змінено технологію обробки даних за ф.№ 1- підприємництво (коротка, річна).

До основних завдань статистичного дослідження діяльності підприємств малого бізнесу належать:

- розроблення та вдосконалення системи показників про стан, розвиток та ефективність діяльності суб'єктів малого бізнесу;
- організацію системи збору, оброблення, аналізу та використання статистичної інформації щодо малого бізнесу в Україні та її регіонах за видами економічної діяльності на основі проведення несуцільних спостережень у сфері підприємницької діяльності;
- вдосконалення системи інформаційного забезпечення статистичного аналізу діяльності суб'єктів малого бізнесу на основі звітно-статистичної документації статистичних спостережень;
- забезпечення надійності та об'єктивності статистичної інформації про діяльність підприємств малого бізнесу;
- забезпечення доступності, відкритості, збереження та захисту статистичної інформації щодо суб'єктів малого бізнесу.

Основним інструментом статистичного дослідження діяльності суб'єктів малого підприємництва є організація вибіркового спостереження. Відповідно до Закону України «Про державну статистику»: «статистичне спостереження – це планомірний, науково-організований процес збирання даних щодо масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній та інших сферах життя України та її регіонів, шляхом їх реєстрації за спеціальною програмою, розробленою на основі статистичної методології» [149]. Відповідно, «статистична методологія – сукупність науково обґрунтованих способів, правил і методів статистичного вивчення масових соціально-економічних явищ і процесів, які встановлюють порядок збирання, опрацювання і аналізу статистичної інформації» [149]. Відповідно до Закону України «Про інформацію»: «статистична інформація – це офіційна державна інформація, яка

характеризує масові явища і процеси, що відбуваються в економічній, соціальній та інших сферах життя України та її регіонів» [155].

Таким чином, першим етапом статистичного дослідження, який дозволяє отримати статистичну інформацію, є статистичне спостереження. Від того, наскільки планомірно, науково-обґрунтовано, програмно-методологічно буде воно організовано і проведено, буде залежати ефективність та об'єктивність статистичного аналізу, який проводиться на основі статистичної інформації, зібраної в ході статистичного спостереження, а також статистичні висновки щодо основних взаємозв'язків та тенденцій розвитку діяльності суб'єктів малого бізнесу в Україні та її регіонах.

В системі сучасної державної статистики статистична інформація про діяльність малих підприємств в Україні формується як за вертикалю – від мікрорівня (безпосередньо первинних джерел інформації) ці дані проходять через кілька каналів узагальнення (регіони, види економічної діяльності) до формування зведених показників макрорівня (загальногалузеві, загальнодержавні, регіональні), так і за горизонталю – зібрані дані охоплюють різні сторони діяльності суб'єктів малого бізнесу (частка в економічному потенціалі, майновий стан, результати діяльності та ін.), та є дуже важливими для розвитку та функціонування держави. Отримані у такий спосіб дані накопичуються на різних носіях та слугують основою ретроспективного і перспективного аналізу розвитку діяльності малих підприємств з метою розроблення відповідних державних програм розвитку малого бізнесу та усунення диспропорцій в регіонах та галузях.

Оскільки деякі специфічні аспекти діяльності підприємств малого бізнесу можуть цікавити тільки окремих користувачів, інтереси яких не може задовольнити централізована система державної служби статистики, то це вимагає організації спеціальних спостережень, які повинні проводити спеціалізовані державні та недержавні організації (центри соціальних і економічних досліджень, фірми, що спеціалізуються на маркетингових дослідженнях, наданні консалтингових, аудиторських послуг та ін.), щоб

забезпечити об'єктивність і обґрунтованість прийняття управлінських рішень. При цьому система державної статистики повинна виступати інформаційною підсистемою забезпечення, яка надасть відповідне інформаційне супроводження. В такому випадку специфічні дослідження проводитимуться з використанням вже зібраної та обробленої статистичної інформації, що дозволить зекономити час та ресурси при проведенні таких спостережень.

Користувачів статистичної інформації на всіх рівнях цікавить не стільки первинні дані, скільки певним чином опрацьована інформація, яку слід надавати у зручній для сприйняття формі. Тобто, користувачі для прийняття відповідних їхньої компетенції управлінських рішень, мають потребу саме в аналітичній інформації – оцінки та розрахунки (аналіз основних тенденцій, розробка прогнозів). Таким чином, статистичне дослідження діяльності суб'єктів малого бізнесу проводиться на базі інформаційної системи Державної служби статистики, а також на основі аналітичних висновків, які є результатом спеціальних досліджень, які проводяться як спеціалізованими державними, так і недержавними установами.

Таким чином, предметом статистичного дослідження діяльності підприємств малого бізнесу виступає сукупність процесів, що пов'язані з ефективним використанням економічних ресурсів на різних рівнях в результаті діяльності підприємств малого бізнесу.

До основних складових організації статистичного дослідження діяльності підприємств малого бізнесу слід включити:

- визначення напрямів статистичних досліджень діяльності малих підприємств (проблемних питань, які потребують рішення);
- розроблення програми статистичного спостереження за розвитком та результатами діяльності малого бізнесу;
- побудова системи показників, що характеризує потенціал, розвиток, діяльність та ефективність діяльності підприємств малого бізнесу;
- розроблення форми статистичного спостереження у вигляді звітності, анкети або опитувального листа;

- збирання та оброблення статистичної інформації;
- розрахунок узагальнених показників, побудова рядів розподілу;
- аналіз взаємозв'язків та закономірностей;
- аналіз динаміки діяльності та її результатів, а також вивчення факторів, що формують цю динаміку;
- оформлення результатів дослідження у вигляді таблиць, графіків, аналітичних пояснень.

1.3. Інформаційне забезпечення статистичного вивчення малого бізнесу

Останніми роками дослідження соціально-економічних явищ і процесів передбачає використання системного підходу. Не виключенням є і статистичне дослідження підприємств малого бізнесу, як масове економічне явище. Використання системного підходу у статистичному вивченні малих підприємств та підприємців, які виступають складовими малого бізнесу, дозволяє розглядати їх як динамічну систему, що містить елементи, які пов'язані між собою та зовнішнім середовищем, а також описати механізм формування статистичних закономірностей. При цьому слід враховувати всі внутрішні та зовнішні зв'язки, взаємозалежності та взаємно підпорядкованості його окремих елементів.

Статистична інформація щодо діяльності підприємств малого бізнесу дозволяє кількісно охарактеризувати явища і процеси, що відбуваються в різних сферах життя країни. Ця інформація є достовірною, науково обґрунтованою, що об'єктивно відображає стан і закономірності соціально-економічних явищ і процесів.

Виділення структури інформаційних потоків, що характеризують діяльність малих підприємств, виступає необхідною складовою організації

статистичного спостереження і вирішення поставлених задач статистичного дослідження малого бізнесу. Результати статистичного аналізу залежить від повноти та вчасності забезпечення точною та достовірною інформацією. Невипадково, існують певні вимоги щодо якості статистичних даних та періодичності їх отримання.

На сьогодні інформаційні потоки, що характеризують складові малого бізнесу (малі підприємства та підприємців), не дозволяють проводити його комплексний статистичний аналіз. Основними причинами цього є:

- відсутність єдиного підходу до формування інформаційних потоків, які характеризують діяльність складових малого бізнесу у територіальному розрізі та ВЕД;
- невизначеність кола проблемних питань оцінки розвитку та ефективності функціонування малих підприємств та підприємців;
- недосконала структура та непорядкованість інформаційних потоків;
- відсутність спрямованості інформаційного забезпечення на кінцевих користувачів та інші.

Органи державної служби статистики вивчають діяльність суб'єктів малого бізнесу України: малих підприємств та підприємців. Статистичну інформацію по малих підприємствах та підприємцям вони отримують з таких джерел, як:

- відомості про реєстрацію в єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України;
- відомості Реєстру статистичних одиниць;
- статистичні дані державних спостережень за формою 1-підприємництво (коротка, річна) та іншими річними галузевими формами;
- фінансова звітність;
- дані Державної податкової адміністрації України (про фізичних осіб-підприємців);
- оцінки та розрахунки на підставі вищезазначеного.

Джерелами статистичної інформації щодо малих підприємств та підприємців в умовах розвитку інформаційних послуг виступають:

1. Первинні (оперативні) та статистичні дані, які органи державної служби статистики та її регіональні управління отримують в результаті спостережень за допомогою ведення реєстрів підприємств, запровадження статистичної звітності, а також проведення спеціально організованих спостережень.

2. Адміністративні дані (дані відомчої статистики), які отримують органи загальнодержавної та місцевої виконавчої влади, до сфери управління яких відносяться малі підприємства (у вивченні особливостей окремих видів діяльності – це відповідні галузеві міністерства, відомства, на міжгалузевому рівні – Міністерство фінансів, Міністерство економіки, Державна податкова адміністрація, Держпідприємництво, Державний митний комітет та інші.

3. Статистична інформація міжнародних організацій та інших країн світу, яку отримують в результаті проведення статистичних спостережень міжнародних організацій та статистичних служб інших країн.

4. Аналітична інформація, які представлена даними спеціалізованих державних та недержавних організацій (центрів соціальних та економічних досліджень, фірм, які спеціалізуються на маркетингових дослідженнях, наданні аудиторських послуг та інші). На основі вище зазначених даних проводяться відповідні оцінки та розрахунки з метою визначення основних тенденцій та розробки прогнозів.

Порядок формування сукупностей звітних одиниць – малих підприємств, починаючи зі звітності за 2008 рік, має принципову відмінність у порівнянні з минулими роками за рахунок впровадження вибіркового методу спостереження за ф.№ 1 – підприємництво (коротка, річна).

Таким чином, малі підприємства надають в органи державної статистики інформацію, передбачену наступними формами статистичної та фінансової звітності:

- форма № 1-підприємництво (коротка, річна) «Звіт про основні показники діяльності підприємства»;

- «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» - річна, яка складається з:
 - форми № 1м – «Баланс»;
 - форми № 2м – «Звіт про фінансові результати»;
- ряд інших форм статистичної звітності в залежності від видів економічної діяльності тих чи інших малих підприємств.

Звіт за формою №1 – підприємництво (коротка, річна) «Звіт про основні показники діяльності підприємства» заповнюють статистично малі підприємства, які у відповідності до діючого законодавства відповідають критеріям віднесення до категорії малих. Цей звіт складають малі підприємства, активні за Державною податковою адміністрацією, незалежно від видів економічної діяльності, форми власності та розміру. Також включаються малі підприємства, що ліквідовані у звітному році, новостворені, зареєстровані у ЄДРПОУ протягом звітного року, як активні, так і не активні.

Державне статистичне спостереження за формою №1 – підприємництво (річна) «Звіт про основні показники діяльності підприємства за відповідний рік» складається із заголовку, семи розділів та додатку.

У першому розділі звіту, який побудований у вигляді анкети з передбаченими варіантами відповідей, підприємство інформує про демографічні події, які відбулись на підприємстві у звітному році.

Другий розділ складається з двох підрозділів. У розділі 2.1. вказується інформація про обсяг реалізованої продукції, робіт, послуг (з нього обсяг продукції (робіт, послуг), виконаний підрядником на умовах підряду); середню кількість працівників (включаючи штатних працівників, працюючих за договорами та зовнішніх сумісників) в цілому по підприємству та у розрізі видів економічної діяльності за КВЕД.

У розділі 2.2. наводяться операційні витрати з реалізованої продукції, робіт, послуг (у тому числі за складовими: матеріальні витрати; вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки на підприємстві, та з неї: вартість послуг; амортизація; витрати на оплату праці

та з них: на навчальні відпустки, у зв'язку з реорганізацією та скороченням штатів, доплати в разі тимчасової втрати працездатності; відрахування на соціальні заходи; інші операційні витрати) в цілому по підприємству та у розрізі видів економічної діяльності за КВЕД.

Третій розділ складається з чотирьох частин. У першій частині цього розділу мале підприємство надає інформацію щодо витрат на енергію (у тому числі витрати на енергію по основному виду економічної діяльності на рівні розділу КВЕД) та витрат на паливо із загального по підприємству обсягу операційних витрат з реалізованої продукції, робіт, послуг за елементом «матеріальні витрати», а також про окремі види витрат за елементом «інші операційні витрати».

Другу частину цього розділу заповнюють підприємства, що замовляли виготовлення продукції (робіт, послуг) на сторонніх підприємствах (включаючи фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності) на умовах надання їм давальницької сировини.

В третій частині надається інформація підприємствами, які виготовляли продукцію (виконували роботи, надавали послуги) на умовах надання їм давальницької сировини.

Четверта частина цього розділу містить вартість придбаних протягом звітного року сировини, матеріалів, комплектуючих та послуг, а також вартість придбаних товарів (послуг).

У четвертому розділі надаються дані про фактичну кількість працівників та оплату їх праці.

У п'ятому розділі наводяться дані про валові капітальні інвестиції, здійснені у звітному році.

У шостому розділі відображаються дані про витрати малого підприємства на інновації та інформатизацію.

У сьомому розділі малі підприємства надають ідентифікаційні, класифікаційні та економічні дані по місцевих одиницях.

У зв'язку з впровадженням вибіркового методу статистичного спостереження було змінено технологію обробки даних за ф. № 1- підприємництво (коротка, річна). Регіональні управління статистики збирають первинні звіти та довідник за вибірковою сукупністю за ф.№ 1-підприємництво (коротка, річна) та направляють ці дані у ГМУС у м. Києві, який передає їх у Державний комітет статистики України. За цими даними Держкомстат формує зведення за розповсюдженими на генеральну сукупність даними та передає ці зведення через ГМУС у м. Києві в регіональні управління статистики.

Результати обробки отриманої органами державної статистики зведеної первинної інформації пропонуються в щорічних статистичних збірниках «Діяльність суб'єктів малого підприємництва» (на державному рівні), «Діяльність малих підприємств Автономної Республіки Крим» або інших регіонах (на регіональному рівні), а також у відповідних розділах збірників «Статистичний щорічник України», «Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим» та інших регіонів.

У статистичному збірнику «Діяльність суб'єктів малого підприємництва» представлена інформація за наступними групами показників:

1. Діяльність суб'єктів малого підприємництва, яка включає: основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва (а також за видами економічної діяльності та регіонами України), показники малих підприємств та фізичних осіб – підприємців у загальних показників по суб'єктам малого підприємництва.

2. Діяльність малих підприємств: основні показники діяльності малих підприємств, кількість малих підприємств, кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення за регіонами; кількість зайнятих працівників; показники зайнятості; кількість найманих працівників; розподіл кількості найманих працівників за регіонами; рівень зайнятості за регіонами; кількість найманих працівників на одному малому підприємстві; фонд оплати праці; середньомісячна заробітна плата найманих працівників.

3. Баланси малих підприємств: структура активу та пасиву балансу малих підприємств: необоротні активи, оборотні активи; власний капітал та поточні зобов'язання у розрізі видів економічної діяльності.

4. Економічна та інвестиційна діяльність малих підприємств, яка містить обсяги реалізованої продукції; операційні витрати з реалізованої продукції та операційні витрати на одиницю реалізованої продукції; структуру операційних витрат з реалізованої продукції; валові капітальні інвестиції за видами економічної діяльності та регіонами; витрати на інформатизацію.

5. Фінансові результати та рентабельність малих підприємств, а саме: фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування; чистий прибуток (збиток); рентабельність операційної діяльності малих підприємств; рентабельність всієї діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності та регіонами.

6. Діяльність малих підприємств промисловості, який містить інформацію про: кількість найманих працівників за видами промислової діяльності та регіонами; фонд оплати праці за видами промислової діяльності та регіонами; середньомісячна заробітна плата найманих працівників за видами промислової діяльності та регіонами; обсяги реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності та регіонами; фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування за видами промислової діяльності; чистий прибуток (збиток) за видами промислової діяльності; рентабельність операційної діяльності малих промислових підприємств; рентабельність всієї діяльності малих промислових підприємств.

Вся зведена інформація представлена у щорічнику як в цілому по країні, так і в розрізі її регіонів, а також видів економічної діяльності.

У збірнику «Статистичний щорічник України» у відповідному році дублюються найбільш важливі дані, які представлені у збірниках «Діяльність суб'єктів малого підприємництва». Головними управліннями статистики в областях та Автономній Республіці Крим щорічно публікуються регіональні щорічники, які відображають інформацію, аналогічну представленій у

вищезгаданих збірниках, але розглянуту на рівні відповідної області або республіки.

З метою поліпшення якості даних про малі підприємства та підприємців Державний комітет статистики має налагоджений міжвідомчий обмін відповідною інформацією, тобто адміністративними даними, зокрема з Державною податковою адміністрацією, яка надає інформацію про економічну активність малих підприємств, діяльність підприємців для забезпечення подальших розрахунків базових показників, які отримані за даними статистичних спостережень.

Потреба в отриманні інформації про діяльність підприємців постійно росте. Між тим, їх діяльність оцінюється фрагментарно, що не дає можливість складання прогнозів їх розвитку та прийняття управлінських рішень на всіх рівнях. Інформаційне забезпечення статистичного вивчення підприємців обмежено існуючою системою збору інформації, оскільки органи державної статистики мають лише дані щодо кількості підприємців, середньої чисельності їх найманих працівників; обсягів виробленої та реалізованої ними продукції (робіт, послуг) у діючих цінах без ПДВ та акцизу. Дані формуються як по Україні в цілому, так і в розрізі регіонів та видів економічної діяльності.

Одним зі способів отримання інформації про результати і перспективи господарської діяльності суб'єктів малого бізнесу виступають спеціальні обстеження ділової активності малих підприємств, які в Україні здійснює НТК статистичних досліджень Держкомстату України за методикою Комісії Європейського Союзу. Вони проводяться шляхом анкетного опитування керівників підприємств. При цьому, задача обстеження ділової активності малих підприємств та підприємців при цьому не ставиться.

Таким чином, необхідно відзначити, що сучасні системи обліку і звітності для малих підприємств та підприємців являються різними. Діюче законодавство України також передбачає можливість вибору як загальної, так і спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, що також ускладнює проведення статистичного вивчення діяльності підприємств малого бізнесу. Досвід країн з

ринковою економікою свідчить про те, що методи поточного суцільного спостереження для малих підприємств та підприємців є неефективними. Для малих підприємств застосовуються вибіркові методи спостереження, для підприємців доцільно використовувати методи оцінок, що засновані на непрямих даних. Статистичне спостереження за малими підприємствами та підприємцями, за міжнародними рекомендаціями, доцільно проводити один раз в 5 – 10 років суцільних спостережень (переписів), між якими необхідно проводити періодичні вибіркові обстеження за різними напрямками.

Система статистичних показників представляє собою сукупність взаємопов'язаних показників, що містить однорівневу або багаторівневу структуру та спрямована на отримання всебічної характеристики масового явища або процесу. Складність малого бізнесу, як об'єкта статистичного дослідження, передбачає наявність великого різноманіття показників, а це, в свою чергу, потребує їхньої попередньої систематизації показників у відповідності до складових розвитку, ефективності діяльності та перспективний розвиток малих підприємств та підприємців.

Основою побудови та структури системи показників, що характеризують малий бізнес, виступає поелементний аналіз складових розвитку та ефективності функціонування малих підприємств та підприємців.

Організаційною основою побудови системи показників підприємств малого бізнесу повинна стати структура інформаційних потоків, яка характеризує діяльність малих підприємств та підприємців на різних рівнях (державному, регіональному тощо). Вона дозволить побудувати узагальнену систему показників розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу за регіонами та видами економічної діяльності. Окрім статистичної звітності як форми надання показників, існують ще форми фінансової звітності, адміністративні дані Державної податкової адміністрації України про підприємців.

Таким чином, необхідно побудувати таку систему показників, яка б дозволяла за допомогою обмеженої первинної інформації якнайповніше

відображати складові розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу, а саме:

- оцінювати інтенсивність розвитку та ефективність функціонування підприємств малого бізнесу, визначати його внесок в економіку держави;
- проводити порівняльний аналіз розвитку та результатів діяльності малого бізнесу між регіонами та за видами економічної діяльності та з іншими типологічними групами суб'єктів підприємницької діяльності, у тому числі із середніми і великими підприємствами;
- виконувати міжнародні порівняння ролі сектора малого бізнесу в економічних системах інших держав.

Таку систему статистичних показників необхідно побудувати таким чином, щоб при розрахунку її показників використовувалася інформація, яку малі підприємства надають у формах фінансової звітності, у тому числі формі № 1м «Баланс» і формі № 2м «Звіт про фінансові результати». З метою уникнення дублювання у формах статистичної звітності повинна міститися тільки необхідна первинна інформація, яка не відображена в фінансовій звітності. Це дозволяє не тільки знизити інформаційне навантаження на малі підприємства, але й підвищити рівень вірогідності інформації, яка надається органам державної статистики.

При побудові системи показників підприємств малого бізнесу виникає проблема забезпечення їхнього порівняльного аналізу на регіональних рівнях та за видами економічної діяльності, а також проведення міжнародних порівнянь. Саме тому необхідно привести системи статистичного та бухгалтерського обліку, звітності у відповідність до міжнародних стандартів.

Саме тому, побудована з урахуванням цих вимог, система вихідних і розрахункових показників, яка є інструментом оцінки розвитку та ефективності функціонування малих підприємств та підприємців на макроекономічному рівні, може бути зведена у такі три групи залежно від потреб статистичного дослідження:

1. Статистичні показники підприємців та малих підприємств:

- показники потенціалу та розвитку малих підприємств та підприємців (бізнес – демографія);
- показники діяльності малих підприємств та підприємців;
- показники ефективності діяльності, які включають показники фінансового стану та результатів діяльності малих підприємств.

2. Статистичні показники місця малого бізнесу у вирішенні проблем країни (регіону).

3. Статистичні показники порівняння розвитку та ефективності малого бізнесу України та зарубіжних країн.

Найвні статистичні показники для оцінювання розвитку та ефективності діяльності малих підприємств та підприємців можна об'єднати у такі групи:

1. Показники, що характеризують потенціал та розвиток малого підприємства та підприємців (бізнес – демографія).
2. Показники фінансово-господарської діяльності малих підприємств та підприємців.
3. Показники, що характеризують ефективність діяльності, які включають показники результатів діяльності та фінансовий стан малих підприємств (рис.1.1).

Розробка системи показників про розвиток та ефективність діяльності підприємств малого бізнесу потребує побудови багаторівневої ієрархічної системи показників, яка буде включати такі підсистеми за регіонами та видами економічної діяльності:

1. Показники, що відображають потенціал та розвиток малих підприємств та підприємців.
2. Показники, що характеризують діяльність підприємств малого бізнесу.
3. Показники, які зумовлюють фінансовий стан та результати діяльності підприємств малого бізнесу.

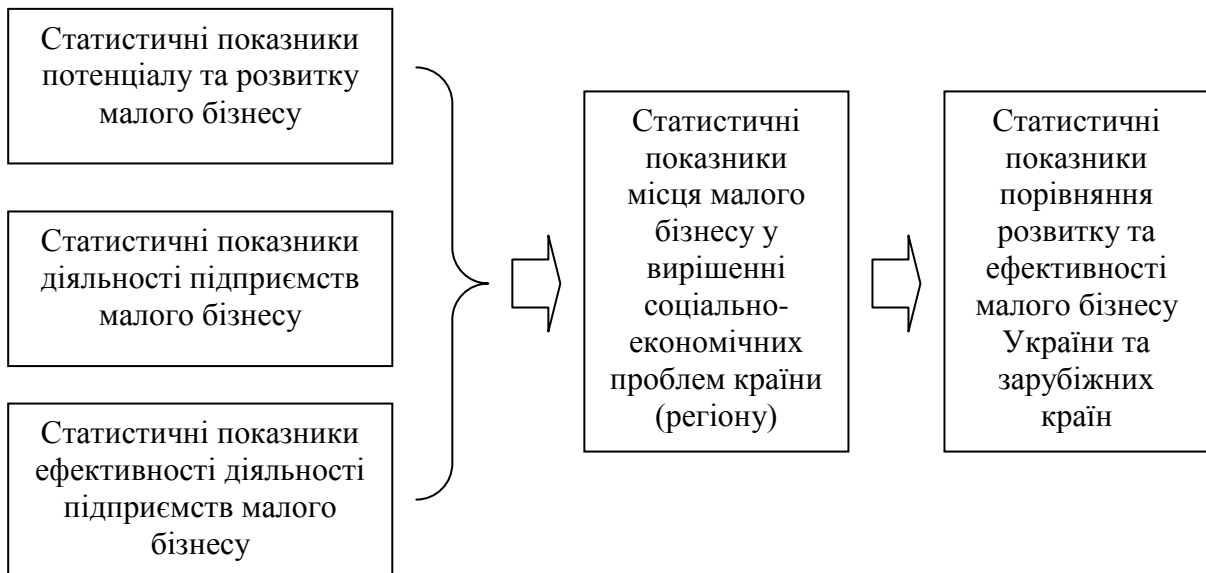

Рис.1.1. Логіка побудови системи статистичних показників розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу

Джерело: Складено автором самостійно.

Більшість зазначених показників міститься у статистичній та фінансовій звітності та дозволяє побудувати узагальнені системи показників.

Організаційною основою для побудови системи показників повинні стати інформаційні потоки, що характеризують діяльність малих підприємств та підприємців відповідно на мікро- та макро- рівнях.

Існуюча система показників не враховує внесок малого бізнесу в макроекономічні показники та не оцінює ефективність його функціонування на різних рівнях і тому потребує вдосконалення.

Окрім статистичної та фінансової звітності, як форми подання показників, існують ще інші джерела даних, які надає Державна адміністрація України про фізичних осіб – підприємців, органи загальнодержавної та місцевої виконавчої влади, до сфери управління яких належать підприємства (галузеві міністерства та відомства, Міністерство фінансів, Міністерство економіки, Держпідприємництво, Державний митний комітет).

Рис.1.2. Система статистичних показників розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу

Джерело: Складено автором самостійно.

З метою використання у статистичних цілях адміністративних даних, Держкомстат України налагоджує міжвідомчий обмін інформацією на підставі укладених угод з центральними органами, які передбачають надання інформації про економічну активність підприємств, діяльність фізичних осіб – підприємців для забезпечення можливості подальших розрахунків базових показників, отриманих за даними статистичних спостережень. Однак, якість, точність та оперативність такої інформації на регіональному рівні не завжди відповідає реальності (дані ДПА про фізичних осіб – підприємців, про активні малі підприємства).

Тому наявні показники, що характеризують діяльність малих підприємств, необхідно об'єднати у багаторівневу систему, яка дозволить розв'язувати конкретні завдання та оцінити відповідний рівень ефективності малого бізнесу та його вкладу в макроекономічні показники.

Тому, можна запропонувати виділення двох підсистем в системі показників ефективності діяльності підприємств малого бізнесу:

- перша – підсистема показників, що характеризує результати діяльності малих підприємств;
- друга – підсистема показників, що характеризує фінансовий стан малих підприємств.

Основна мета першої підсистеми показників – надати всебічну характеристику ресурсів підприємства та результативність їх використання.

Друга підсистема показників включає показники, які характеризують ефективність використання ресурсного потенціалу малих підприємств на різних рівнях. За допомогою цієї підсистеми можна оцінити ділову активність, фінансову стійкість та платоспроможність (ліквідність) підприємств малого бізнесу.

Така статистичних система показників дозволить побудувати багаторівневу модель ефективності діяльності малих підприємств на мікрорівні та макрорівні, у розрізі регіонів та видів економічної діяльності.

Запропонована система показників розвитку та ефективності функціонування малого бізнесу включає як вихідні, так і розрахункові показники, що можуть бути отримані на базі вихідних. Частина необхідної інформації для здійснення дослідження за цією системою показників представлена в сучасній статистичній і бухгалтерській звітності підприємств малого бізнесу. З одного боку, ряд показників дублюються в різних формах статистичної звітності, а з іншого боку, у статистичній звітності суб'єктів малого підприємництва відсутні деякі показники, необхідні для проведення глибокого і всебічного аналізу стану, ефективності функціонування і перспектив розвитку малих підприємств та підприємців в країні (регіоні).

На нашу думку, слід зазначити, що для проведення аналізу розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу в регіоні необхідно також мати додаткову інформацію, яка не може бути представлена в статистичній звітності суб'єктів малого бізнесу.

Висновки до розділу 1

На підставі дослідження теоретико- та програмно-методологічних засад статистичного дослідження діяльності підприємств малого бізнесу можна зробити наступні висновки:

1. В світовій та вітчизняній економічній науці не встановлено єдиного загальновизнаного визначення суб'єкта малого підприємництва. Велика різноманітність та неоднорідність суб'єктів господарювання, що мають ті чи інші характерні риси суб'єкта малого підприємництва, викликають теоретичні та практичні ускладнення, внаслідок чого досі не існує універсальної міжнародної загальновизнаної системи кількісних та якісних критеріїв визначення суб'єктів малого підприємництва як сектору економіки. Саме тому, запропоновано закріпити на державному рівні уточнене трактування категорії малого бізнесу у частині визначенні критеріїв віднесення, що дає можливість розмежувати фізичних та юридичних осіб – суб'єктів малого підприємництва, а само пропонується для юридичних осіб використовувати термін «мале підприємство», а для фізичних осіб – вживати термін «підприємець».

2. Статистичне спостереження діяльності малих підприємств повинно базуватися на системі взаємозалежних показників, що комплексно відображають усі сторони діяльності малих підприємств та підприємців і взаємно доповнюють один одного. Тому, система показників статистичного дослідження діяльності малих підприємств та підприємців має бути побудована у відповідності до складових діяльності у розрізі рівнів їх діяльності, що дозволить вирішити цілу низку завдань статистичного дослідження малих підприємств на мікро-, мезо та макрорівнях.

3. Аналіз існуючого інформаційного забезпечення аналізу діяльності малих підприємств на основі системи показників показав, що на сьогодні для проведення комплексного аналізу його недостатньо, а також неможливо побудувати якісні прогнози можливих змін у майбутньому. Окремі завдання

статистичного аналізу не можуть бути вирішені через відсутність відповідної інформації, це стосується якісного аналізу ефективності діяльності малих підприємств, фінансового стану малих підприємств, а також через закритість регіональної інформації, незгодженість між регіональним рівнем та державним рівнем надання інформації. Запропоновано доповнити інформацію про діяльність малих підприємств та фізичних осіб – суб'єктів малого підприємництва даними, які можна отримати в рамках проведення регулярних вибіркового спостережень у вигляді статистичного моніторингу.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [57; 58; 59; 62; 63; 64; 66; 69].

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА СТАТИСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. Організація статистичного моніторингу малого бізнесу

В умовах інтенсивного розвитку підприємницької активності в Україні різко зростають вимоги щодо ефективності прийняття обґрунтованих управлінських рішень на державному та регіональному рівнях. Ефективність прийняття рішень щодо підтримки та регулювання діяльності складових малого бізнесу з боку державних органів, залежить від якості наявної інформації та форми подання результатів досліджень. Це свідчить про необхідність створення цілісної системи збирання, обробки, аналізу та документального оформлення статистичної інформації про діяльність підприємств малого бізнесу з метою використання її для моделювання та прогнозування напрямів його розвитку та ефективності функціонування [83; с.63].

Основою для прийняття та підтримки ефективних управлінських рішень за всіма напрямками державної регуляторної політики малого бізнесу має стати регіональний статистичний моніторинг, як засіб систематичного спостереження, який застосовується для поглибленого і всебічного вивчення малого бізнесу в статистиці і динаміці з метою виявлення закономірностей та факторів, що визначають цю закономірність. Тобто на підставі моніторингу можна здійснювати оперативне прогнозування з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, а також постійно спостерігати за станом соціально-економічних явищ і процесів та швидко реагувати на їхні зміни.

Одним із основних завдань статистичного дослідження малого бізнесу є розроблення концептуальних засад для створення єдиної системи моніторингу діяльності малого підприємництва як бази для підвищення ефективності

прийняття та реалізації рішень щодо суб'єктів малого бізнесу на всіх рівнях національної економіки.

Моніторинг ділової активності підприємств на базі кон'юнктурних обстежень існує майже у всіх західноєвропейських країнах ще з 50-х рр. З 90-х років до цієї роботи підключилися спочатку країни Центральної та Східної Європи, а пізніше – деякі колишні республіки СРСР [169, с. 15]. Проведенням моніторингу у більшості країн займаються наукові установи або статистичні служби. На підставі таких обстежень отримують детальний аналіз економічної кон'юнктури та короткострокові прогнози деяких показників, що надані учасниками таких обстежень. З 1997 р. Україна приєдналася до європейської системи моніторингу ділової активності підприємств на базі кон'юнктурних обстежень [169, с. 16]. Результати моніторингу економік різних країн регулярно публікуються і в періодичних виданнях Організації економічного співробітництва і розвитку [169, с. 16].

До основних завдань статистичного моніторингу підприємств можна віднести:

- оцінка системних ризиків, що виникають під впливом структурних зрушень в реальному секторі економіки;
- оцінка ефективності політики, яку проводить уряд країни з урахуванням реального розвитку економічних процесів як на державному, так і на регіональному рівнях;
- аналіз і прогнозування економічної кон'юнктури на підстав оцінки фінансового стану малих підприємств, зміна попиту та пропозиції на макrorівні, формування інвестиційного клімату під впливом зазначених процесів.

Так, під моніторингом діяльності підприємств малого бізнесу на регіональному та державному рівнях слід розуміти процес систематичної реєстрації стану малих підприємств та факторів, що впливають на них, протягом певного часу, з метою отримання поточної оцінки їх діяльності, виявлення тенденцій розвитку та прогнозування його діяльності на базі

проведеного всебічного статистичного аналізу для органів державної влади та інших користувачів статистичної інформації. Таким чином, моніторинг діяльності підприємств малого бізнесу дає можливість відстежувати стан малого бізнесу, його розвиток та ефективність діяльності з метою усунення регіональних диспропорцій, розроблення державних програм підтримки цього сектору економіки.

Метою проведення статистичного моніторингу діяльності малих підприємств має бути всебічна оцінка їхнього поточного стану, визначення основних тенденцій розвитку та короткострокове прогнозування за допомогою сучасних багатовимірних методів та інформаційних технологій. Саме тому, статистичний моніторинг може стати основою щодо розробки та прийняття управлінських рішень за всіма напрямками регуляторної політики України.

До основних завдань регіонального статистичного моніторингу діяльності малого бізнесу на регіональному рівні можна віднести:

- визначення основних напрямів проведення статистичного дослідження діяльності малих підприємств та підприємців;
- організацію та проведення статистичного спостереження;
- оцінювання поточного стану діяльності та ділової активності малих підприємств та підприємців;
- вивчення закономірностей розвитку малих підприємств, підприємців;
- прогнозування тенденцій розвитку малих підприємств та підприємців, результатів їх діяльності та фінансового стану;
- публікація результатів моніторингу для надання якісної аналітичної інформації зовнішнім та внутрішнім користувачам у регіональному розрізі та за видами економічної діяльності.

Моніторинг розвитку та ефективності функціонування діяльності малих підприємств та підприємців може проводитися у формі дослідження структурних і динамічних характеристик його діяльності з метою поточної оцінки та виявлення тенденцій у розвитку цього сектору економіки. Він включає систему регулярних спостережень, що повторюються, поточних

просторово-часових оцінок та моделювання, прогноз розвитку малих підприємств та результатів їхньої діяльності на окремих територіальних рівнях та за видами економічної діяльності:

- 1) державному (Україна);
- 2) регіональному (області, АРК, м. Київ, м. Севастополь);
- 3) локальному (міста та адміністративні райони, галузі, окремі підприємства).

Для проведення моніторингу діяльності підприємств малого бізнесу порівняно з іншими установами більше можливостей має саме Державна служба статистики України. Саме вона спроможна забезпечити всі етапи руху статистичних даних – збирання первинних статистичних даних від малих підприємств та підприємців, їх опрацювання, передача, узагальнення, накопичення, використання, передача на зберігання в архів або базу даних тощо. Саме проходження статистичними даними всіх цих етапів забезпечує вирішення завдань статистичного спостереження.

Крім Державної служби статистики до системи моніторингу малого бізнесу можуть входити і спеціалізовані державні та недержавні організації, які будуть спеціалізуватися на проведенні досліджень на регіональному рівні. Державна служба статистики під час дослідження специфічних аспектів малого бізнесу виконує функцію постачальника статистичної інформації, яка необхідна для забезпечення повноти статистичного аналізу діяльності малого бізнесу на всіх рівнях. Такі функції Державної служби статистики (як суб'єкта, так і постачальника статистичної інформації) вимагають відповідної організації інформаційного обміну між окремими суб'єктами моніторингу діяльності підприємств малого бізнесу.

Закономірності, які регулюють кількісні та структурні тенденції розвитку та ефективності функціонування малих підприємств та підприємців виступають методологічною основою розроблення регіонального статистичного моніторингу малого бізнесу. Важливою передумовою створення статистичного моніторингу є всебічне вивчення соціально-економічного стану регіону та

вкладу сектору малого бізнесу в ці показники.

Виділення діяльності малих підприємств та підприємців як об'єкта статистичного дослідження дозволяє на базі даних державної статистики і вибірових спостережень сформувавши систему показників, які сприятимуть отриманню інформації щодо поточного стану малих підприємств, покращенню якості оцінки тенденцій та прогнозування, підвищенню ефективності управління регіоном. Така система показників забезпечує цілісне відображення сукупності факторів і явищ, під впливом яких змінюються результати діяльності підприємств малого бізнесу, може складатися з таких груп показників: розвитку та потенціалу малих підприємств та підприємців, показників їхньої діяльності, фінансового стану та результатів діяльності малих підприємств у територіальному розрізі та за видами економічної діяльності.

Таким чином, статистичний моніторинг розвитку та ефективності функціонування діяльності підприємств малого бізнесу дає можливість систематично накопичувати та інтегрувати вихідні дані, які дозволять прогнозувати зміни у діяльності малих підприємств регіону, розробляти пропозиції та рекомендації, сприятиме ухваленню адміністративних та управлінських рішень. За допомогою статистичного моніторингу розвитку та ефективності діяльності малих підприємств та підприємців є можливість забезпечити:

- 1) поточну оцінку економічного стану, ресурсів і результатів господарської діяльності малих підприємств як інституційних одиниць ринкової економіки;

- 2) аналіз структури та структурних зрушень в економіці держави та її регіонів за видами діяльності;

- 3) порівняльний аналіз конкурентоспроможності вітчизняних малих підприємств на регіональному, державному та міжнародному рівнях;

- 4) відстеження бізнес-циклів і прогнозування динаміки економічного розвитку ділової активності малих підприємств.

Цілі і завдання, пов'язані з формуванням інструменту для збирання,

збереження та поточного аналізу статистичної інформації про розвиток та ефективність функціонування діяльності малих підприємств з метою забезпечення ефективності управління цим сектором економіки, визначили функціональні можливості моніторингу:

- регулярне збирання статистичної інформації за системою показників розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу для задоволення потреб уряду країни;
- зведення цієї первинної інформації та результатів опитування в узагальнюючі показники динаміки розвитку малих підприємств;
- оцінювання стану підприємств малого бізнесу;
- прогнозування процесів розвитку та ефективності функціонування діяльності малих підприємств та підприємців;
- підготовка спеціальних аналітичних матеріалів за результатами проведеного регіонального статистичного моніторингу;
- розроблення пропозицій щодо вирішення негативних змін.

Методологію статистичного моніторингу складають формалізовані, а також неформалізовані методи. Показники, які отримані в процесі проведення статистичного моніторингу малого бізнесу, повинні буди зіставними, доповнювати один одного, порівнянними з показниками, використовуваними у різних формах державних спостережень. Важливим фактором ефективності статистичного моніторингу є визначення типу вибірки, який встановлюється керівником статистичного моніторингу. Тому найбільш репрезентативною є інформація на рівні регіону.

В умовах розвитку комп'ютерних технологій специфікою сучасного моніторингу виступає саме комп'ютерна підтримка, яка дозволяє автоматизувати процес збирання, збереження та порівняння інформації, що зібрана під час моніторингу, а також представлення її у формі таблиць, графіків, текстових пояснень.

Нами пропонується використання матеріалів моніторингу, які можливо об'єднати у розділи:

1. Звітно-статистичний (первинний), що формується на базі даних Державної служби статистики та містить динаміку кількості малих підприємств та підприємців за регіонами та видами економічної діяльності; структуру складових малого бізнесу порівняно з середніми та великими підприємствами; щільність розташування малих підприємств, інтенсивність поширення підприємців.

2. Адміністративний, що містить дані відомчої статистики, органів місцевої виконавчої влади, до сфери управління яких належать малі підприємства з метою вивчення особливостей окремих видів діяльності – галузеві міністерства, відомства, міжгалузевий рівень та включають регіональні особливості розвитку та ефективності функціонування малого бізнесу, фінансовий стан та ефективність діяльності малих підприємств (платоспроможність, ліквідність, ділову активність, фінансову стійкість).

3. Аналітичний розділ, що містить інформацію спеціалізованих державних та недержавних організацій з метою здійснення статистичного оцінювання особливостей територіальної організації малого бізнесу, рейтингу регіонів за показниками розвитку складових малого бізнесу; пріоритетні види діяльності малого бізнесу, його внесок в економіку регіону за видами економічної діяльності, а також інтегральна статистична оцінка та прогноз розвитку малого бізнесу.

З метою удосконалення методичного забезпечення статистичного аналізу розвитку та ефективності діяльності малих підприємств та підприємців регіону та держави в цілому необхідно:

- вдосконалити перелік та методологію показників в розрізі адміністративно-територіального поділу України та ВЕД;
- прискорити процедуру обміну адміністративними первинними даними між органами Державної служби статистики та центральними органами виконавчої влади;
- створити на центральному та регіональному рівнях бази даних первинних показників для забезпечення можливості проведення

розрахунків та перерахунків для різних адміністративно-територіальних одиниць та за видами економічної діяльності;

- з метою забезпечення зіставності даних у часовому вимірі розробити єдині методики збирання та узагальнення даних з урахуванням досвіду інших країн, а також методологію перерахунку показників.

Ці заходи дадуть можливість для методологічно-об'єктивного використання даних статистики підприємств малого бізнесу з метою статистичного вивчення їх поточного стану, тенденцій та перспектив розвитку та розробки необхідних програм з регуляторної політики з боку держави.

2.2. Підходи до статистичного оцінювання впливу малого бізнесу на розвиток регіонів

Малий бізнес, за досвідом багатьох країн, відіграє значну роль в економіці країни, впливаючи на різноманітні сфери її розвитку. Дослідження багатьох економістів щодо ролі і місця малого бізнесу в економіці дозволяють зробити висновок, що саме розвиток малого бізнесу:

- визначає темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику ВВП;
- здійснює структурну перебудову економіки, швидку окупність витрат, свободу ринкового вибору;
- забезпечує насичення ринку споживчими товарами належної якості та послугами повсякденного попиту, забезпечує реалізацію інновацій;
- має високу мобільність, раціональні форми управління;
- формує новий соціальний прошарок підприємців-власників, забезпечує створення нових робочих місць;
- сприяє послабленню монополізму, розвитку конкуренції.

В економічно розвинених країнах держава сприяє розвитку малого бізнесу таким чином, що працездатне населення країни починає більш активно займатися малим підприємництвом.

Малі підприємства забезпечують стійкість та гнучкість економічної системи, наближують її до потреб конкретних споживачів, а водночас – виконують важливу соціальну роль, надаючи робочі місця та забезпечуючи джерело доходу для значних прошарків населення.

Перевагами розвитку саме підприємств малого бізнесу є те що вони більш гнучкіші і швидко реагують на зміни, що відбуваються на ринку, є найбільш мобільними до впровадження прогресивних методів господарювання. Малі підприємства можуть швидко і без негативних наслідків переорієнтувати свої виробничі програми з урахуванням сучасних тенденцій, без значних втрат можуть відмовитися від випуску продукції, що не користується попитом й розпочати виробництво високорентабельних товарів та послуг, що користуються попитом на сучасному ринку збуту.

Також перевагою створення малих підприємств є їх здатність бути більш пристосованими до умов розвитку в кризові періоди, ніж середні та великі підприємства. Великі компанії хворобливо реагують на будь-які зміни в економіці. Саме тому політикою урядів європейських країн, зокрема, Німеччини, а також Сполучених Штатів Америки значне місце в програмах розвитку країни допомога дрібному бізнесу посідає особливе місце. Невеликі підприємства з більшими втратами реагують на зміни в економіці (особливо на спад чи підвищення норми прибутку в різноманітних галузях економіки). Щодо дрібних фірм, зазвичай, вони змушені переглядати свою виробничу і збутову діяльність. Вживають ті, що змогли пристосуватися, решта стає банкрутами. Разом з цим, розвиток малих підприємств під час подолання кризи стає важливим інструментом, що дозволяє оздоровити економіку.

В умовах економіки України, що перебуває на початковому етапі розвитку ринкових відносин, саме створення і енергійний розвиток сектора малого бізнесу повинне стати основою соціальної реструктуризації суспільства,

що забезпечує підготовку населення і перехід всього господарства країни до ринкової економіки. За системної перебудови національної економіки сектор малого підприємництва виконує провідну роль і виступає гарантом сталості економіки та підвищення рівня життя суспільства. Реальний стан цього сектора підтверджують статистичні дані та стійка тенденція розвитку.

Статистичними показниками, що відбивають конкурентну стійкість галузей економічної діяльності малих підприємств в регіоні і потенціал його кластеризації, можуть служити коефіцієнт локалізації обсягу виробництва на території регіону, коефіцієнт територіальної концентрації, а також коефіцієнт душевого виробництва і коефіцієнт спеціалізації регіону у конкретній галузі.

Оцінка нерівномірності розподілу значень ознаки між окремими складовими сукупності ґрунтується на порівнянні часток двох розподілів – за кількістю елементів сукупності d_j та за обсягом значень ознаки D_j . Відхилення часток свідчить про певну нерівномірність розподілу [28].

Коефіцієнт локалізації може бути визначений на різних територіальних рівнях. На рівні країни розраховується як відношення питомої ваги певної галузі в структурі виробництва регіону до питомої ваги тієї ж галузі в країні. Розрахунки можуть бути зроблені на основі обсягу виробленої продукції, основних виробничих фондів, чисельності зайнятих на підприємстві, продуктивності праці, фондівіддачі тощо.

Коефіцієнт локалізації розраховується для кожної j -ї складової сукупності. За рівномірного розподілу всі значення $L_j=1$. У випадку концентрації значень ознаки в j -ій складовій L_j , і навпаки.

Коефіцієнт концентрації є узагальнюючою характеристикою відхилення розподілу від рівномірного. Значення його коливаються у межах від 0 до 1. У рівномірному розподілі $K=0$. Чим помітніша концентрація, тим більше значення K відхиляється від 0.

Коефіцієнти концентрації та локалізації є ефективним засобом вимірювання диференціації сукупності за даними інтервальних рядів з нерівними інтервалами та за даними атрибутивних рядів. За аналогією з

коефіцієнтом концентрації розраховують коефіцієнт подібності (схожості) структур двох об'єктів або одного об'єкта за двома ознаками. Якщо структури однакові, $P=1$. Чим більші відхилення структур, тим менше значення коефіцієнта P .

Для оцінки інтенсивності структурних зрушень у часі використовують абсолютні міри варіації – середнє лінійне або середнє квадратичне відхилення часток.

Коефіцієнт обсягу продукції на 10 тис. населення обчислюється як відношення питомої ваги галузі регіону у відповідній структурі галузі країни до питомої ваги населення регіону в населенні країни. Коефіцієнт спеціалізації регіону у даній галузі визначається як відношення питомої ваги регіону в країні по даній галузі до питомої ваги регіону у ВВП країни.

Якщо розрахункові показники дорівнюють чи більше одиниці, то дані галузі виступають як галузі ринкової спеціалізації і у них або вже існують кластери, або їхнє створення є можливим. При формуванні кластерів та виборі з них найбільш пріоритетних необхідно оцінити динаміку коефіцієнтів локалізації, тому що збільшення значення показників свідчить про можливі подальші перспективи росту кластерів, а зниження – про можливу необхідність розширення асортименту продукції, що випускається, або необхідність модернізації виробництва.

Ранжування – це процедура впорядкування об'єктів вивчення, яка виконується на основі переваги. Ранг – це порядковий номер значень ознаки, розташованих у порядку зростання або убутання їх величин.

Якщо окремі значення ознаки мають однакову кількісну оцінку, то ранг всіх цих значень приймається рівним середньому арифметичному від відповідних номерів місць, які визначають. Дані ранги називаються зв'язними.

Серед непараметричних методів оцінки тісноти зв'язку найбільше значення мають рангові коефіцієнти Спірмена (ρ) і Кендала (τ). Ці коефіцієнти можуть бути використані для визначення тісноти зв'язку як між кількісними, так і між

якісними ознаками за умови, якщо їх значення будуть впорядковані або проранжовані за ступенем зменшення або зростання ознаки.

Для визначення коефіцієнта рангової кореляції використовується формула Спірмена:

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum d^2}{n^3 - n}.$$

Кластерний аналіз – це метод багатомірного статистичного дослідження, до якого належать збір даних, що містять інформацію про вибіркові об'єкти, та упорядкування їх в порівняно однорідні, схожі між собою групи [96].

Отже, сутність кластерного аналізу полягає у здійсненні класифікації об'єктів дослідження за допомогою численних обчислювальних процедур. В результаті цього утворюються «кластери» або групи дуже схожих об'єктів. На відміну від інших методів, цей вид аналізу дає можливість класифікувати об'єкти не за однією ознакою, а за декількома одночасно. Для цього вводяться відповідні показники, що характеризують певну міру близькості за всіма класифікаційними параметрами.

Мета кластерного аналізу полягає в пошуку наявних структур, що виражається в утворенні груп схожих між собою об'єктів – кластерів. Водночас його дія полягає й у привнесенні структури в досліджувані об'єкти. Це означає, що методи кластеризації необхідні для виявлення структури в даних, яку нелегко знайти при візуальному обстеженні або за допомогою експертів.

Основними завданнями кластерного аналізу є:

- розробка типології або класифікації досліджуваних об'єктів;
- дослідження та визначення прийнятних концептуальних схем групування об'єктів;
- висунення гіпотез на підставі результатів дослідження даних;
- перевірка гіпотез чи справді типи (групи), які були виділені певним чином, мають місце в наявних даних.

Кластерний аналіз потребує здійснення таких послідовних кроків:

- 1) проведення вибірки об'єктів для кластеризації;
- 2) визначення множини ознак, за якими будуть оцінюватися відібрані об'єкти;
- 3) оцінка міри подібності об'єктів;
- 4) застосування кластерного аналізу для створення груп подібних об'єктів;
- 5) перевірка достовірності результатів кластерного рішення.

Кожен з цих кроків відіграє значну роль у практичному здійсненні аналізу.

Визначення множини ознак, які покладаються в основу оцінки об'єктів, у кластерному аналізі є одним із найважливіших завдань дослідження. Мета цього кроку повинна полягати у визначенні сукупності змінних ознак, яка найкраще відображає поняття подібності. Ці ознаки мають вибиратися з урахуванням теоретичних положень, покладених в основу класифікації, а також мети дослідження.

При визначенні міри подібності об'єктів кластерного аналізу використовуються чотири види коефіцієнтів: коефіцієнти кореляції, показники віддалей, коефіцієнти асоціативності та ймовірності, коефіцієнти подібності. Кожен з цих показників має свої переваги та недоліки, які попередньо потрібно врахувати. На практиці найбільшого розповсюдження у сфері соціальних та економічних наук здобули коефіцієнти кореляції та віддалей.

В результаті аналізу сукупності вхідних даних створюються однорідні групи у такий спосіб, що об'єкти всередині цих груп подібні між собою за деяким критерієм, а об'єкти з різних груп відрізняються один від одного.

Кластеризація може здійснюватися двома основними способами, зокрема за допомогою ієрархічних чи ітераційних процедур.

Ієрархічні процедури – послідовні дії щодо формування кластерів різного рангу, підпорядкованих між собою за чітко встановленою ієрархією. Найчастіше ієрархічні процедури здійснюються шляхом агломеративних (об'єднувальних) дій. Вони передбачають такі операції:

- послідовне об'єднання подібних об'єктів з утворенням матриці подібності об'єктів;

- побудова дендрограми (деревоподібної діаграми), яка відображає послідовне об'єднання об'єктів у кластери;

- формування із досліджуваної сукупності окремих кластерів на першому початковому етапі аналізу та об'єднання всіх об'єктів в одну велику групу на завершальному етапі аналізу.

Ітераційні процедури полягають в утворенні з первинних даних однорівневих (одного рангу) ієрархічно не підпорядкованих між собою кластерів.

Одним із найбільш поширених способів проведення ітераційних процедур виступає метод *k*-середніх. Застосування його потребує здійснення таких кроків:

- розділення вихідних даних досліджуваної сукупності на задану кількість кластерів;

- обчислення багатовимірних середніх (центрів тяжіння) виділених кластерів;

- розрахунку Евклідової відстані кожної одиниці сукупності до визначених центрів тяжіння кластерів та побудова матриці відстаней, яка ґрунтується на матриці відстаней. Використовують різні метрики відстаней, наприклад: Евклідова відстань (проста і зважена), Манхеттенська, Чебишева, Мінковського, Махалобіса тощо;

- визначення нових центрів тяжіння та нових кластерів.

Найбільш відомими та широко застосовуваними методами формування кластерів є: одиничного зв'язку; повного зв'язку; середнього зв'язку; метод Уорда.

Метод одиничного зв'язку (метод близького сусіда) передбачає приєднання одиниці сукупності до кластера, якщо вона близька (знаходиться на одному рівні схожості) хоча б до одного представника цього кластера.

Метод повного зв'язку (далекого сусіда) вимагає певного рівня подібності об'єкта (не менше граничного рівня), що передбачається включити у кластер, з будь-яким іншим.

Метод середнього зв'язку ґрунтується на використанні середньої відстані між кандидатом на включення у кластер і представниками наявного кластера.

Згідно методу Уорда приєднання об'єктів до кластерів здійснюється у випадку мінімального приросту внутрішньогрупової суми квадратів відхилень. Завдяки цьому утворюються кластери приблизно одного розміру, які мають форму гіперсфер.

Оптимальною прийнято вважати кількість кластерів, яка визначається як різниця кількості спостережень і кількості кроків, після якої відстань об'єднання збільшується стрибкоподібно.

Кластерний аналіз, як і інші методи вивчення стохастичного зв'язку, вимагає численних складних розрахунків, які краще здійснювати за допомогою сучасних інформаційних систем, зокрема з використанням програмного продукту Statistica 6.0.

Кластерний аналіз здійснюється на основі співмірних та односпрямованих показників. Тому показники вхідної матриці слід спочатку стандартизувати.

Наступним кроком кластерного аналізу повинна бути побудова матриці відстаней, що передбачає насамперед вибір метрики відстаней. На практиці застосовують різні метрики відстаней: Евклідова, зважена Евклідова, Манхеттенська, Чебишева, Мінковського, Махалобіса D_2 та ін.

Наступним етапом аналізу є вибір методу об'єднання об'єкту дослідження у кластери, побудова дендрограми та оцінка результатів.

2.3. Статистичне вивчення ефективності підприємств малого бізнесу

Одне з центральних місць серед сукупності проблем, що стоять перед фінансовим управлінням малим підприємством в ринковій економіці займає саме проблема ефективності. Для оцінки її рівня, як багатогранної економічної

категорії, використовують обширний перелік різноманітних показників – індикаторів.

Виділяють показники економічного ефекту, який характеризує результат діяльності та представляє собою абсолютний, об'ємний показник, а також показник економічної ефективності підприємства, який вимірюється абсолютними та відносними показниками.

Під економічною ефективністю розуміють співвідношення між економічним ефектом і витратами або фінансовими ресурсами, використаними для його досягнення. Для оцінки ефективності найчастіше використовують відносні показники економічної ефективності, які визначаються як відношення отриманих результатів (ефекту) до витрат або відношення результату (ефекту) до ресурсів [92, с. 331].

Розрізняють показники виробничої ефективності і фінансової ефективності в залежності від того, що було взято як ефект функціонування підприємства (обсяг реалізованої продукції або фінансовий результат). До перебудови СРСР пріоритет належав показникам виробничої ефективності (продуктивності праці, фондівіддачі основних засобів, матеріаловіддачі). З переходом до ринкової економіки, оскільки основною метою підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин є прибуток, то як абсолютний критерій ефективності функціонування підприємства краще всього підходить прибуток.

Однак, якщо розглядати цей показник ізольовано, за ним не можна зробити обґрунтовані висновки про рівень ефективності.

У найбільш загальному вигляді оцінити ефективність діяльності підприємства можна за відносними показниками прибутковості або по співвідношенню темпів зростання основних показників: сукупних активів (СА), обсягу продажів (Топ) і прибутку (Тп):

$$100\% < СА < Топ < Тп$$

Перша нерівність ($100\% < CA$) показує, що підприємство нарощує економічний потенціал і масштаби своєї діяльності. Друга нерівність ($CA < Top$) свідчить про те, що об'єм продажів росте швидше за економічний потенціал. На підставі цього можна зробити висновок про підвищення інтенсивності використання фінансових ресурсів на підприємстві. Третя нерівність ($Top < Tп$) означає, що прибуток підприємства росте швидше за об'єм реалізації продукції і сукупного капіталу, а це свідчить про підвищення рівня рентабельності продажів [92, с.332].

Дані такого співвідношення називають «золотим правилом економіки підприємства». Якщо дані пропорції дотримуються, то це свідчить про стійкий розвиток підприємства і зміцнення його фінансового стану. Для оцінки рівня ефективності діяльності підприємства використовують відносні показники – показники рентабельності (прибутковості), які вимірюються за допомогою системи відносних показників, що характеризують ефективність діяльності підприємства в цілому і прибутковість різних напрямів діяльності: операційної, інвестиційної, фінансової.

Оскільки величина показників рентабельності найповніше, ніж прибуток, характеризують результати діяльності, тому що вона відображає співвідношення ефекту з вкладеним капіталом або спожитими ресурсами. Показники рентабельності застосовують не лише для оцінки ефективності діяльності підприємства, але і як інструмент в інвестиційній політиці і ціноутворенні. Результати ретроспективного і перспективного аналізу ефективності діяльності підприємства напряму залежать від того, наскільки правильно обчислені показники прибутковості, наскільки реально вони відображають її сутнісні характеристики. В даний час для досягнення цієї мети використовуються численні показники рентабельності, як основні, так і додаткові.

Не випадково в прикладних науках говорять про три групи показників рентабельності як відносні показники, в яких прибуток зіставляється з деякою базою, що характеризує підприємство з однією із сторін, – витрати-ресурси-

дохід у вигляді виручки, отриманої від контрагентів в ході поточної діяльності. Три види базових показників зумовлюють три групи коефіцієнтів рентабельності. У першому випадку базовими показниками (тобто знаменниками дробі коефіцієнта рентабельності) виступають вартісні оцінки витрат (капітал), в другому випадку – вартісні оцінки ресурсів (сума або окремі частини капіталу), в третьому випадку – показники виручки від реалізації товарів, продукції, робіт, послуг (в цілому і по видах) [92, с. 333].

В залежності від того, який показник ефекту використовується в розрахунках, вибір коефіцієнту буде залежати від алгоритму розрахунку. В світовій практиці відомі різні інтерпретації показників рентабельності, розглядається широкий спектр її показників, спосіб розрахунку яких розрізняється залежно від поставлених аналітичних і управлінських завдань.

Основне завдання генерування прибутку займає центральне місце у системі цілей, які формуються власниками і керівниками будь-якого підприємства. Прибуток – багатогранний показник, особливий відтворний ресурс комерційної організації, що характеризує різні сторони бізнесу: його кінцевий фінансовий результат, ефект господарської діяльності підприємства, чистий дохід підприємця на вкладений капітал, винагороду за ризик підприємницької діяльності. Тому об'єктивна закономірність нормального функціонування підприємства – підтримка необхідного рівня прибутковості.

Прибуток виступає продуктивним ресурсом підприємницької діяльності господарюючого суб'єкта. Чим вище рівень генерування прибутку підприємства в процесі його господарської діяльності, тим менше його потрібно в залученні фінансових коштів із зовнішніх джерел і за інших рівних умов, тим вище рівень самофінансування його розвитку, забезпечення реалізації стратегічних цілей цього розвитку, підвищення конкурентної позиції підприємства на ринку. Прибуток виступає головним спонукальним мотивом здійснення і розвитку бізнесу; основним внутрішнім джерелом поточного і довгострокового розвитку підприємства; найважливішим індикатором ринкової вартості підприємства; індикатором кредитоспроможності підприємства;

показником конкурентоспроможності підприємства за наявності стабільного рівня прибутку; гарантом виконання підприємством своїх зобов'язань перед державою і джерелом задоволення соціальних потреб суспільства [92, с. 334].

Прибуток виступає основним захисним механізмом, який оберігає підприємство від загрози банкрутства. Хоча така загроза може виникнути і в умовах прибуткової господарської діяльності підприємства: при використанні невиправдано високої частки позикового капіталу, особливо короткострокового; при недостатньо ефективному управлінні ліквідністю активів тощо, але за інших рівних умов підприємство набагато успішніше виходить з кризового стану при високому потенціалі генерування прибутку. Швидке збільшення частки високоліквідних активів, відновлення платоспроможності, підвищення частки власного капіталу при відповідному зниженні обсягу позичкових засобів, підвищення фінансової стійкості, формування відповідних фінансових резервних фондів може бути здійснене лише за рахунок капіталізації прибутку, який отримує підприємство.

При проведенні аналізу ефективності діяльності підприємств у практичній діяльності використовується набір стандартних методів. Нижче представлений короткий опис найбільш відомих методів аналізу ефективності діяльності підприємства:

1. Горизонтальний (трендовий) аналіз, що базується на вивченні динаміки окремих показників діяльності підприємства у часі. В процесі використання цього методу аналізу розраховуються темпи зростання (приросту) окремих видів прибутку, фінансового стану підприємства, визначаються загальні тенденції його зміни (або тренда). У практиці аналізу найбільшого поширення набули наступні види горизонтального (трендового) аналізу:

а) порівняння показників формування, розподілу і використання прибутку та фінансового стану діяльності підприємств звітного періоду з показниками попереднього періоду (наприклад, з показниками попереднього місяця, кварталу, року);

б) порівняння показників формування, розподілу і використання прибутку та складових фінансового стану звітного періоду з показниками аналогічного періоду минулого року (наприклад, показників третього кварталу звітного року з аналогічними показниками третього кварталу попереднього року). Цей вид аналізу застосовується на підприємствах з яскраво вираженими сезонними особливостями господарської діяльності;

в) порівняння показників фінансового стану підприємства та формування, розподілу і використання прибутку за ряд попередніх періодів. Метою цього виду аналізу є виявлення тенденцій зміни окремих показників, що вивчаються, прибутку в динаміці.

Результати такого дослідження дозволяють побудувати відповідні факторні моделі, які використовуються в процесі планування окремих показників прибутку. Всі зазначені види горизонтального аналізу доповнюються зазвичай дослідженням впливу окремих чинників на зміну відповідних результативних показників прибутку та фінансового стану.

2. Вертикальний (структурний) аналіз прибутку та фінансового стану діяльності підприємств базується на структурному розкладанні об'єднаних показників його формування, розподілу і використання. В процесі застосування цієї системи аналізу враховується питома вага окремих структурних складових агрегованого показника прибутку та фінансового стану. У практиці аналізу прибутку найбільшого поширення набули наступні види вертикального (структурного) аналізу:

а) структурний аналіз фінансового стану та прибутку, сформованого за окремими сферами діяльності. В процесі здійснення цього аналізу розраховується питома вага або співвідношення сум прибутку по операційній і іншим сферам діяльності;

б) структурний аналіз прибутку по окремих видах продукції. Ступінь агрегації номенклатури продукції визначається самим підприємством;

в) структурний аналіз активів, власного капіталу та зобов'язань підприємства. В процесі цього аналізу розглядаються співвідношення

оборотних і необоротних активів підприємства; склад використовуваних необоротних активів; структура оборотних активів; склад інвестиційного портфеля і інші структурні показники. Результати цього аналізу дозволяють оцінити ресурсний потенціал підприємства;

г) структурний аналіз розподілу або використання отриманого прибутку. Таке структурне розкладання здійснюється в розрізі напрямів розподілу прибутку, а по кожному з напрямів розподілу – в розрізі форм конкретного її використання.

3. Порівняльний аналіз базується на зіставленні значень окремих груп аналогічних показників між собою. В процесі використання цієї складової системи аналізу розраховуються розміри абсолютних і відносних відхилень порівнюваних показників. В практиці найбільшого поширення набули наступні види порівняльного його аналізу:

а) порівняльний аналіз показників рівня прибутку та фінансового стану даного підприємства. Середньогалузевий аналіз проводиться підприємством з метою оцінки своєї конкурентної позиції по рівню господарювання і виявлення резервів подальшого підвищення ефективності виробничої діяльності. Відповідно об'єктом такого аналізу є показники операційного прибутку;

б) порівняльний аналіз показників фінансового стану та прибутку даного підприємства і підприємств – конкурентів. Метою здійснення такого аналізу виступає розподіл конкурентної позиції підприємства в рамках конкретного регіонального ринку відповідної продукції і розробка заходів щодо підвищення прибутковості бізнесу;

в) порівняльний аналіз звітних і планових (нормативних) показників фінансового стану та прибутку. В процесі цього аналізу виявляється ступінь відхилення звітних показників від планових (нормативних) і визначаються причини цих відхилень. Такий аналіз використовується для контролю процесу поточного формування і використання прибутку, внесення необхідних коректив до напрямів господарській діяльності підприємства [92, с. 345].

Загальнонаукові методи пізнання, а також вся сукупність методів загальної статистики становлять основу методології статистики малих підприємств, хоча їх застосування у статистичному вивченні діяльності підприємств малого бізнесу має свої особливості.

Ці особливості статистичної методології у вивченні діяльності малих підприємств випливають з існуючих властивостей та закономірностей кількісних відношень і зв'язків, які вивчає статистика, а саме: вивчення масових явищ та процесів, до складу яких відносяться складові малого бізнесу; систематизація даних про них за групами та класами, визначення зведених кількісних характеристик (синтетичних та аналітичних показників). Завдяки цьому виявляються нетипові, випадкові, одиничні особливості діяльності підприємств малого бізнесу, а також найбільш суттєві, типові властивості та закономірності малого бізнесу.

Конкретність досліджень, що виражається у нерозривному зв'язку кількісного аналізу з якісними властивостями малого бізнесу за конкретних умов місця та часу – це основна особливість статистичної методології малих підприємств. Так, при групуванні підприємств за розмірами і запровадженні спрощеного порядку подання статистичної звітності для малих підприємств до категорії останніх статистика відносить підприємства за критеріями кількості працівників та обсягом річного обороту. Однак у різних країнах порогові значення цих критеріїв можуть бути різними [102, с. 19].

Оскільки статистична методологія пов'язана з основними етапами статистичного дослідження, тому на кожному з них можна визначити використання певних статистичних методів.

На першому етапі проводиться збір первинного статистичного матеріалу шляхом реєстрації фактів чи опитування респондентів.

Другий етап передбачає зведення і групування зібраних у ході статистичного спостереження первинних даних шляхом розподілу їх на певні групи або класи за однією чи більше ознаками.

На третьому етапі відбувається аналіз систематизованих даних на підставі узагальнюючих синтетичних показників у формі абсолютних, відносних чи середніх величин, та аналітичних показників, за допомогою яких можна провести аналіз варіації, динаміки, взаємозалежностей. За результатами аналізу висновки можуть бути викладені у текстовій формі, проілюстровані таблицями і графіками.

Попередньо сформульована мета об'єдную зазначені етапи статистичного дослідження. Кожен з них дозволяє використовувати ті методи, які допомагають надати глибоку і всебічну характеристику малого бізнесу – методи вивчення варіації, аналітичного групування, швидкості й інтенсивності розвитку, індекси, регресійні моделі та інші.

На етапі збору первинного статистичного матеріалу базовим є метод масового спостереження, теоретичною основою якого є закон великих чисел. Він передбачає можливість виявлення та кількісної оцінки закономірностей в економічній діяльності малих підприємств лише на підставі дослідження достатньо великої кількості проявів цього явища. Пояснюється це тим, що окреме одиничне явище, що розглядається як одне із явищ даного роду, містить в собі елемент випадковості – воно могло бути або не бути, бути таким чи іншим. При об'єднанні ж великої кількості проявів таких явищ у загальних характеристиках всієї їх маси вплив випадковості є тим меншим, чим більше одиничних явищ об'єднано [102, с. 19].

На першому етапі методу масового спостереження відбувається розроблення відповідного плану спостереження, який містить програмно-методологічні та організаційні питання і передбачає визначення та обґрунтування організаційної форми, виду та способу спостереження. У статистичному вивченні малих підприємств застосовуються три загальноприйняті в економічній статистиці організаційні форми збору первинних даних: ведення реєстрів, запровадження статистичної звітності, проведення спеціально організованих суцільних та несукільних спостережень.

Другий етап статистичного вивчення підприємств малого бізнесу передбачає систематизацію зібраних під час спостереження відомостей про малі підприємства та застосування методу зведення та групування. Програма статистичного зведення передбачає: вибір групувальних ознак, а також їхніх можливих значень; визначення порядку формування груп (їх кількості та меж можливих значень у кожній групі); визначення переліку показників, за допомогою яких можна оцінити розміри груп та явища загалом. Основне завдання методу зведення та групування полягає у розподілі даних про статистичну сукупність малих підприємств на якісно однорідні групи, види, оскільки дотримання принципу однорідності досліджувальних одиниць – одна з найважливіших вимог, яку статистика висуває до науково обґрунтованого аналізу.

За допомогою групувань у статистичному вивченні діяльності малих підприємств можна вирішити такі аналітичні завдання:

- виокремлення типів, груп, класів малих підприємств та соціально-економічних явищ, які пов'язані з їх діяльністю;
- вивчення структури та структурних зрушень у розвитку та функціонуванні малих підприємств;
- виявлення та оцінка взаємозв'язку між ознаками, які характеризують малі підприємства.

Відповідні типологічні, структурні та аналітичні групування дають змогу виконати сформульовані завдання. За допомогою методу аналітичного групування виявляють та кількісно оцінюють взаємозв'язок між ознаками, що характеризують розвиток та ефективність функціонування малих підприємств. Застосування цього методу у вивченні взаємозалежностей дає можливість оцінити зв'язок між якісними та кількісними групувальними ознаками підприємств малого бізнесу. Метод аналітичного групування дозволяє перевірити існування та щільність зв'язку між ефективністю діяльності малих підприємств та їх розміром, організаційно-правовою формою, видами економічної діяльності, територіями та іншими атрибутивними ознаками.

Виявлення нетипових підприємств за допомогою методів «трьох сигм», графічного, алгебраїчного, ручного може бути здійснене при дослідженні якісної однорідності сукупності малих підприємств.

В статистичному вивченні малих підприємств особливими видами групувань, які активно використовуються на практиці, є класифікації, класифікатори та номенклатури. Вони передбачають використання чітко визначеного переліку можливих значень групувальної ознаки, кожному з яких присвоюється код – літерно-цифрова комбінація знаків, що є засобом ідентифікації одиниць сукупності у процесі автоматизованої обробки даних.

Останнім етапом статистичного аналізу діяльності малих підприємств, який передбачає використання синтетичних та аналітичних показників, є:

- абсолютних величин у натуральних, вартісних і трудових одиницях вимірювання – для оцінки економічного стану, ресурсного забезпечення та результатів господарської діяльності малих підприємств;
- відносних величин (структури, інтенсивності, порівняння, динаміки) – для аналізу структури та структурних зрушень в економіці держави та її регіонів за секторами економіки, видами діяльності, формами власності та іншими класифікаційними ознаками малих підприємств; концентрації та інтенсивності виробництва, збуту та інших стадій бізнес-циклу, порівняльного аналізу конкурентоспроможності підприємств малого бізнесу;
- середніх величин і показників варіації – для оцінки типових значень виробничо-технічних і фінансово-економічних характеристик діяльності окремих груп чи всієї сукупності малих підприємств, перевірки якісної однорідності та рівномірності розподілу значень цих характеристик;
- індексного аналізу – для відстеження бізнес-циклів, оцінки динаміки, сезонних коливань і прогнозування економічного розвитку виробництва, інвестиційної діяльності, збуту, динаміки цін і ділової активності малих підприємств;

- кореляційно-регресійного аналізу – для виявлення та оцінки щільності зв'язків між окремими ознаками підприємств, а також кількісного опису цих зв'язків за допомогою регресійних моделей.

У сучасному статистичному аналізі діяльності малих підприємств за допомогою розвитку можливостей інформаційних технологій широко використовують економічно-математичні методи: лінійне програмування, дисперсійний аналіз, теорія ігор, метод експертних оцінок та інші.

Якість методології статистичного вивчення підприємств малого бізнесу забезпечується точністю, об'єктивністю та своєчасністю результатів статистичного дослідження. Доцільність використання сукупності методів у дослідженні діяльності малих підприємств обґрунтовується метою, відповідними завданнями, специфікою об'єкта та ресурсами, що необхідні для проведення такого дослідження.

За допомогою системи статистичних показників, що комплексно характеризують розвиток та ефективність функціонування малих підприємств, можна проводити оцінку потенціалу та розвитку підприємців та малих підприємств (бізнес – демографія), діяльності підприємців та малих підприємств, а також ефективності діяльності, які об'єднують показники результатів діяльності та фінансового стану малих підприємств. Якщо розглянути значення зазначених показників у регіональному розрізі та за видами економічної діяльності, то можна зробити висновки про те, які регіони та види економічної діяльності займають лідируючі, а які – відстаючі позиції за відповідними складовими розвитку та ефективності функціонування малих підприємств та підприємців. Однак результати статистичного аналізу, який може бути проведений на базі різних показників, можуть не дати однозначної відповіді на запитання, в яких регіонах та видах економічної діяльності рівень розвитку та функціонування малого бізнесу вище, тому що відповідно до значень кожного з зазначених показників можуть бути виділені свої лідери і свої аутсайдери.

Якщо не можна упорядкувати класифікаційні ознаки, застосовують найбільш простий метод багатомірної класифікації [45, с. 241]:

- створення інтегрального показника (індикатора), що функціонально залежить від вихідних ознак, з наступною класифікацією за значеннями цього показника;
- використання методів кластерного аналізу.

Цей підхід дозволяє побудувати одну інтегральну оцінку, що виступає результатом агрегування декількох ознак, які характеризують досліджувані об'єкти. На основі цих значень інтегрального показника можна зробити однозначний висновок щодо ступеню прояву певного явища в тому чи іншому об'єкті.

При побудові інтегрального показника (індикатора) необхідно пройти чотири основних етапи [52, с. 27]:

- 1) формування ознакової множини;
- 2) вибір способу стандартизації показників;
- 3) обґрунтування функції вагових коефіцієнтів;
- 4) визначення процедури агрегування показників.

Особлива актуальність при формування та реалізації урядових моделей розвитку економіки України полягає у завданні використання накопичених зведених статистичних даних для оцінки розвитку, результатів діяльності та фінансового стану малих підприємств на регіональному та державному рівнях для обґрунтування управлінських рішень.

Мале підприємство, яке входить до складу певного регіону виду економічної діяльності виступає елементом економічної системи, господарська діяльність якої характеризується складністю та багатогранністю економічних явищ і потребує дослідження великої кількості показників. Кожний показник такої системи має самостійне значення і є складовою узагальненої оцінки, а також має значення його вагомості, яке відсутнє у традиційній формі подання матеріалів статистичного аналізу. Виходячи з цього, отримані за допомогою фінансової ті статистичної звітності первинні значення показників при їх

індивідуальному дослідженні фактично не дають змогу зробити остаточний висновок щодо розвитку економічної системи.

Практика статистичного аналізу оцінки стану, розвитку, потенціалу та ефективності функціонування малого бізнесу вимагають розробки методологічних і методичних засад побудови та використання формалізованих методів згортання значної кількості аналітичних характеристик з метою переходу до невеликої кількості інтегральних узагальнюючих показників.

Одночасно, існує так званий «пори́г складності», згідно з яким особа, що приймає рішення, може проводити адекватну оцінку в результаті одночасного аналізу не більше ніж 5-7 параметрів, які її характеризують. При цьому слід пам'ятати, що використання великої кількості показників може спричинити втрату часу на аналітичне забезпечення дослідження функціонально взаємозалежних між собою показників.

Основним джерелом інформації для фінансового аналізу є бухгалтерська (фінансова) звітність малого підприємства за два останні календарні роки та останній звітний період [133].

Фінансовий аналіз діяльності підприємства складається з таких етапів:

- оцінка майнового стану підприємства та динаміка його зміни;
- аналіз фінансових результатів діяльності підприємства;
- аналіз ліквідності;
- аналіз ділової активності;
- аналіз платоспроможності (фінансової стійкості);
- аналіз рентабельності.

Для порівняння значень розрахованих показників (коефіцієнтів) у разі, якщо останнім звітним періодом, за який подається звіт про фінансові результати, є квартал, а всі попередні періоди, за які здійснюється розрахунок, є річними, необхідно дані квартального звіту про фінансові результати помножити на коефіцієнт $K = 4/N$, де N – порядковий номер останнього звітного кварталу.

1. Оцінка майнового стану підприємства дає змогу визначити абсолютні й відносні зміни статей балансу за визначений період, відслідкувати тенденції їхньої зміни та визначити структуру фінансових ресурсів підприємства.

Для оцінки майнового стану доцільно розрахувати такі показники (коефіцієнти), які характеризують виробничий потенціал підприємства: коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів та коефіцієнт вибуття основних засобів.

Коефіцієнт зносу основних засобів характеризує стан та ступінь зносу основних засобів і розраховується як відношення суми зносу основних засобів до їхньої первісної вартості.

Коефіцієнт оновлення основних засобів показує, яку частину від наявних на кінець звітної періоду становлять нові основні засоби, і розраховується як відношення первісної вартості основних засобів, що надійшли за звітний період, до первісної вартості основних засобів, наявних на балансі підприємства на кінець звітної періоду.

Коефіцієнт вибуття основних засобів показує, яка частина основних засобів вибула за звітний період, та розраховується як відношення первісної вартості основних засобів, що вибули за звітний період, до первісної вартості основних засобів, наявних на балансі підприємства на початок звітної періоду.

За результатами аналізу робиться висновок щодо абсолютної величини та структури балансу, динаміки зміни вартості активів підприємства, окремих статей балансу підприємства порівняно з попередніми періодами, зазначивши позитивні та негативні тенденції таких змін. Особливу увагу слід приділити наявності та структурі простроченої заборгованості підприємства.

2. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємства передбачає дослідження динаміки та структури фінансових результатів його діяльності, дозволяє визначити фактори, що вплинули на формування величини чистого прибутку (збитку) підприємства.

За результатами аналізу робиться висновок щодо прибутковості або збитковості діяльності підприємства, тенденцій зміни фінансових результатів

діяльності підприємства порівняно з попередніми періодами, основних факторів, що вплинули на формування кінцевих результатів господарської діяльності підприємства.

3. Аналіз ліквідності підприємства здійснюється за даними балансу та дозволяє визначити спроможність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання.

Аналіз ліквідності підприємства здійснюється шляхом розрахунку таких показників (коефіцієнтів): коефіцієнта покриття, коефіцієнта швидкої ліквідності, коефіцієнта абсолютної ліквідності та чистого оборотного капіталу.

Коефіцієнт покриття розраховується як відношення оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства та показує достатність ресурсів підприємства, які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань.

Коефіцієнт швидкої ліквідності розраховується як відношення найбільш ліквідних оборотних засобів (грошових засобів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та дебіторської заборгованості) до поточних зобов'язань підприємства. Він відображає платіжні можливості підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності обчислюється як відношення грошових засобів та їхніх еквівалентів і поточних фінансових інвестицій до поточних зобов'язань. Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина боргів підприємства може бути сплачена негайно.

Чистий оборотний капітал розраховується як різниця між оборотними активами підприємства та його поточними зобов'язаннями. Його наявність та величина свідчать про спроможність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання та розширювати подальшу діяльність.

4. Аналіз платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства здійснюється за даними балансу підприємства, характеризує структуру джерел

фінансування ресурсів підприємства, ступінь фінансової стійкості і незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування діяльності.

Аналіз платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства здійснюється шляхом розрахунку таких показників (коефіцієнтів): коефіцієнта платоспроможності (автономії), коефіцієнта фінансування, коефіцієнта забезпеченості власними оборотними засобами та коефіцієнта маневреності власного капіталу.

Коефіцієнт платоспроможності (автономії) розраховується як відношення власного капіталу підприємства до підсумку балансу підприємства і показує питому вагу власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність.

Коефіцієнт фінансування розраховується як співвідношення залучених та власних засобів і характеризує залежність підприємства від залучених засобів.

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами розраховується як відношення величини чистого оборотного капіталу до величини оборотних активів підприємства і показує забезпеченість підприємства власними оборотними засобами.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто вкладена в оборотні засоби, а яка - капіталізована. Коефіцієнт маневреності власного капіталу розраховується як відношення чистого оборотного капіталу до власного капіталу.

5. Аналіз ділової активності дозволяє проаналізувати ефективність основної діяльності підприємства, що характеризується швидкістю обертання фінансових ресурсів підприємства.

Аналіз ділової активності підприємства здійснюється шляхом розрахунку таких показників (коефіцієнтів): коефіцієнта оборотності активів, коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості, тривалості обертів дебіторської та кредиторської заборгованостей, коефіцієнта оборотності матеріальних запасів, коефіцієнта

оборотності основних засобів (фондовіддачі) та коефіцієнта оборотності власного капіталу.

Коефіцієнт оборотності активів обчислюється як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньої величини підсумку балансу підприємства і характеризує ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів, незалежно від джерел їхнього залучення.

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини дебіторської заборгованості і показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємством.

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості і показує швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства за період, що аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємству.

Строк погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей розраховується як відношення тривалості звітної періоду до коефіцієнта оборотності дебіторської або кредиторської заборгованості і показує середній період погашення дебіторської або кредиторської заборгованостей підприємства.

Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів розраховується як відношення собівартості реалізованої продукції до середньорічної вартості матеріальних запасів і характеризує швидкість реалізації товарно-матеріальних запасів підприємства.

Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача) розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної вартості основних засобів. Він показує ефективність використання основних засобів підприємства.

Коефіцієнт оборотності власного капіталу розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу підприємства і показує ефективність використання власного капіталу підприємства.

6. Аналіз рентабельності підприємства дозволяє визначити ефективність вкладення коштів у підприємство та раціональність їхнього використання.

Аналіз рентабельності підприємства здійснюється шляхом розрахунку таких показників (коефіцієнтів): коефіцієнта рентабельності активів, коефіцієнта рентабельності власного капіталу, коефіцієнта рентабельності діяльності та коефіцієнта рентабельності продукції.

Коефіцієнт рентабельності активів розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів і характеризує ефективність використання активів підприємства.

Коефіцієнт рентабельності власного капіталу розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості власного капіталу і характеризує ефективність вкладення коштів до даного підприємства.

Коефіцієнт рентабельності діяльності розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) і характеризує ефективність господарської діяльності підприємства.

Коефіцієнт рентабельності продукції розраховується як відношення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) до витрат на її виробництво та збут і характеризує прибутковість господарської діяльності підприємства від основної діяльності.

На підставі узагальнення результатів аналізу фінансового стану підприємства готується висновок, який містить у собі загальну оцінку фінансового стану підприємства на останню звітну дату і динаміки його зміни та рекомендації щодо доцільності прийняття рішення про приватизацію підприємства або його реструктуризацію.

Висновок не є єдиним і безумовним критерієм для прийняття остаточного рішення щодо доцільності приватизації підприємства, вибору оптимального способу його продажу або реструктуризації за результатами аналізу фінансового стану підприємства.

Якщо підприємство є прибутковим (коефіцієнт рентабельності діяльності більше 0,01) або показники (коефіцієнти) його фінансового стану (ліквідності, платоспроможності (фінансової стійкості), ділової активності) відповідають нормативним вимогам, фінансовий стан підприємства визнається задовільним та робиться висновок про доцільність приватизації зазначеного підприємства.

Якщо коефіцієнт рентабельності діяльності підприємства має низькі значення (дорівнює або менше 0,01) або за останній звітний період підприємство отримало чистий збиток але показники (коефіцієнти) фінансового стану підприємства (ліквідності, платоспроможності (фінансової стійкості)) відповідають нормативним вимогам, то фінансовий стан підприємства визнається задовільним. Однак для прийняття рішення про приватизацію зазначеного підприємства доцільно звернути особливу увагу на майновий стан підприємства, проаналізувати фінансові результати діяльності підприємства.

Аналіз фінансових показників малих підприємств України, який був проведений за методикою [116], свідчить про задовільний фінансовий стан досліджуваних підприємств в цілому та нестачу інвестування. Аналіз платоспроможності та ліквідності показав, що підприємства даних регіонів не в змозі повністю в строк погасити свої зобов'язання. Загрозу фінансовій стабільності робить зростання дебіторської заборгованості, від надійності якої залежить поточна платоспроможність. Недостатність високоліквідних коштів у підприємств призвела до того, що значний обсяг їх термінових зобов'язань виявився покритим активами з досить невеликою оборотністю дебіторської заборгованості, в результаті якої малі підприємства у 2010 році зазнали збитків.

Аналіз рентабельності показав нестійкий фінансовий стан досліджуваних підприємств, через нульовий рівень отриманого чистого прибутку на багатьох

підприємствах України. Збільшення прибутку мало місце за рахунок підвищення продажних цін, а не за рахунок зниження собівартості та швидкої оборотності товарів.

Значення коефіцієнтів фінансової стійкості досить ясно показують, що діяльність досліджуваних підприємств фінансується в цілому за рахунок власних коштів.

Низькі значення коефіцієнтів рентабельності та надто низькі або аномально високі значення коефіцієнтів ліквідності часто не означає, що підприємства погано працюють. Одною з причин подібної ситуації може бути той факт, що на сьогодні в Україні не відпрацьовані механізми фондового ринку, внаслідок чого власники (або розпорядники) контрольних пакетів акцій підприємств прагнуть мінімізувати податок на прибуток, зменшуючи тим самим величину прибутку.

Загальноприйнятими методологічними принципами формування розрахунку системи показників-індикаторів для оцінки фінансового стану малих підприємств на регіональному та державному рівнях мають бути такі:

1. Відповідність та об'єктивність системи показників завданням дослідження, тобто можливість за їх допомогою забезпечити побудову інтегральної оцінки фінансового стану підприємств на регіональному та державному рівнях.

2. Наявність відповідного інформаційного забезпечення для розрахунку значення показників, проведення динамічного і просторового порівняльного аналізів.

3. Можливість визначення алгоритмів розрахунку показників, що забезпечує тотожність їх економічного розуміння та тлумачення при використанні різними фахівцями.

4. Забезпечення накопичення статистичної бази стосовно рівнів показників в динаміці, що з часом може стати інформаційною передумовою розробки спеціальних критеріальних моделей (рейтингових систем) діагностики економічних систем.

5. Охоплення показниками усіх найважливіших напрямків (сфер) оцінки фінансового стану малих підприємств на регіональному та державному рівнях, в яких повинні знаходити віддзеркалення всі явища, що притаманні їх діяльності.

6. Оптимальне значення показників з кожного напрямку дослідження, виключення зі складу системи показників, що дублюють один одного (тобто за цими показниками можна отримати тотожний за економічним змістом аналітичний висновок).

7. Можливість чіткого та однозначного визначення негативного значення (критеріальної межі) або негативної динаміки (напрямку зміни), які можуть використовуватись як база для ідентифікації показника.

8. Гнучкість системи показників, яка надає можливість розширюватися до вимог користувачів та їх інтегрованість відповідно до потреб програмно-цільового управління [116, с.173].

Склад фінансових показників, які характеризують фінансовий стан малих підприємств, в значній мірі залежить від виду економічної діяльності підприємств. Типові малі підприємства мають деякі загальні риси, наприклад, однакову тривалість операційного циклу, потребу і наявність обігових коштів і кредитів, структуру активу і пасиву тощо. Той факт, що багато підприємств в даний час диверсифіковані, тобто функціонують в декількох галузях, також зумовлюють істотні труднощі.

Аналіз, який проводиться на підставі фінансової звітності, включає розгляд та оцінку інформації для отримання достовірних висновків відносно фінансового стану малих підприємств для прогнозування їх життєздатності у майбутньому. Він дозволяє визначити найважливіші характеристики, які визначають імовірність успіху, або банкрутства підприємств, а саме фінансову структуру – активи, що належать підприємству та зобов'язання, які воно на себе взяло для придбання та підтримки цих активів, в тому числі здатність компанії реалізувати плановані і не плановані зміни.

Джерелами для аналізу виступає фінансова звітність за формами: №1 «Баланс», №2 «Звіт про фінансові результати», №3 «Звіт про рух грошових коштів», №4 «Звіт про власний капітал», №1 – підприємство «Звіт про основні показники діяльності підприємства».

Об'єктивна оцінка фінансового стану малих підприємств на регіональному та державному рівнях повинна проводитись за наступними етапами.

На першому етапі відбувається формування комплексної системи показників, які детально та всебічно характеризують підприємства малого бізнесу на регіональному та державному рівнях, а також за видами економічної діяльності.

На другому етапі з сформованої комплексної системи показників виділяються найбільш інформативні, індикативні групи фінансових коефіцієнтів, які дають змогу побудови на їх основі регіональних та державних рейтингів фінансового стану малих підприємств.

Сформована комплексна система містить чотири групи фінансових коефіцієнтів:

1. Показники оцінки рентабельності та прибутковості;
2. Показники оцінки ділової активності (оборотності);
3. Показники оцінки фінансової стійкості.
4. Показники оцінки ліквідності (платоспроможності).

Проходячи другий етап, можна отримати індикативну групу фінансових коефіцієнтів з використанням двох підходів:

Перший підхід базується на матричному методі щодо аналізу фінансового стану регіону, та дозволяє зі всієї сукупності отриманих фінансових коефіцієнтів обрати найбільш інформативні, надійні, які пояснюють варіацію вихідних ознак.

Інший підхід базується на апріорному виділенні по кожній з чотирьох сформованих груп фінансових коефіцієнтів, найбільш узагальнюючих з точки зору їх економічного змісту.

У відповідності з першим підходом, на основі сформованого комплексу відносних статистичних показників оцінювання фінансового стану малих підприємств на регіональному або державному рівнях за допомогою коефіцієнту надійності виділяється група індикативних показників. Даний підхід складається з шести послідовних етапів:

1. Формування сукупності вихідних показників – фінансових коефіцієнтів.
2. Розрахунок відносних показників оцінки фінансового стану підприємств на конкретних прикладах – підприємствах певного регіону або держави.

3. Формування матриці парних коефіцієнтів кореляції фінансових коефіцієнтів.

4. Розрахунок сумарного показника надійності.

Значення α -коефіцієнта знаходиться в межах від 0 до 1, і чим ближче воно до одиниці, тим більша надійність притаманна відібраним показникам, тим більшу інформацію вони містять.

5. Розрахунок показника надійності для кожного фінансового коефіцієнту. Показники, яким притаманне менше значення коефіцієнта надійності повинні бути виключеними з сукупності.

6. Процедура розрахунку припиняється коли значення коефіцієнтів надійності для кожного показника не буде перевищувати сумарний по всій сукупності [116, с. 181].

В результаті відбору показників по значенням коефіцієнта надійності α залишається невелика кількість показників, які формують варіацію вихідних ознак. При застосуванні коефіцієнтів надійності слід дотримуватись наступних умов:

- вихідні фінансові коефіцієнти повинні бути односпрямованими, тобто з підвищенням значення показника покращується фінансовий стан досліджуваного регіону;
- вихідні фінансові коефіцієнти повинні бути безрозмірними.

В разі застосування для аналізу показників з різною розмірністю необхідно попередньо провести процедуру стандартизації.

У відповідності до другого підходу, з кожної з п'яти груп коефіцієнтів виділяється один показник, який найбільш повно та всебічно характеризує досліджувану ознаку по кожній групі.

По першій групі – оцінка рентабельності та прибутковості малого підприємства, найбільш узагальнюючим та інформативним показником виступає показник рентабельності активів, який характеризує загальну ефективність використання всіх активів підприємства. В групі необхідно відібрати як індикативний, головний показник прибутковості, оскільки він характеризує загальний рівень прибутковості по підприємству після сплати податків.

В другій групі – оцінка ділової активності малого підприємства, необхідно відібрати коефіцієнт загальної оборотності капіталу, оскільки до його складу входять результативні показники діяльності регіону: виручка від реалізації продукції та підсумок балансу.

В третій групі – оцінка фінансової стійкості малого підприємства, необхідно відібрати коефіцієнт фінансової стійкості, оскільки він свідчить про зростання фінансової стійкості малого підприємства та регіону та зниження ризику фінансових ускладнень в короткостроковому періоді.

В четвертій групі – оцінка ліквідності малого підприємства, необхідно відібрати коефіцієнт поточної ліквідності, який відображає стан ліквідності регіону.

Таким чином, маємо чотири узагальнюючих індикативних показників, що характеризують фінансовий стан малих підприємств регіону:

1. Рентабельність та прибутковість активів;
2. Оборотність капіталу;
3. Коефіцієнт фінансової стійкості;
4. Коефіцієнт поточної ліквідності.

Застосування запропонованого підходу може бути використано не лише за малими підприємства регіону або держави, але й за видами економічної діяльності.

Саме від замовника, мети аналізу фінансового стану малих підприємств регіону залежить надання переваги одному із запропонованих підходів щодо отримання індикативних показників оцінки фінансового стану підприємств малого бізнесу.

Ефективність використання вкладених засобів у мале підприємство та раціональність їх використання дозволяє оцінити показники рентабельності, серед яких найбільш інформативним та індикативним є показник рентабельності активів малих підприємств.

Показник рентабельності активів малих підприємств, який характеризує ефективність використання активів, свідчить про збитковість малих підприємств як в цілому по Україні, так і в АР Крим.

Загальний показник прибутковості характеризує загальний рівень прибутковості по підприємству до сплати податків. По досліджуваній сукупності малих підприємств АР Крим удвічі перевищує показник по Україні та свідчить про високий рівень податкового навантаження та вимушує малі підприємства Автономії працювати з низькою економічною ефективністю або працювати нелегально, не розкриваючи свої справжні доходи.

Оцінити ефективність основної діяльності малих підприємств, що може бути охарактеризована швидкістю обігу фінансових ресурсів підприємств малого бізнесу можна за допомогою показників ділової активності, серед яких найбільш інформативними є показники оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості.

Показники оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості свідчать про перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською, що свідчить про незалежність підприємств від залучених коштів та своєчасну сплату по кредитах.

Оцінка показників, що характеризують структуру джерел фінансування ресурсів малих підприємств, ступінь фінансової стійкості та незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування діяльності здійснюється за допомогою показників платоспроможності або фінансової стійкості.

Показник маневреності показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто вкладена в оборотні кошти, а яка – капіталізована.

Показник автономії (платоспроможності) свідчить про питому вагу власного капіталу в загальній сумі коштів, що авансовані в його діяльність.

Показники ліквідності малих підприємств дозволяють визначити можливість підприємств оплатити свої поточні зобов'язання. Показники ліквідності або платоспроможності аномально відрізняються від нормативних значень, що свідчать про порушення ліквідності досліджуваних малих підприємств.

Коефіцієнт загальної платоспроможності в Україні нижче нормативного значення, однак в Автономії цей показник дещо вище за порогове значення, що позитивно характеризує платоспроможність малих підприємств Автономії.

Тенденції в зниженні коефіцієнту платоспроможності в Автономії та України позитивно характеризують діяльність малих підприємств, тобто фінансування діяльності малих підприємств відбувається за рахунок власних коштів.

Показник – коефіцієнт маневреності. Середнє арифметичне значення даного показника має від'ємне значення та не відповідає пороговому значенню. Значення медіани становить – 0,22. Тобто, рівень даного показника по досліджуваній сукупності нижче за пороговий. Це свідчить, що малі підприємства України не мають достатні фінансові можливості для маневрування.

Показник – коефіцієнт забезпечення запасів власними джерелами. По досліджуваній сукупності малих підприємств середнє арифметичне значення даного показника не відповідає встановленим нормам, тому економічний

висновок робимо також по значенню медіани, яке становить 0,28. Розрахункове значення нижче за порогове, що пояснюється підвищенням вартості поточних зобов'язань над вартістю оборотних активів та перенакопичення запасів.

Показник – коефіцієнт фінансової стійкості. Розраховане значення за середньою показало високий показник, в той час як значення медіани по даному показнику більш відповідає дійсності. Даний факт можна пояснити тим, що до сукупності потрапили підприємства з аномальними значеннями, які значно викривлюють рівень даного показника. Тому, економічний аналіз коефіцієнту фінансової стійкості слід також проводити по значенню медіани. Отже, рівень коефіцієнту фінансової стійкості малих підприємств України лежить у межах порогового значення – 0,64, що свідчить про достатню фінансову стійкість підприємств України.

Показники поточної, критичної ліквідності та загальної платоспроможності – ілюструють ліквідність або платоспроможність підприємств України. В даному випадку також середнє арифметичне значення даних фінансових коефіцієнтів виявилися високими і знаходяться або у межах порогових значень, або значно перевищують його. Тому висновки проводимо по значенню медіани. Ліквідність підприємств досліджуваної сукупності малих підприємств України дещо порушена. Лише значення коефіцієнту поточної ліквідності відповідає пороговому, що позитивно характеризує діяльність малих підприємств України з боку ліквідності їх активів.

Показник – коефіцієнт автономії. По сукупності досліджуваних малих підприємств України середнє значення даного показника знаходиться на від'ємному рівні – 0,4, що нижче за порогове значення. Це пояснюється тим, що на малих підприємствах України сума джерел фінансування підприємств перевищує величину власного капіталу.

На початок і на кінець року найбільш строкові зобов'язання значно перевищували суму найбільш ліквідних активів. Тобто можна стверджувати, що малі підприємства України не є абсолютно ліквідними. Також активи, що важко реалізуються, значно перевищують суму постійних пасивів. Позитивним

моментом є те, що швидко реалізовані активи та повільно реалізовані активи перевищують суму короткострокових пасивів та довгострокових пасивів відповідно як на початок так і на кінець року, тобто по даних позиціях баланс підприємств є ліквідним.

Як показує аналіз наукових праць та існуючих підходів щодо оцінювання фінансового стану та ефективності діяльності малих підприємств, найбільш поширеними прийомами аналізу фінансового стану є горизонтальний та вертикальний аналіз балансу, визначення показників структури та динаміки. Як правило, фінансовий стан малих підприємств оцінюється на основі системи показників, які характеризують платоспроможність та ліквідність підприємств, ефективність діяльності оцінюється за індикаторами ділової активності та ефективності витрат і капіталу.

Автором пропонується система показників щодо оцінювання фінансового стану та ефективності діяльності малих підприємств, яка складається з 20 показників, розподілених по 4-х групах:

- група 1 – показники платоспроможності;
- група 2 – показники ліквідності;
- група 3 – показники ділової активності;
- група 4 – показники ефективності витрат і капіталу.

Серед показників, включених до системи – майже всі показники-стимулятори, і лише один показник – коефіцієнт фінансової залежності є де стимулятором.

Слід зазначити, що аналіз існуючих методологічних підходів до оцінювання фінансового стану та розвитку малих підприємств показав, що серед науковців не існує єдиного бачення щодо того, які саме показники мають бути включені в аналіз [197]. Тому, система показників, запропонована автором, включає найбільш індикативні характеристики підприємств (табл. 2.1)

**Система показників оцінювання фінансового стану
підприємств малого бізнесу**

Групи	Умовні позначення	Назва показників
група 1 показники платоспроможності	<i>K1</i>	Коефіцієнт автономії ВК
	<i>K2</i>	Коефіцієнт концентрації ПК
	<i>K3</i>	Коефіцієнт фінансової стабільності
	<i>K4</i>	Коефіцієнт маневреності ВК
	<i>K5</i>	Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів ВОК
	<i>K6</i>	Коефіцієнт забезпеченості запасів ВОК
група 2 показники ліквідності	<i>K7</i>	Коефіцієнт абсолютної ліквідності
	<i>K8</i>	Коефіцієнт швидкої ліквідності
	<i>K9</i>	Коефіцієнт загальної ліквідності
	<i>K10</i>	Коефіцієнт співвідношення ДЗ та КЗ
група 3 показники ділової активності	<i>K11</i>	Коефіцієнт оборотності активів
	<i>K12</i>	Коефіцієнт оборотності ОА
	<i>K13</i>	Коефіцієнт оборотності поточної ДЗ
	<i>K14</i>	Коефіцієнт віддачі власного капіталу
	<i>K15</i>	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
група 4 показники ефективності витрат і капіталу	<i>K16</i>	Коефіцієнт рентабельності (збитковості) виробничих витрат
	<i>K17</i>	Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) витрат господарської діяльності
	<i>K18</i>	Коефіцієнт рентабельності (збитковості) продажу
	<i>K19</i>	Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) СК
	<i>K20</i>	Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) ВК

Джерело: Складено автором самостійно.

Формули, за якими розраховуються наведені показники, представлені в додатку Д, Е [116].

Слід зазначити, що враховуючи специфіку розрахунку, більшість показників мають різні шкали вимірювання, що обмежує можливості у

побудові інтегральних оцінок, а отже унеможливилює порівняння підприємств, зокрема за територіями та за видами економічної діяльності.

Автором пропонується використовувати методологічний підхід до нормування значень показників за окремими вимірами фінансового стану та економічної активності. Суть підходу полягає у переході від різноманітних шкал вимірювання показників, до єдиної нормованої шкали, за якою показникам присвоюється значення від 0 до 1. При цьому, за новою шкалою переходу показникам присвоюється три значення: 0; 0,5; 1,0.

Шкали вимірювання показників, до яких було застосовано порядок нормування описана зокрема [116]. В таблиці 2.2 наведено порядок нормування показників, якими вимірюється платоспроможність малих підприємств.

Таблиця 2.2

Нормування значень індикативних показників на прикладі оцінки платоспроможності малих підприємств

Умовні позначення	Показники	Норма	Порядок нормування
<i>K1</i>	Коефіцієнт автономії	$\geq 0,5$	$K1 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K1 < 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K1 \geq 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K2</i>	Коефіцієнт фінансової залежності	$< 0,5$	$K2 > 1,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,5 \leq K2 \leq 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $0,0 \leq K2 < 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K3</i>	Фінансове відношення	$\geq 1,0$	$K3 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K3 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K3 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K4</i>	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$> 0,5$	$K4 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K4 \leq 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K4 > 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K5</i>	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	$\geq 0,1$	$K5 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K5 < 0,1 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K5 \geq 0,1 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K6</i>	Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	$\geq 0,5$	$K6 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K6 < 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K6 \geq 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.

Джерело: Складено автором самостійно.

Група показників, що характеризує платоспроможність малих підприємств налічує шість показників, на основі яких оцінюється рівень автономії, фінансової залежності, маневреності власного капіталу а також забезпеченість підприємств власними оборотними коштами.

Таким чином, запропонований підхід дозволяє вимірювати індикативні показники за єдиною шкалою від 0,0 до 1,0, що забезпечує їх порівнянність та дозволяє розраховувати узагальнюючі оцінки за окремими вимірами фінансового стану та економічної діяльності.

Аналогічний підхід було застосовано для визначення коефіцієнту ліквідності, що вимірюється за чотирма показниками, які визначають абсолютну, швидку, загальну ліквідності та рівень співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств (табл. 2.3):

Таблиця 2.3

Нормування значень індикативних показників на прикладі оцінки ліквідності малих підприємств

Умовні позначення	Показники	Норма	Порядок нормування
<i>K7</i>	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$\geq 0,2$	$K7 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K7 < 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K7 \geq 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K8</i>	Коефіцієнт швидкої ліквідності	$\geq 0,7$	$K8 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K8 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K8 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K9</i>	Коефіцієнт загальної ліквідності	$\geq 1,5$	$K9 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K9 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K9 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K10</i>	Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	$\geq 0,5$	$K10 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K10 \leq 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K10 > 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.

Джерело: Складено автором самостійно.

Група показників, що визначають рівень ділової активності малих

підприємств, вимірюється п'ятьма показниками оборотності: активів, оборотних активів, поточної дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, а також віддачі власного капіталу. Їх порядок нормування наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Нормування значень індикативних показників на прикладі оцінки ділової активності малих підприємств

Умовні позначення	Показники	Норма	Порядок нормування
А	Б	1	2
<i>K11</i>	Коефіцієнт оборотності активів	$\geq 1,0$	$K11 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K11 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K11 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K12</i>	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	$\geq 1,0$	$K12 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K12 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K12 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K13</i>	Коефіцієнт оборотності поточної дебіторської заборгованості	$\geq 1,0$	$K13 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K13 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K13 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K14</i>	Коефіцієнт віддачі власного капіталу	$\geq 1,0$	$K14 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K14 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K14 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K15</i>	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	$\geq 1,0$	$K15 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K15 < 1,0 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K15 \geq 1,0 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.

Джерело: Складено автором самостійно.

Коефіцієнт ефективності витрат і капіталу вимірюється п'ятьма показниками рентабельності (збитковості), зокрема: рентабельності виробничих запасів, витрат господарської діяльності, продажу, сукупного та власного капіталу. Їх порядок нормування наведено в табл. 2.5.

**Нормування значень індикативних показників на прикладі оцінки
ефективності витрат і капіталу малих підприємств**

Умовні позначення	Показники	Норма	Порядок нормування
<i>K16</i>	Коефіцієнт рентабельності (збитковості) виробничих витрат	$\geq 0,5$	$K16 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K16 \leq 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K16 > 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K17</i>	Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) витрат господарської діяльності	$\geq 0,5$	$K17 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K17 \leq 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K17 > 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K18</i>	Коефіцієнт рентабельності (збитковості) продажу	$\geq 0,5$	$K18 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K18 \leq 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K18 > 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K19</i>	Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) сукупного капіталу	$\geq 0,5$	$K19 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K19 \leq 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K19 > 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.
<i>K20</i>	Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу	$\geq 0,5$	$K20 \leq 0,0 \rightarrow \langle 0,0 \rangle$; $0,0 < K20 \leq 0,5 \rightarrow \langle 0,5 \rangle$; $K20 > 0,5 \rightarrow \langle 1,0 \rangle$.

Джерело: Складено автором самостійно.

На основі узагальнюючих оцінок визначено інтегральний коефіцієнт фінансового стану та ефективності діяльності підприємств (I_{fin}) як суму чотирьох складових – зважених узагальнюючих коефіцієнтів: коефіцієнту платоспроможності (I_p), коефіцієнту ліквідності (I_l), коефіцієнту ділової активності (I_d) та коефіцієнту ефективності витрат і капіталу (I_e):

$$I_{fin} = 0,3 \cdot I_p + 0,2 \cdot I_l + 0,25 \cdot I_d + 0,25 \cdot I_e \quad (2.1)$$

При цьому, вагові коефіцієнти визначені як частка кількості показників, що вимірюють окремий коефіцієнт у сукупності всіх 20 показників, за якими оцінюється фінансовий стан та результативність діяльності малих підприємств.

Розрахунки системи показників та інтегрального коефіцієнту фінансового стану та ефективності діяльності підприємств наведено в розділі 3.

Для оцінювання залежності рівня платоспроможності малих підприємств від показників ліквідності, ділової активності та ефективності витрат капіталу застосовано метод кореляційно-регресійного аналізу. В результаті цього було побудовано ряд моделей залежності рівня платоспроможності малих підприємств для різних секцій за видами економічної діяльності. Основні результати проілюстровано в розділі 3.

Висновки до розділу 2

На підставі дослідження системи статистичного забезпечення вивчення розвитку малого бізнесу за його складовими можна зробити наступні висновки:

1. Проведене дослідження підтвердило наявність потужної інформаційної бази для статистичного вивчення малого бізнесу. Разом з цим, існують певні обмеження, які пов'язані зі своєчасністю надання інформації, з гармонізацією статистичної інформації, яка отримана з різних джерел, а також проблеми, пов'язані з оцінюванням рівня розвитку та ефективністю малого бізнесу за окремими адміністративно-територіальними одиницями, оскільки деякі показники не враховуються на рівні районів і міст. Розроблені організаційні засади статистичного моніторингу малого бізнесу в Україні спрямовані на вдосконалення статистичного вивчення діяльності малих підприємств та підприємців, що дозволяє розширити інформаційне забезпечення статистичного аналізу малого бізнесу.

2. Статистичне дослідження малого бізнесу регіону вимагає створення системи багаторівневого просторово-часового моніторингу. Запропонований підхід до визначення інтегральної оцінки ефективності розвитку малого бізнесу на різних рівнях забезпечує можливість проведення порівняльного аналізу, що дозволяє здійснювати позиціонування територіальних одиниць та виявляти їх типологію відповідно до рівня та перспектив розвитку малого бізнесу за регіонами України або за адміністративними територіями окремих регіонів.

3. Існуючі підходи до статистичного оцінювання впливу малого бізнесу на розвиток регіонів характеризуються статистичними показниками, що відображають конкурентну стійкість галузей економічної діяльності малих підприємств в регіоні і потенціал його кластеризації, можуть служити коефіцієнт локалізації обсягу виробництва на території регіону, коефіцієнт територіальної концентрації, а також коефіцієнт душевого виробництва і коефіцієнт спеціалізації регіону у конкретній галузі. Для оцінки інтенсивності

структурних зрушень у часі використовують абсолютні міри варіації – середнє лінійне або середнє квадратичне відхилення часток. Серед непараметричних методів оцінки тісноти зв'язку найбільше значення мають рангові коефіцієнти Спірмена і Кендала. За допомогою кластерного аналізу відбувається пошук наявних структур, що виражається в утворенні груп схожих між собою об'єктів – кластерів. Це означає, що методи кластеризації необхідні для виявлення структури в даних, яку нелегко знайти при візуальному обстеженні або за допомогою експертів.

4. Проведений аналіз існуючих методологічних підходів щодо оцінювання фінансового стану та ефективності діяльності малих підприємств вказав на наявність проблеми у порівнянні показників, які вимірюються за різними шкалами. Запропонований автором методологічний підхід до нормування показників дозволить вимірювати індикативні показники за єдиною шкалою від 0,0 до 1,0, що забезпечить можливість будувати інтегральні оцінки, порівняння підприємств, зокрема за територіями та за видами економічної діяльності.

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [60; 61; 65; 67; 68; 71; 76].

РОЗДІЛ 3

СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МАЛОГО БІЗНЕСУ

3.1. Статистичний аналіз розвитку малого бізнесу в Україні

Аналіз розвитку малого бізнесу в Україні в територіальному розрізі та за видами економічної діяльності почнемо з використанням багатовимірного оцінювання складових малого бізнесу. За сформованою системою показників, які включають статистичні показники підприємців та малих підприємств, до складу яких входять показники потенціалу та розвитку малих підприємств та підприємців, показники діяльності підприємців та малих підприємств, а також показники ефективності діяльності, які включають показники результатів діяльності та фінансового стану малих підприємств, що комплексно характеризують малий бізнес, за допомогою їхньої попередньої стандартизації та багатовимірної середньої було проведено розрахунок інтегральних (багатовимірних) оцінок – ранжування за видами економічної діяльності на державному рівні та за видами економічної діяльності [79].

Запропонований підхід проведення статистичного аналізу розвитку малого бізнесу ускладнює відсутність на сьогодні відповідного інформаційного забезпечення статистичного оцінювання розвитку та ефективності діяльності підприємців, як складової малого бізнесу. Тому, запропонований підхід буде проведений за офіційними даними щодо діяльності малих підприємств у територіальному розрізі та за видами економічної діяльності. Перший інтегральний показник характеризує потенціал та розвиток малих підприємств, другий – діяльність підприємств малого бізнесу, а третій характеризує ефективність діяльності, яка об'єднує показники фінансового стану та результатів діяльності малих підприємств.

Результати ранжування діяльності малих підприємств за складовими розвитку та ефективності функціонування наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Результати ранжування діяльності малих підприємств України
у 2010 р. за видами економічної діяльності**

Види економічної діяльності	Рейтинги за видами економічної діяльності		
	Інтегральний показник розвитку та потенціалу малих підприємств	Інтегральний показник діяльності малих підприємств	Інтегральний показник ефективності діяльності малих підприємств
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	9	8	7
Промисловість	11	7	5
Будівництво	2	5	6
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	6	6	3
Діяльність готелів та ресторанів	3	1	10
Діяльність транспорту та зв'язку	10	9	9
Фінансова діяльність	4	11	2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1	4	11
освіта	5	10	1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	8	2	4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	7	3	8

Джерело: Складено автором за даними: [44].

Результати ранжування у територіальному розрізі за складовими розвитку та ефективності функціонування малих підприємств наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Ранжування діяльності малих підприємств України в територіальному розрізі у 2010 р.

Регіон	Інтегральний показник розвитку та потенціалу малих підприємств	Інтегральний показник ефективності діяльності малих підприємств
Автономна Республіка Крим	10	9
Вінницька	20	13
Волинська	25	27
Дніпропетровська	21	8
Донецька	26	20
Житомирська	11	14
Закарпатська	8	7
Запорізька	15	23
Івано-Франківська	7	22
Київська	12	19
Кіровоградська	17	12
Луганська	27	25
Львівська	4	10
Миколаївська	13	5
Одеська	3	2
Полтавська	24	18
Рівненська	19	17
Сумська	22	26
Тернопільська	14	21
Харківська	6	6
Херсонська	9	4
Хмельницька	16	24
Черкаська	18	15
Чернівецька	5	11
Чернігівська	23	16
м. Київ	1	1
м. Севастополь	2	3

Джерело: Складено автором за даними: [44].

Домінуючу позицію за показником розвитку та потенціалу малих підприємств займає м. Київ, м. Севастополь та Одеса. Ця тенденція зберігається і за показниками ефективності діяльності підприємств малого бізнесу.

За результатами ранжування можна відмітити, що на групування регіонів за показниками розвитку та ефективності діяльності підприємств суттєве значення оказує місце розташування відповідного регіону та види економічної діяльності, що домінують у ньому.

Дослідження особливостей та закономірностей територіального розподілу малих підприємств, видів економічної діяльності, змін основних економічних показників дає підставу для аналізу диференціації в розвитку регіонів та її впливу на загальнонаціональні економічні тенденції, а також для поглибленого аналізу окремих груп територій, що відзначаються особливою гостротою тих чи інших проблем розвитку регіональної економіки. Таке дослідження сприятиме виявленню резервів для поліпшення економічної ситуації, обґрунтуванню пріоритетності завдань у вирішенні задач регіональної підтримки малих підприємств, підвищенню ефективності регуляторної політики, що має практичне значення при забезпеченні відповідності прогнозів.

Автоматизація статистичних розрахунків відбувається з використанням програмного пакета StatSoft Statistica 7.0. У цій програмі реалізовано агломеративні методи мінімальної дисперсії: joining (tree clustering) – деревовидна кластеризація, two-way – двохорова кластеризація, а також k-means – дивізійний метод k-середніх. Метод деревоподібної кластеризації передбачає різні правила ієрархічного об'єднання в кластери: одиночного зв'язку (single Linkage), повного зв'язку (complete Linkage), незваженого попарного середнього (unweighted pair-group average), зваженого попарного середнього (weighted pair-group average), незваженого центроїдного (unweighted pair-group centroid), зваженого центроїдного (weighted pair-group centroid), метод Уорда (Ward's method) [194; с. 245].

З метою визначення регіонів в Україні, які є неоднорідними за рівнем показників розвитку та потенціалу малих підприємств, необхідно застосувати методологію кластерного аналізу на підставі багатовимірної середньої.

Використовуючи кластерний аналіз можна провести кластеризацію у відповідності до розробленої системи показників розвитку та ефективності функціонування малих підприємств, а саме, показників у регіональному розрізі та за видами економічної діяльності:

1. Показник 1 – розвиток та потенціал малих підприємств.
2. Показник 2 – діяльність малих підприємств;
3. Показник 3 – ефективність діяльності (фінансовий стан та результати діяльності) малих підприємств.

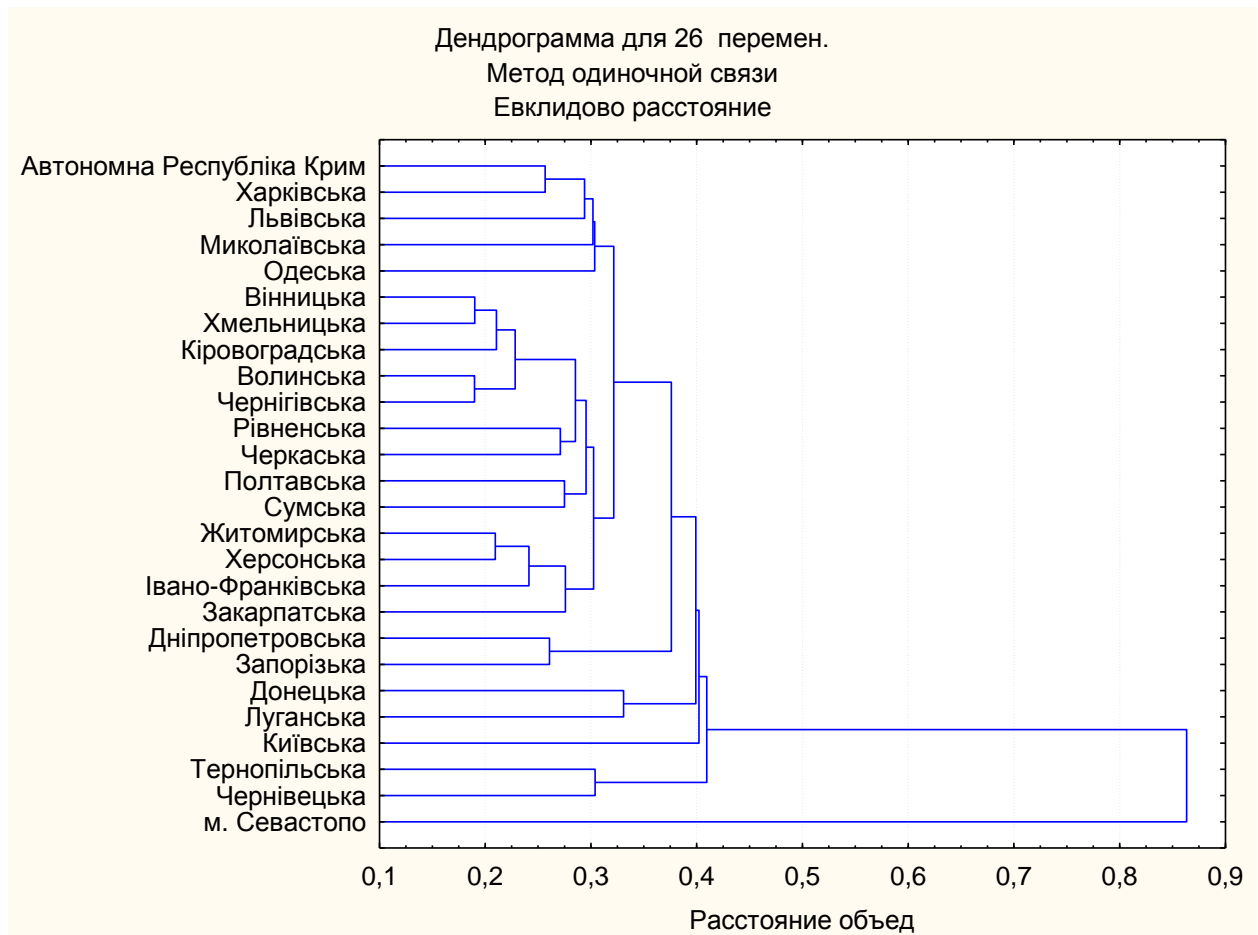

Рис. 3.1. Дендрограма за складовими розвитку та ефективності функціонування малих підприємств в Україні у 2010 р.

Джерело: Складено автором за даними: [44].

Для порівняльного оцінювання розвитку малих підприємств та ефективності їхньої діяльності за видами економічної діяльності та територіальному розрізі скористаємося інформаційною базою Держкомстату України, а також Головного управління статистики в АРК.

Кластерний аналіз регіональної диференціації складових розвитку та ефективності функціонування малих підприємств передбачав використання правила зваженого попарного середнього, де відстань між двома кластерами визначається як середня відстань між всіма парами об'єктів у них. Розміри відповідних кластерів використовуються при розрахунку в якості зважених коефіцієнтів. Результати ієрархічних процедур кластеризації ілюструються у вигляді деревоподібних діаграм – дендрограм.

На підставі оцінювання рівня показників розвитку та ефективності функціонування малих підприємств регіони України було об'єднано в наступні групи, які представлені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Середні значення показників розвитку та діяльності малих підприємств України в територіальному розрізі у 2010 р.

Рівень	Кількість регіонів	Перелік регіонів
А	1	2
Низький	5	Вінницька, Хмельницька, Кіровоградська, Волинська, Чернігівська
Достатній	8	Рівненська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Житомирська, Херсонська, Івано- Франківська, Закарпатська
Середній	5	АР Крим, Харківська, Львівська, Миколаївська, Одеська

Продовження табл. 3.3

A	1	2
Високий	8	м.Севастополь, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська, Київська, Тернопільська, Чернівецька
Дуже високий	1	м. Київ

Джерело: Складено автором за даними: [44].

За результатами проведеного дослідження з використанням кластерного аналізу для типології рівня показників розвитку та ефективності функціонування малих підприємств регіони України було об'єднано у п'ять груп. На підставі багатовимірної середньої було виявлено нерівномірність розвитку малих підприємств у регіонах України. До регіонів з високим рівнем розвитку та ефективності діяльності малих підприємств відноситься м. Київ, який є центром з усіх політичних, економічних та міжнародних зв'язків. Промислові та курортні регіони, де зосереджені промисловість, торгівля, сфера послуг, займають високий або середній рівень за визначеними показниками.

Групування за видами економічної діяльності у регіональному розрізі за допомогою кластерного аналізу дає можливість виділити наступні групи.

Таблиця 3.4

Середні значення показників розвитку та ефективності діяльності малих підприємств України за видами економічної діяльності у 2010 р.

Рівень	Кількість регіонів	Перелік ВЕД
A	1	2
Низький	4	Готелі та ресторани, комунальні та індивідуальні послуги, охорона здоров'я, соціальна допомога, освіта

Продовження табл. 3.4

A	1	2
Середній	5	Сільське господарство, промисловість, транспорт та зв'язок, будівництво, нерухоме майно, оренда
Високий	2	Торгівля, ремонт автомобілів, предметів особистого вжитку, фінансова діяльність

Джерело: Складено автором за даними: [44].

За результатами проведеного дослідження з використанням кластерного аналізу для типології рівня показників розвитку та ефективності діяльності за видами економічної діяльності малих підприємств було об'єднано у три групи. Найбільш високим рівнем означених показників виділяється торгівельна діяльність та ремонт автомобілів, а також фінансова діяльність, а найменшим – готелі та ресторани, комунальні та індивідуальні послуги, охорона здоров'я, соціальна допомога та освіта. Ці напрями потребують особливої уваги з боку держави та різного роду програм підтримки їхньої діяльності.

Проведення регіональне групування міст та районів Автономної Республіки Крим за допомогою кластерного аналізу за попередньою стандартизацією показників, дає можливість виділити такі рівні розвитку малих підприємств.

Таблиця 3.5

Групування показників розвитку малих підприємств та діяльності малих підприємств в територіальному розрізі у АР Крим у 2010 р.

Рівень	Кількість районів, міст	Перелік районів, міст
A	1	2
Низький	6	Армянськ, Советський, Первомайський, Нижньогірський, Кіровський, Білогірський

Продовження табл. 3.5

A	1	2
Достатній	5	Красноперекопський, Роздольненський, Джанкойський Красногвардійський Ленінський
Середній	8	Чорноморський Красноперекопськ, Джанкой, Феодосія, Сімферопольський, Бахчисарайський, Сакський, Саки,
Високий	6	Ялта, Євпаторія, Керч, Сімферополь, Судак, Алушта

Джерело: Складено автором за даними: [40].

За результатами проведеного аналізу у розрізі міст та районів Автономної Республіки Крим за середніми значеннями показників розвитку малих підприємств було виділено чотири рівня. До високого рівня було віднесено міста-лідери за показниками, оскільки вони є центрами рекреації та регіону в цілому – м. Ялта, м. Євпаторія, м. Керч, м. Сімферополь, м. Судак та м. Алушта.

Групування міст та районів АР Крим із застосуванням кластерного аналізу дає можливість також виділити три рівня розподілу розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу за видами економічної діяльності.

Таблиця 3.6

Групування інтегрального показника розвитку та ефективності функціонування малих підприємств за ВЕД в АР Крим у 2010 р.

Рівень	Кількість регіонів	Перелік ВЕД
A	1	2
Низький (0,35 – 0,41)	5	Індивідуальні послуги, охорона здоров'я, соціальна допомога, освіта, транспорт, зв'язок, сільське господарство, мисливство

Продовження табл. 3.6

A	1	2
Середній (0,7 – 1,05)	2	промисловість, фінансова діяльність
Високий (1,1 – 2,2)	4	Торгівля, ремонт автомобілів, нерухоме майно, оренда, будівництво, готелі, ресторани,

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Проведене дослідження середніх значень складових розвитку та ефективності функціонування малих підприємств за видами економічної діяльності у розрізі міст та районів АР Крим за допомогою кластерного аналізу дозволяє зробити висновок про взаємозалежність між показниками з високим рівнем показників на державному та регіональному рівнях. Торгівля та сфера послуг займають центральне місце за розвитком малих підприємств, тим самим випереджаючи промисловість, фінансову діяльність, що пов'язане з рекреаційним характером АР Крим.

Отримані результати статистичного аналізу розвитку та ефективності функціонування малого бізнесу в Автономній Республіці Крим та України дозволяють проводити ефективне управління діяльністю малих форм господарювання з боку місцевих органів самоврядування та органів виконавчої влади, державних та громадських організацій та служб, зокрема місцевих представництв Держпідприємництва, Української спілки промисловців та підприємців України, служб зайнятості, регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва, бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів та ін. Вони також можуть бути використані окремими підприємцями при виборі напрямків діяльності, місця розташування тощо.

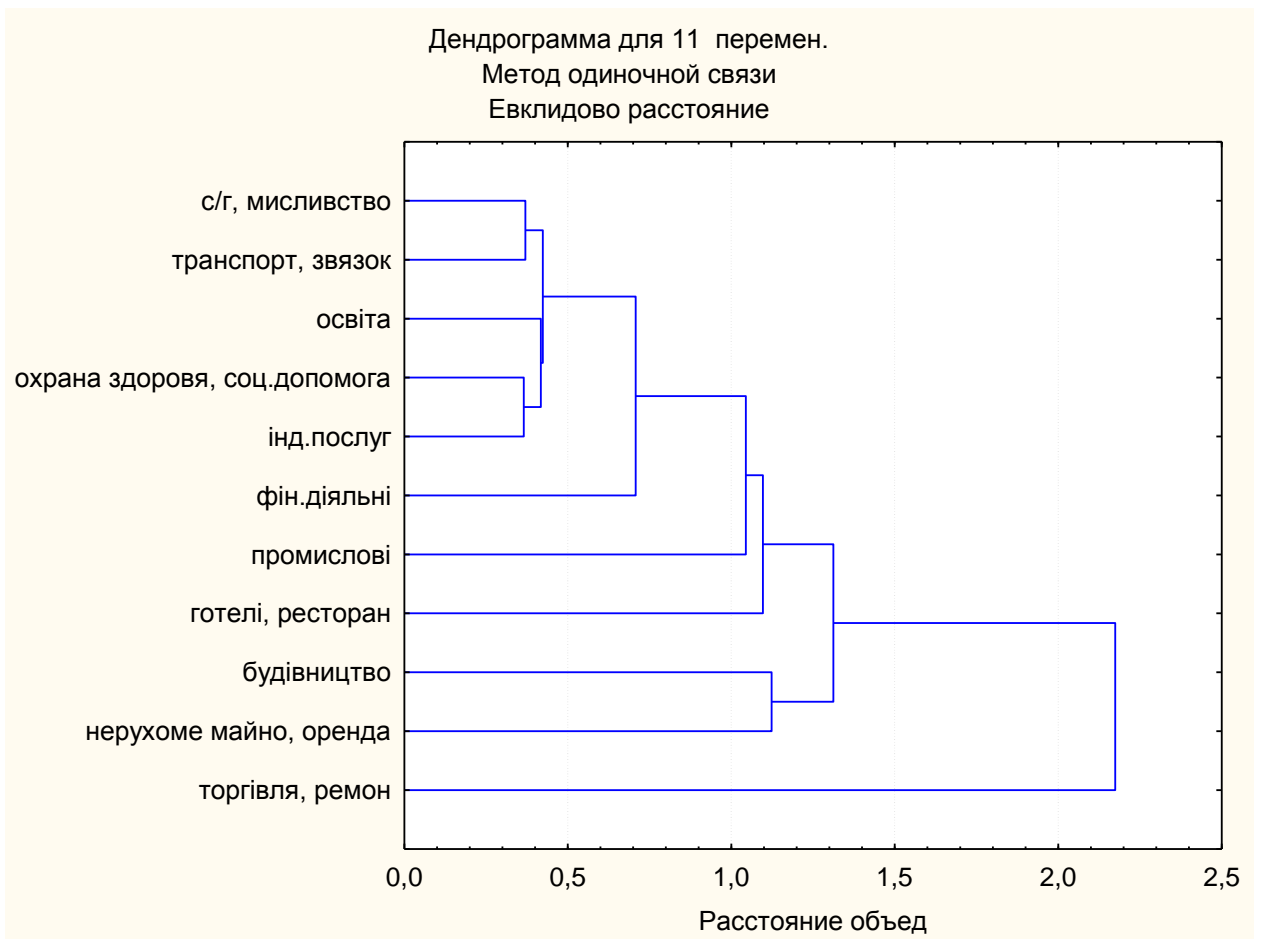

Рис. 3.2. Дендрограма формування груп за видами економічної діяльності за рівнем інтегрального показника розвитку малих підприємств в АР Крим у 2010 р.

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Оцінка рівня розвитку малого бізнесу в Україні та АР Крим потребує державного стимулювання подальшого розвитку підприємств малого бізнесу (юридичні особи) регіону, підтримку лідируючих позицій. Фізичні особи – підприємців повинні надавати всебічну інформації щодо результатів своєї діяльності органам державного обліку та контролю.

Оцінка ефективності функціонування малих підприємств свідчить про необхідність застосування форм та методів державного управління з метою підвищення ефективності господарської діяльності малих підприємств, а також з метою зниження рівня тіньового сектору економіки регіону, збереження позитивних тенденцій розвитку малого підприємництва, підтримка стабільно

високих темпів розвитку складових малого бізнесу в Автономії, створення сприятливих умов для швидкого та рівномірного розвитку малих форм господарювання у районах регіону, застосування досвіду територіальних одиниць-лідерів, створення умов для зниження рівня тіньового сектору економіки, зокрема в секторі малого підприємництва, визначення факторів, що стимулюють або гальмують розвиток малого підприємництва в районах АР Крим, вивчення та використання на практиці досвіду територіальних одиниць-лідерів; зменшення впливу негативних факторів.

Для досягнення збалансованості між інтересами держави та підприємницького сектору за результатами проведеного аналізу можна сформулювати наступні пропозиції:

- підвищити граничний річний обсяг реалізованої продукції, товарів, робіт, послуг;
- для зацікавленості місцевих органів влади в розвитку малого бізнесу частину податків залишати на рівні міст, районів, регіонів;
- зменшити коло платників податків з метою ліквідації схем мінімізації платежів з податків у відповідні бюджети;
- розширити перелік видів економічної діяльності, на які не буде поширюватися спрощена система оподаткування;
- посилити відповідальність платників податків за використання праці найманих працівників без оформлення трудових відносин з метою забезпечення офіційного оформлення трудових відносин працівників.

Малі підприємства – юридичні особи (разом з фізичними особами-підприємцями) є важливою складовою малого бізнесу та усього підприємницького сектору регіону. Розвиток малого підприємництва сприяє насиченню регіонального ринку товарами та послугами, підвищенню їхньої якості через створення конкурентного середовища. В окремих видах економічної діяльності обсяги реалізації малих підприємств регіону достатньо суттєві.

На розвиток малого бізнесу в Автономній Республіці Крим економічна криза спричинила суттєвий вплив, більшість малих підприємств була вимушена тимчасово припинити свою діяльність або об'єднатися з метою подальшого функціонування. Разом з цим, за період з 2006 по 2009 рік темпи скорочення кількості малих підприємств в АР Крим були дещо нижчими порівняно з Україною в цілому (рис. 3.3).

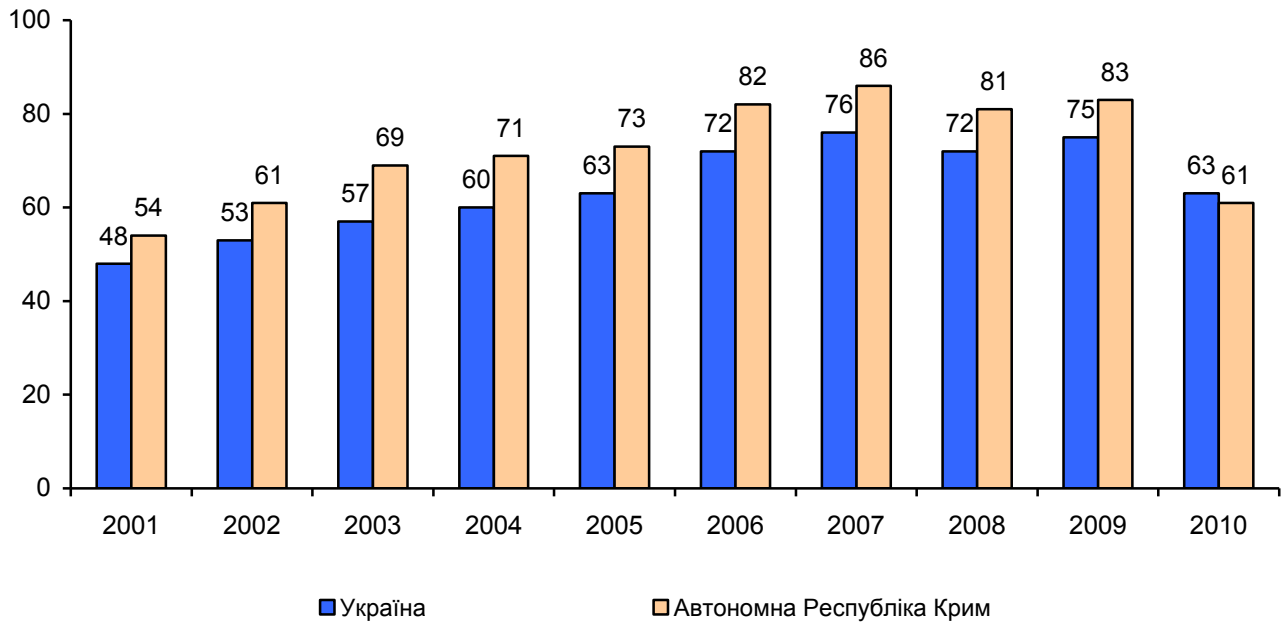

Рис. 3.3. Динаміка кількості малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення в Україні та АР Крим у 2010 р.

Джерело: Складено автором за даними: [40; 44].

Розподіл суб'єктів малого бізнесу за організаційно-правовим статусом свідчить про те, що переважна більшість підприємств малого бізнесу – це фізичні особи-підприємці. Це пов'язано, в першу чергу, зі спрощеним порядком реєстрації та функціонування цього сектору. Разом із цим, у 2010 р. спостерігається певне зменшення їх частки (табл. 3.7).

Розподіл суб'єктів малого підприємництва АР Крим у 2006 - 2010 рр.

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення	541	581	636	682	372
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	88	91	86	88	67
у % до загальної кількості СМП	16,3	15,7	13,5	13,0	18,0
Кількість фізичних осіб-підприємців на 10 тис. осіб наявного населення	453	490	550	593	306
у % до загальної кількості СМП	83,7	84,3	86,5	87,0	82,0

Джерело: Складено автором за даними: [40].

В цілому по Україні та за регіонам малі підприємства кількість малих підприємств є домінуючою у порівнянні з малими та середніми підприємствами. Це підсилює висновок про їх інноваційну та інвестиційну активність, здатність оперативно реагувати на зміни економічної кон'юнктури порівняно із великим та середнім бізнесом. Протягом 2006-2010 років їх частка коливалася на рівні 93 %. У 2010 році 79,0% малих підприємств припадала на сільське господарство, мисливство, лісове господарство, що було найнижчим показником за КВЕД. У галузі операцій з нерухомим майном, орендою, інжирингом та наданням послуг підприємцям відповідна частка була найвищою і складала 96,3% (табл. 3.8).

За результатами аналізу встановлено, що малі підприємства АР Крим розширюють свою діяльність та відіграють провідну роль у вирішенні проблем безробіття, формування дохідної частини регіонального та державного бюджетів, задовольняють потреби населення у своїй продукції, товарах, роботах, послуг, які не завжди є ефективними у середньому чи великому бізнесі (табл. 3.8).

Показники розвитку малих підприємств АР Крим за період 2006 – 2010 рр.

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах, тис.осіб	98,1	97,8	97,9	93,8	90,1
Рівень зареєстрованого безробіття, %	2,4	1,7	2,1	1,4	1,6
Рівень зайнятості на малих підприємствах (у % до кількості населення у працездатному віці))	7,2	7,2	7,2	6,9	6,7
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами, млрд.грн.	9,5	11,2	12,2	11,7	12,8
Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг), %	31,7	29,4	25,4	25,0	23,1

Джерело: Складено автором за даними: [40].

В ході дослідження було проаналізовано структуру кількості зайнятих на малих підприємствах та обсяги продукції, що реалізовано малими підприємствами у 2010 році за видами економічної діяльності (табл. 3.9, рис. 3.4).

Результати аналізу показали, що найбільша частка найманих працівників залучена до сфери здійснення операцій з нерухомим майном орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям. Відповідно, на цю галузь припадає найбільша частка (56,0%) обсягів виробленої продукції у цій сфері. Разом з цим наявна певна диспропорція у розподілі відповідних часток у сфері діяльності, пов'язаної з транспортом та зв'язком, в якій залучено 29% найманих працівників малих підприємств, що виробляють майже 35% продукції галузі.

**Розподіл суб'єктів малого підприємництва України за КВЕД у 2010 р.,
% до загальної кількості суб'єктів господарювання по групі**

КВЕД	Структура підприємств, %		
	великі	середні	малі
Усього	0,6	6,5	92,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,6	20,4	79,0
Промисловість	2,1	11,7	86,2
Будівництво	0,3	4,1	95,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,4	4,7	94,9
Діяльність готелів та ресторанів	0,2	4,5	95,3
Діяльність транспорту та зв'язку	0,7	7,4	91,9
Фінансова діяльність	0,4	6,4	93,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	0,1	3,6	96,3
Освіта	0	4,8	95,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,2	6,3	93,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,1	7,1	92,8

Джерело: Складено автором за даними: [44].

Аналіз структури обсягу продукції, що реалізується малими підприємствами різних видів діяльності в Україні в цілому та АР Крим проаналізовано на основі коефіцієнту подібності структур (додаток Ж). Отримані результати дозволяють зробити висновок про близькість структур розподілу обсягів виробництва.

Рис. 3.4. Розподіл показників функціонування малих підприємств України за КВЕД у 2010 р.

Джерело: Складено автором за даними: [44].

Незначні відхилення структур спостерігаються в галузі будівництва (що є менш розвинутою в АР Крим у порівнянні з Україною), а також у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (де обсяги виробництва продукції є дещо вищими в структурі галузей діяльності Кримського регіону порівняно з Україною в цілому).

3.2. Статистична оцінка внеску малого бізнесу в розвиток економіки регіону на прикладі АР Крим

Статистичну оцінку внеску малого бізнесу в розвиток економіки регіону необхідно розпочати з оцінки стану малого бізнесу та інтенсивності його розвитку в Україні на прикладі Автономній Республіці Крим, тобто з оцінки досягнутого рівня розвитку малого бізнесу у статистиці. Необхідно відмітити, що за відсутності відповідних статистичних даних неможливо провести аналіз щодо визначеної у попередньому розділі сукупності суб'єктів малого підприємництва. Тому, при проведенні статистичної оцінки внеску малого бізнесу в розвиток економіки регіону будуть розглянуті всі суб'єкти малого підприємництва, тобто фізичні та юридичні особи.

У 2010 році кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення становила 464 одиниці по Україні в цілому і 372 одиниці в АР Крим. При цьому малі підприємства склали 15,0% по Україні та 18,0% в АР Крим (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва в Україні та АР Крим у 2010 р.

Показник	Україна	АР Крим	АР Крим до України, %
А	1	2	3
Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	464	372	x
з них			
- малі підприємства	70	67	x
- підприємці	394	306	x
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	4960,2	203,8	4,1
з них			
- малі підприємства	2145,7	90,1	2,1
- підприємці	2814,5	113,7	4,0

Продовження табл. 3.10

А	1	2	3
З них кількість найманих працівників	3034,3	133,7	4,4
з них			
- малі підприємства	2024,9	89,7	4,4
- підприємці	1009,4	53,6	5,3
Обсяг реалізованої продукції, млн.грн.	714811,7	19465,5	2,7
з них			
- малі підприємства	484393,5	12844,8	2,7
- підприємці	230418,2	6620,7	2,9

Джерело: Складено автором за даними: [40; 44].

Малий бізнес забезпечує зайнятість працездатного населення у регіоні, що також сприяє соціально-економічному розвитку регіону.

Рівень зайнятості працівників на малих підприємствах АР Крим в 2010 році склала близько 2%. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів малого підприємництва складає в АР Крим 4,1% від загальної кількості зайнятих по Україні, а кількість найманих 4,4%. Обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва в АР Крим склав лише 2,7% від загального обсягу реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва по Україні в цілому. Дві третини виробленої продукції суб'єктами малого підприємництва АР Крим припадає на діяльність малих підприємств (рис. 3.5).

Оскільки інформація за всіма суб'єктами малого підприємництва, як вже зазначалось, у статистичних цілях не проводиться (за підприємцями – це лише кількість працівників, річний оборот – за даними ДПА), подальший аналіз проведемо за діяльністю малих підприємств.

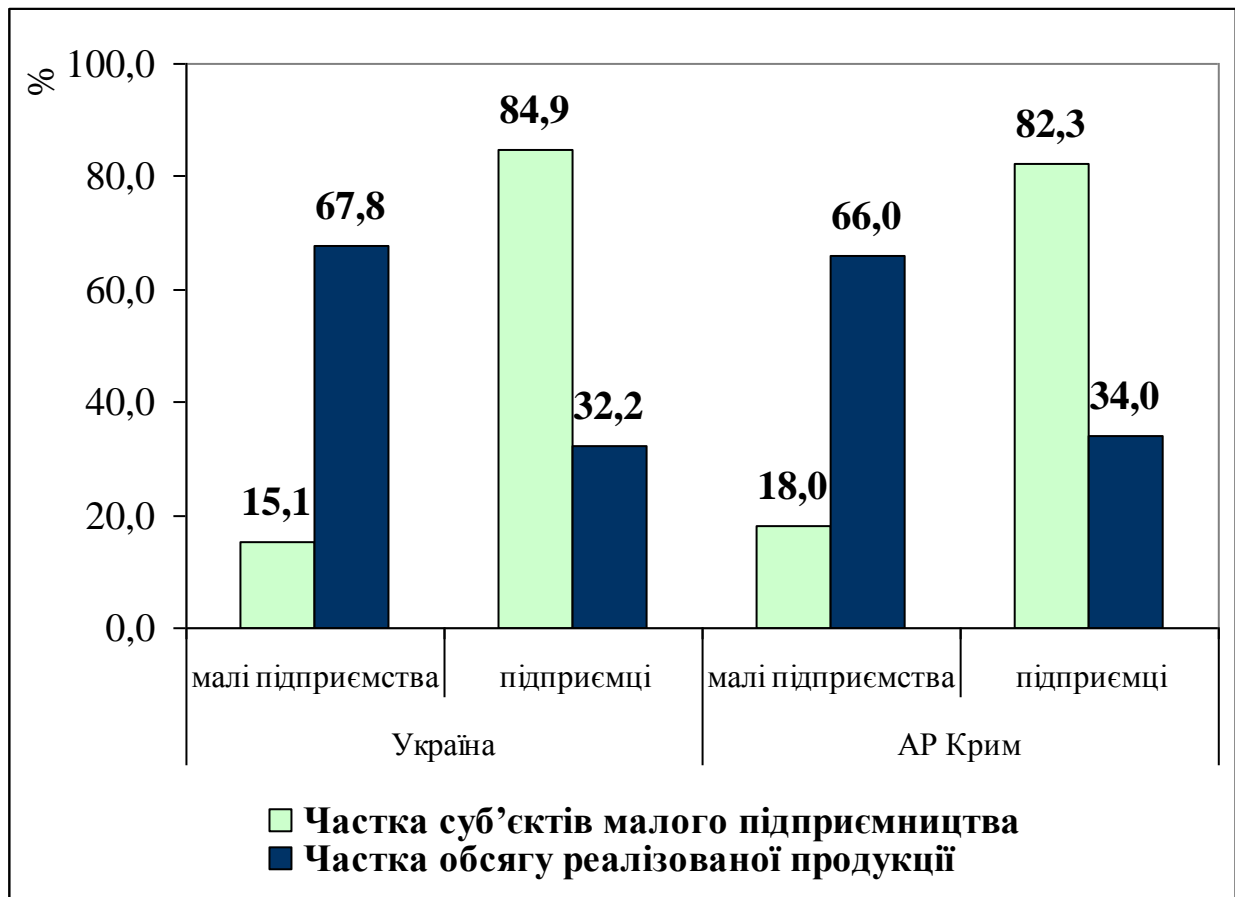

Рис. 3.5. Розподіл кількості суб'єктів малого підприємництва та обсягів реалізованої продукції по Україні в цілому та АР Крим

Джерело: Складено автором за даними: [40; 44].

Статистичний аналіз рівня забезпечення зайнятості населення в АР Крим в економічному потенціалі здійснюється переважною більшістю у фізичних осіб-підприємців, частка яких дедалі збільшується. Однак близько 90% найманих робітників приходить саме на малі підприємства, що здійснюють діяльність у формі юридичної особи. У фізичних осіб-підприємців кількість найманих працівників складає близько 45%, що свідчить більше про сімейну форму ведення бізнесу. Ця тенденція спостерігалася протягом останніх чотирьох років, однак 2010 р. свідчить про зворотню ситуацію.

Розподіл зайнятих на малих підприємствах за адміністративно-територіальними одиницями АР Крим у 2006 – 2010 рр.

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість зайнятих працівників в АРК	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
з них					
міста	79,1	79,8	80,5	79,9	79,4
райони	20,9	20,2	19,5	20,1	20,6

Джерело: Складено автором за даними: [40].

За підсумками 2010 р. на малих підприємствах республіки кількість зайнятих працівників становила 33,3% та найманих - 31,1% від загальної кількості зайнятих та найманих працівників в цілому по підприємницькому сектору Автономної Республіки Крим.

Оцінка показників динаміки кількості працівників малих підприємств свідчить про незначне скорочення рівня зайнятості як по Україні в цілому, так і в АР Крим. (рис. 3.6).

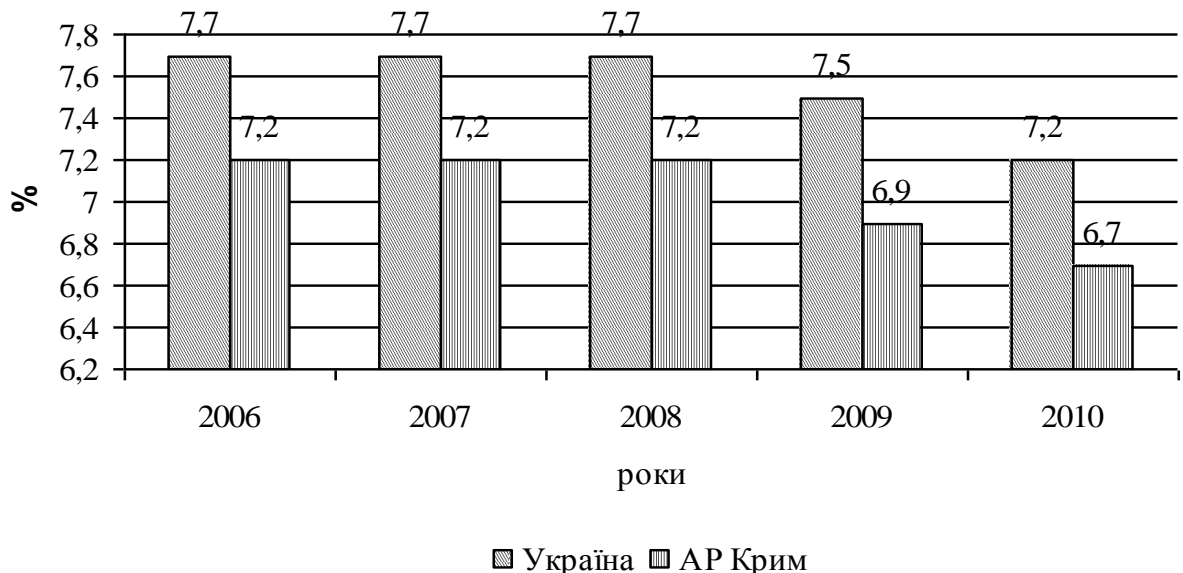

Рис. 3.6. Середній рівень зайнятості на малих підприємствах в Україні та АР Крим у 2006 – 2010 рр., %

Джерело: Складено автором за даними: [40; 44].

Разом з цим, розраховані значення показника інтенсивності структурних зрушень (лінійного та квадратичного) щодо кількості зайнятих працівників різними видами діяльності підприємств дозволяє зробити висновок про подібність структур зайнятих у 2010 та 2006 роках.

В ході дослідження проаналізовано ступінь нерівномірності розподілу кількості зайнятих на малих підприємствах та обсяги реалізованої продукції за основними секціями КВЕД у 2010 році (додаток И). Розраховані коефіцієнти концентрації та локалізації показали, що в цілому, розподіл зайнятих та обсягів продукції, що виробляється малими підприємствами різних галузей зайнятості в цілому достатньо рівномірний (коефіцієнти концентрації становлять 0,33 та 0,11).

Разом з цим, коефіцієнти локалізації показали, що більшість працівників малих підприємств АР Крим сконцентровані у галузі діяльності готелів та ресторанів, оскільки саме в цій сфері співвідношення часток зайнятих та кількості малих підприємств становить 1,33, в той час як у галузі Оренда машин, устаткування, прокат побутових виробів відповідне співвідношення часток становить лише 0,39.

Щодо рівномірності обсягів виробництва на малих підприємствах АР Крим різної галузі діяльності, коефіцієнти локалізації показали, що найбільші обсяги продукції виробляються підприємствами галузі торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (коефіцієнт локалізації 1,92), в той час як у галузі здійснення діяльності, пов'язаної з операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям співвідношення часток виробництва продукції та кількості малих підприємств становить 0,16.

Результати аналізу зайнятості на малих підприємствах дозволяє зробити наступні висновки. Кількість працюючих на одному малому підприємстві в АР Крим у 2010 році в середньому становила 7 осіб. В територіальному розрізі цей показник коливається від 5 до 11 осіб відповідно - у містах Судак, Ялта і у Джанкойському районі. Найбільша кількість працюючих у розрахунку на одне

мале підприємство мала місце в галузі сільського господарства, мисливства, лісового господарства, в промисловості, освіті та галузі надання комунальних та індивідуальних послуг. Разом з цим в такій сфері як фінансова діяльність в середньому на одному підприємстві працювало 5 осіб (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Рівень зайнятості на малих підприємствах за регіонами АР Крим у 2006-2010 рр. , % до кількості населення в працездатному віці

АТО	2006	2007	2008	2009	2010
Автономна Республіка Крим	7,2	7,2	7,2	6,9	6,7
м. Сімферополь	15,8	16,4	16,8	16,2	15,8
м. Алушта	9,8	8,7	9,6	9,6	8,7
м. Армянськ	4,2	4,1	3,2	3,1	2,9
м. Джанкой	6,4	6,3	6,3	5,7	5,2
м. Євпаторія	7,3	7,1	7,1	6,4	6,2
м. Керч	5,2	4,7	4,5	4,7	4,8
м. Красноперекопськ	6,1	5,2	5,1	4,9	4,6
м. Саки	8,1	7,9	9,5	9,1	8,3
м. Судак	8,4	8,0	7,9	7,3	7,2
м. Феодосія	8,2	8,3	7,8	7,6	6,9
м. Ялта	10,8	10,4	10,6	10,3	10,1
райони					
Бахчисарайський	4,5	3,6	3,9	4,0	3,8
Білогірський	3,0	2,8	2,9	2,9	2,9
Джанкойський	2,0	2,1	1,9	1,8	1,5
Кіровський	2,7	2,8	2,7	2,5	2,4
Красногвардійський	3,9	3,7	3,1	2,8	3,1
Красноперекопський	1,7	1,8	1,6	1,6	1,4
Ленінський	3,7	3,3	2,8	3,1	3,6
Нижньогірський	2,1	1,7	1,9	2,1	2,0
Первомайський	2,9	3,2	3,8	3,3	3,0
Роздольненський	3,4	2,8	3,0	2,3	2,1
Сакський	4,0	4,1	3,9	4,0	3,6
Сімферопольський	3,3	3,4	3,4	3,2	3,3
Советський	4,2	4,0	3,0	3,4	3,5
Чорноморський	5,2	5,0	4,7	5,3	5,0

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Значна кількість зайнятих працює на малих підприємствах у Советському районі, на який приходиться близько 70%, Чорноморському та Ленінському районах, в яких рівень зайнятості складає 50%. Найменша кількість зайнятих коливається в межах від 4% у м.Армянськ до 20% у Красногвардійському районі.

Дані відносно кількості зайнятих у підприємницькому секторі за видами економічної діяльності свідчать про те, що близько 60% працівників працює на малих підприємствах у сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, а також освіти та будівництві, на яких зайнятість складає близько 50%.

Аналіз структури зайнятих працівників на малих підприємствах АР Крим показав, що кількість найманих працівників з кожним роком збільшується, при цьому також зростає кількість позаштатних працівників (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Розподіл суб'єктів малого підприємництва АР Крим за обсягами реалізованої продукції (робіт, послуг) у 2006 – 2010 рр.

Показники	2006	2007	2008	2009	2010
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами малого підприємництва, млн.грн.	15465,3	19200,6	23143,2	22806,3	19465,5
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами, млн.грн.	9518,8	11182	12182,9	11687,9	12844,8
у % до загального обсягу реалізованої продукції малими підприємствами	61,5	58,2	52,6	51,2	66,0
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) фізичними особами-підприємцями, млн.грн.	5946,5	8018,6	10960,3	11118,4	6620,7
у % до загального обсягу реалізованої продукції фізичними особами-підприємцями, млн.грн.	38,5	41,8	47,4	48,8	34,0

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Середньомісячна заробітна плата одного працівника малих підприємств в Автономній Республіці Крим у 2010 р. становить близько 1100 грн., що перевищує рівень 2009 р. на 120 грн., проте нижче, ніж в цілому по підприємницькому сектору регіону на 650 грн. Для порівняння – в середньому на малих підприємствах України заробітна плата у 2010 р. становила 1250 грн.

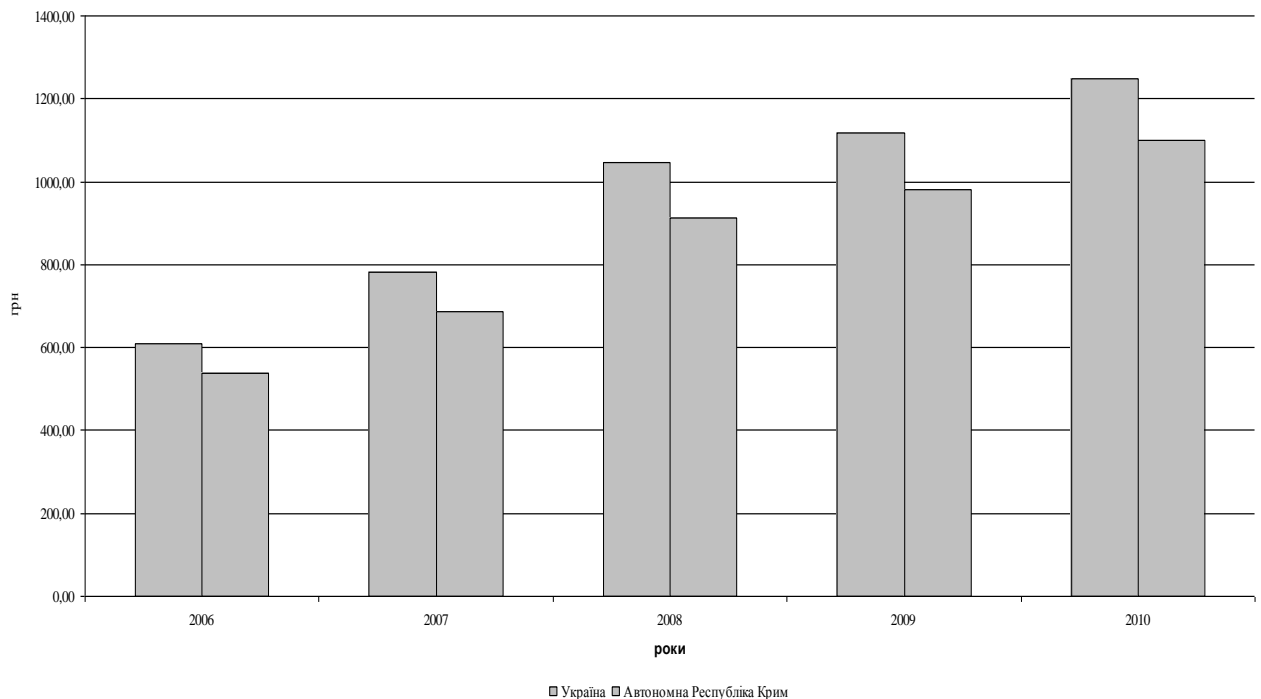

Рис. 3.7. Динаміка середньомісячної заробітної плати одного найманого працівника на малому підприємстві в Україні та АР Крим у 2006-2010 рр., грн.

Джерело: Складено автором за даними: [40; 44].

Проведений аналіз рівня заробітної плати працівників малих підприємств за видами економічної діяльності свідчить про те, що найвищий він на підприємствах таких видів діяльності як операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, діяльність транспорту та зв'язку, фінансова діяльність. Однак найнижчим її рівень залишається в сфері діяльності готелів та ресторанів.

У територіальному розрізі найвищий рівень заробітної плати має місце на малих підприємствах міст Керчі (1350 грн.) та Армянська (1270 грн.). Крім того, рівень заробітної плати значно нижчий, ніж в цілому на малих підприємствах республіки, в Первомайському (750 грн.), Красногвардійському (850 грн.) та Нижньогірському (860 грн.) районах. Така тенденція спостерігається протягом останніх років.

Рівень зайнятості на малих підприємствах Автономної Республіки Крим у 2010 році склав майже 7%. У територіальному розрізі найвищий він у м. Сімферополь та м. Ялта, а найнижчий – у Красноперекопському та Джанкойському районах.

Серед регіонів Автономної Республіки Крим показники зайнятості найвищі у містах Сімферополі, Ялті, Алушті та Саках. Значно нижче він в сільській місцевості автономії у Красноперекопському та Чорноморському районах.

Аналіз коефіцієнтів територіальної нерівномірності розподілу фонду оплати праці серед працівників зайнятих на малих підприємствах різних районів АР Крим, дозволяє зробити висновок збалансованість розподілу працівників та ФОП (коефіцієнт концентрації = 0,03). Водночас, слід відмітити, що спостерігається певна локалізація ФОП на малих підприємствах міських районів АР Крим.

Здійснений аналіз обсягів реалізації продукції малими підприємствами АР Крим. У 2010 р. обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств склав 23,1% загального обсягу реалізації по економіці Автономної Республіки Крим.

За останні роки внесок малих підприємств за обсягом реалізованої продукції у відсотках до загального обсягу продукції, товарів, послуг, що виготовлені всіма суб'єктами господарювання в економіку Автономної Республіки Крим перевищує аналогічний показник по Україні (рис. 3.8).

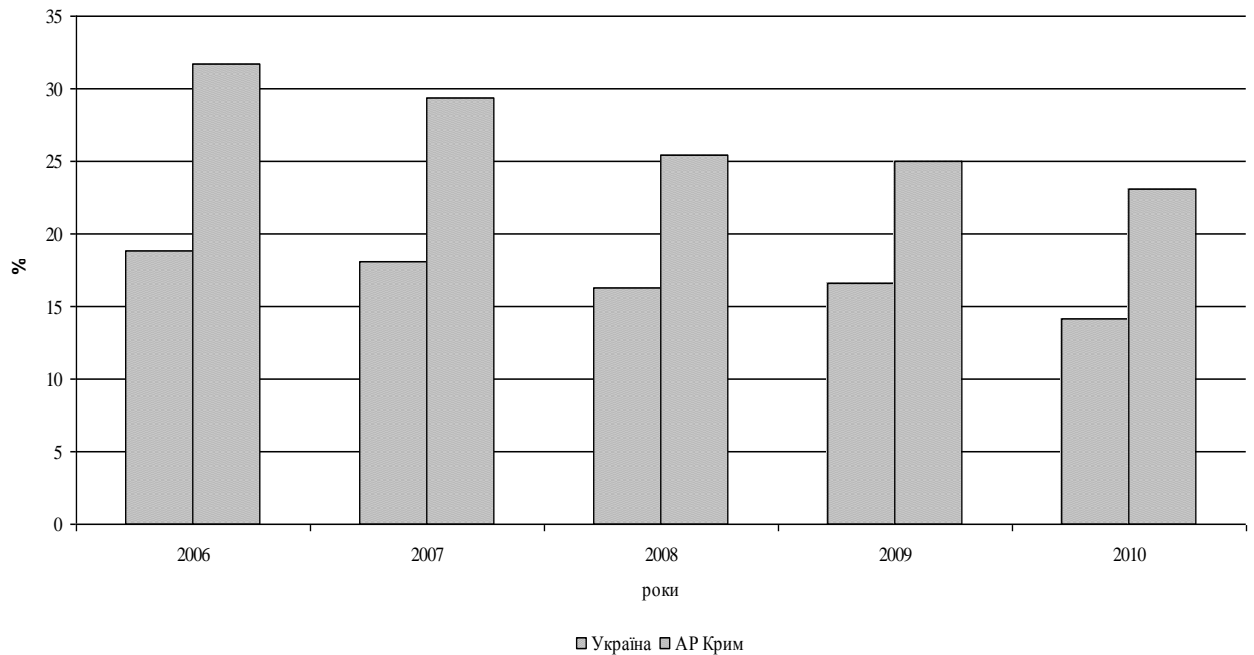

Рис. 3.8. Внесок підприємств малого бізнесу в економіку України та АР Крим у 2006-2010 рр., % до загального обсягу реалізованої продукції

Джерело: Складено автором за даними: [40; 44].

У територіальному розрізі більш вагома, ніж в середньому по республіці, частка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств приходить в економіці Советського та Чорноморського районів, міст Алушти, Ялти та Сімферополя, де частка обсягів реілазації коливається від 30 до 45%.

Значно меншим є внесок малих підприємств в економіку міст Красноперекопська, Армянська та Красногвардійського району, де працюють потужні великі підприємства переробної промисловості (табл. 3.13).

Аналіз коефіцієнтів територіальної локалізації підтвердив висновок про те, що обсяги реалізації продукції є найвищими у містах, наприклад, м.Сімферополь та м. Армянськ, по яких співвідношення часток реалізованої продукції та кількості найманих працівників становить 1,49 та 1,36 відповідно .

Обсяги реалізації продукції (робіт, послуг) малими підприємствами за адміністративно-територіальними одиницями АР Крим у 2010 р.

Адміністративно-територіальні одиниці	Обсяги реалізації продукції (робіт, послуг)			Витрати на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), грн./грн.
	млн. грн.	у структурі до загально-го обсягу	Внесок до підприємницького сектору	
Автономна Республіка Крим	12739,2	100,0	23,1	101,7
м. Сімферополь	8204,1	64,4	29,2	99,3
м. Алушта	193,9	1,5	29,3	113,6
м. Армянськ	95,8	0,8	3,4	103,8
м. Джанкой	87,5	0,7	20,3	95,7
м. Євпаторія	422,1	3,3	42,3	106,6
м. Керч	497,4	3,9	20,6	106,7
м. Красноперекопськ	95,4	0,8	5,1	99,5
м. Саки	80,7	0,6	17,4	109,3
м. Судак	65,3	0,5	20,2	113,9
м. Феодосія	437,1	3,4	14,0	105,6
м. Ялта	976,7	7,7	20,0	109,6
райони				
Бахчисарайський	207,5	1,6	21,0	107,1
Білогірський	90,9	0,7	10,8	101,7
Джанкойський	77,0	0,6	38,9	101,4
Кіровський	48,4	0,4	35,4	111,3
Красногвардійський	153,2	1,2	7,9	102,8
Красноперекопський	17,4	0,1	10,9	78,8
Ленінський	108,3	0,9	36,6	97,3
Нижньогірський	62,0	0,5	33,6	99,1
Первомайський	44,4	0,3	38,5	85,0
Роздольненський	37,3	0,3	25,8	108,4
Сакський	148,2	1,2	35,5	111,0
Сімферопольський	486,3	3,8	14,4	105,4
Советський	54,0	0,4	64,4	91,9
Чорноморський	48,2	0,4	37,5	105,7

Джерело: Складено автором за даними: [40].

За видами економічної діяльності за внеском в обсяг реалізованої малими підприємствами продукції (робіт, послуг) провідне місце належить

підприємствам торгівлі, близько 50%, будівництва, операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, промисловості .

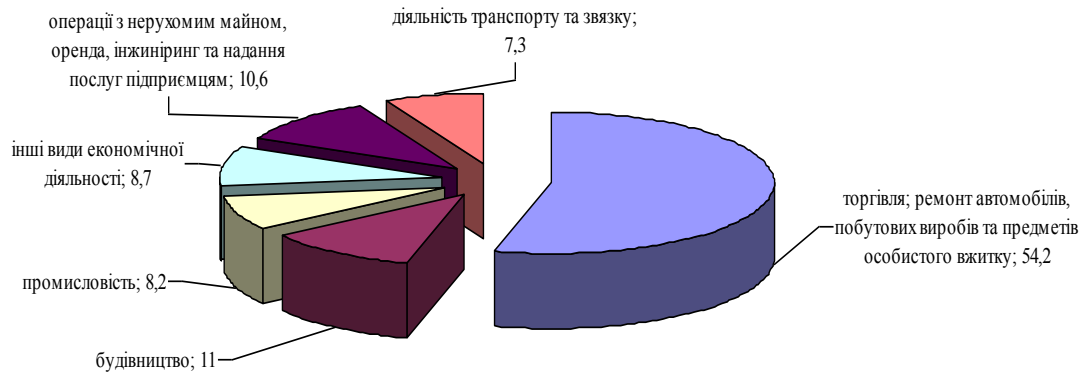

Рис. 3.9. Структура реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств АР Крим за видами економічної діяльності у 2010 р., %

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Найвищими витрати на одиницю реалізованої продукції характеризуються підприємства секції О «Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту» та секції Н «Діяльність готелів та ресторанів», по яких співвідношення витрат та обсягів реалізації становить 118,7грн. та 116,2 грн. відповідно. Водночас, у секції J такі витрати є мінімальними (у порівнянні з іншими видами діяльності) і складають 37,7 грн.(табл. 3.15).

Таблиця 3.15

**Реалізація продукції (робіт, послуг) малими підприємствами АР Крим
за видами економічної діяльності у 2010 р.**

Вид економічної діяльності	Реалізація продукції (робіт, послуг) млн.грн.	% до підприємницького сектору регіону	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг), млн.грн.	Витрати на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), грн./грн.
Всього	12739,2	23,1	12958,8	101,7
у тому числі				
сільське господарство, мисливство та лісове господарство	483,2	16,7	467,7	96,8
промисловість	1049,6	5,9	1098,8	104,7
будівництво	1401,0	40,5	1455,9	103,9
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	6900,0	32,8	6911,9	100,2
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	894,2	52,8	876,2	98,0
оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	4962,0	32,3	4982,6	100,4
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	1043,8	26,1	1053,1	100,9
діяльність готелів та ресторанів	313,6	26,5	364,3	116,2
діяльність транспорту та зв'язку	924,3	34,8	932,1	100,8
фінансова діяльність	44,5	2,3	16,8	37,7
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1347,0	56,0	1403,9	104,2
освіта	27,9	44,5	28,3	101,4
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	76,8	5,8	78,0	101,5
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	153,8	40,1	182,5	118,7

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Окрему увагу при оцінці внеску сектору малого бізнесу в економіку регіону необхідно приділити майновому стану підприємств малого бізнесу, а саме необоротним та оборотним активам, якими володіє малий бізнес (рис. 3.10).

Зміни у структурі необоротних та оборотних активів малих підприємств свідчить про те, що необоротні активи склали майже 40% до 2008 року, після чого відбулося падіння на 10%, що пояснюється кризою в Україні.

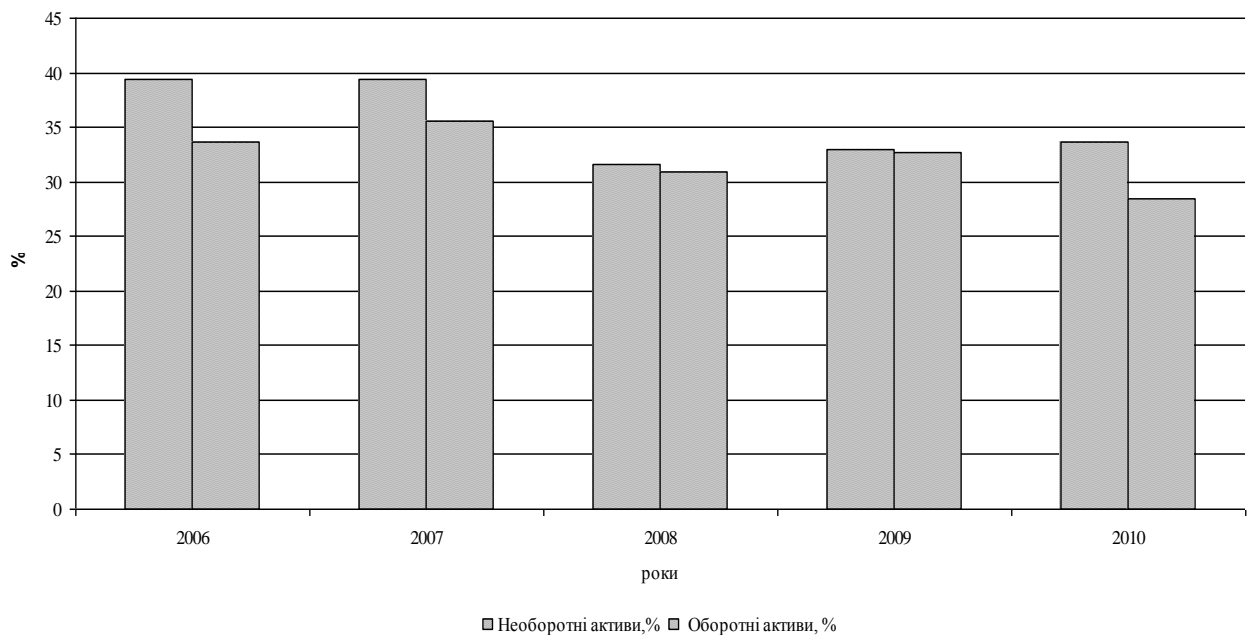

Рис. 3.10. Частка необоротних та оборотних активів на кінець року малих підприємств в АР Крим, %

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Важливим аспектом аналізу діяльності підприємств є оцінка фінансових результатів.

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування суб'єктів малого підприємництва за 2010 р. склав 877,2 млн.грн. збитку (сальдо). Сума прибутку малих підприємств становить третину від загальної суми прибутку, отриманого підприємствами всієї сукупності автономії, збитків – 54,0% загальної суми збитків. Порівняно з 2009 р. сума збитків (сальдо) збільшилась

на 15%. У 2010 р. на підприємствах малого бізнесу спостерігається зростання як прибутку, так і збитків – вдвічі .

Протягом останніх років на малих підприємствах Автономної Республіки Крим склалася тенденція до від'ємного фінансового результату, про що свідчать наведені дані на рис. 3.11.

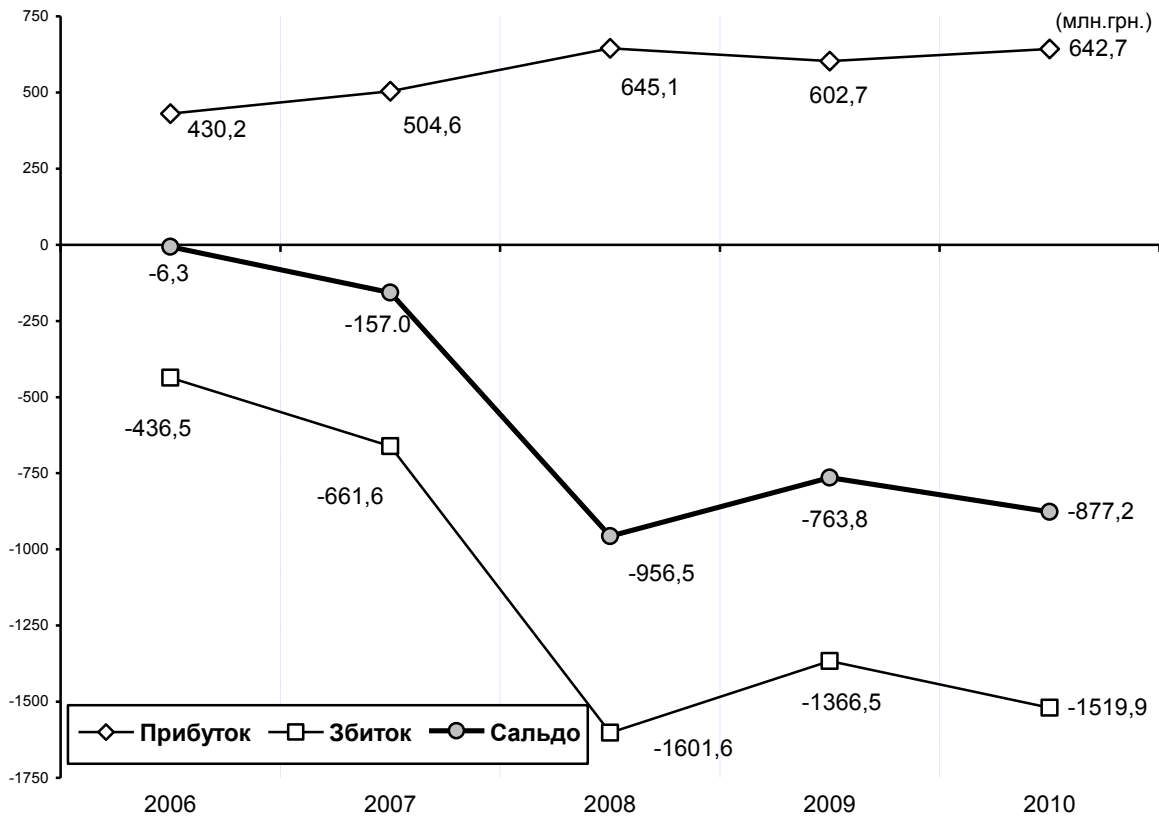

Рис. 3.11. Динаміка фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування (сальдо) АР Крим у 2006 – 2010 рр.

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Протягом ряду років збитковими залишаються підприємства більшості видів економічної діяльності. Значне збільшення суми збитків (сальдо) відбулось на підприємствах торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – у три рази, рибальства, рибництва – у 22 рази.

Зменшили свої збитки (сальдо) підприємства, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надають послуги підприємцям – у 10 разів, з надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту – у 4 рази.

Підприємства сільського господарства, мисливства, лісового господарства, які у 2009 р. були збитковими, у 2010 р. одержали прибуток. Підприємства діяльності транспорту та зв'язку за 2010 р. зменшили прибуток, порівняно з попереднім роком, у три рази, а установи освіти – збільшили на 60%.

У регіональному аспекті найбільш стабільно працюють підприємства малого бізнесу Первомайського району. Протягом декількох попередніх років спостерігалось зростання суми прибутку (сальдо), але у 2009 р. фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування зменшився у три рази, у 2010 р. прибуток збільшився на 61%. Підприємства Красноперекопського району протягом останніх років також нарощували обсяги прибутку (сальдо), але в порівнянні з 2009 р. сума прибутку підприємств малого бізнесу району зменшилась на 30%.

Найбільші суми збитків (сальдо) допустили суб'єкти малого підприємництва Керчі, що в 65 рази більше показника 2009 р. Підприємства міст Ялти та Сімферополя також допустили значні збитки – 183,3 млн.грн. та 48,0 млн.грн. відповідно. Втім у порівнянні з попереднім роком зменшили суми збитку на 46,0% та у 5,1 рази відповідно.

Підприємства міст Саки, Армянська, Феодосії, Роздольненського району, прибуткові у 2009 р., у 2010 р. допустили збитки, а підприємства міст Джанкоя, Красноперекопська, Ленінського та Советського районів, які були збитковими у 2009 р., у 2010 р. одержали прибуток.

В загальній кількості суб'єктів малого підприємництва 44% підприємств одержали збитки, що в порівнянні з 2009 р. більше на 7 в.п., а сума допущених ними збитків збільшилась на 153,4 млн.грн. Найбільші суми збитків допустили підприємства ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, промисловості, будівництва.

Аналіз впливу факторів на формування кінцевого фінансового результату суб'єктів малого підприємництва показав, що суттєво вплинули інші звичайні витрати, а також податок на прибуток, сума якого зменшилась на 7% відносно 2009 р.

Чистий збиток (сальдо) малих підприємств республіки за 2010 р. склав 967,3 млн.грн. і в порівнянні з попереднім роком збільшився на 14,7% .

Рівень рентабельності операційної діяльності суб'єктів малого підприємництва за 2010 р. склав 3% проти рівня збитковості 0,2% у 2009 р.

Найбільший рівень рентабельності спостерігався на підприємствах промисловості, торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, а найбільший рівень збитковості – на підприємствах рибальства та рибництва, готелів та ресторанів, сфери охорони здоров'я та надання соціальної допомоги.

Рівень збитковості всієї діяльності суб'єктів малого підприємництва становив близько 11%.

Вагомим внеском розвитку малого бізнесу в контексті розвитку регіону виступає участь у формуванні дохідної частини бюджету регіону, за рахунок коштів, що поступають від діяльності суб'єктів малого підприємництва, зокрема від малих підприємств та підприємців.

Спеціальні режими оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва є індикатором ринкових відносин та виступає новим явищем у розвитку малого бізнесу, починаючи з кінця 90-х років. Саме з того часу почалося поширення спрощеної системи оподаткування. серед вказаної категорії платників податків. В АР Крим в 2009 р. за різними спрощеними системами оподаткування працювали більш 45% загальної кількості суб'єктів малого підприємництва.

Сплата єдиного податку є найбільш поширеною як в АР Крим, так і в цілому по Україні. Третина суб'єктів підприємницької діяльності АР Крим від фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які сплачували податки у 2009 р. працювала із застосуванням єдиного податку і майже 35% від кількості

діючих малих підприємств – юридичних осіб, з яких 2/3 обрали оподаткування за ставкою 10 відсотків – 3669 суб'єктів, останні - за ставкою 6 відсотків (1831 суб'єкти). Позитивно вплинуло на економічний та соціальний розвиток регіону впровадження спрощених систем оподаткування в АР Крим. Аналіз практики застосування спеціальних режимів оподаткування для суб'єктів малого підприємництва в АРК за 2010 рік наведено в табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Аналіз практики застосування спеціальних режимів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в АРК за 2010 рік

№ з/п	Показник	Величина
1.	Кількість СПД, працюючих на єдиному податку, всього (тис. чол.) в тому числі:	23691
	- юридичних осіб	5500
	- фізичних осіб	18191
2.	Ними залучено до своєї діяльності найманих працівників (тис. чол.)	32213
3.	Надходження до бюджету єдиного податку, всього (тис. грн.) в тому числі:	67945
	- від фізичних осіб	29732
	- від юридичних осіб	38213
4.	Питома вага надходжень єдиного податку від суб'єктів малого підприємництва у доходній частині бюджету регіону (%)	5,2
5.	Питома вага надходжень єдиного податку в загальній сумі податків, сплачених суб'єктами малого підприємництва (%)	29,2

Джерело: Складено автором за даними: [183].

Таким чином, з таблиці 3.16 видно, що застосування спеціальних режимів оподаткування для суб'єктів малого підприємництва в АРК за 2010 р. можна характеризувати наступними результатами.

Надходження у доходну частину бюджету АР Крим в 2010 р. від сплати єдиного податку суб'єктами малого підприємництва, що працювали на спрощеній системі оподаткування, склала майже 5 %. Це становить третину від усіх видів податків та зборів сплачених суб'єктами малого підприємництва до місцевих бюджетів АР Крим.

Суб'єктами малого підприємництва, що працювали на спрощених системах оподаткування, було залучено до своєї діяльності більш 32 тис. осіб. найманих працівників, що дозволило довести рівень зайнятості на малих підприємствах до 10 відсотків до загальної кількості населення у працездатному віці.

Вищевказані позитивні явища не виняток. Динамічні зміни, хоч і повільними темпами, відбуваються вже на протязі кількох років. Так, в цілому за останні роки питома вага надходжень до місцевих бюджетів АР Крим від здійснення господарської діяльності суб'єктами малого бізнесу поступово збільшується і відіграє все більшу роль у нагромадженні дохідної частини бюджету.

Аналізуючи динаміку надходжень окремих видів податків до місцевих бюджетів в АРК від суб'єктів малого підприємництва, працюючих на спрощених системах (табл. 3.17) можна констатувати, що найбільші темпи зростання за останні роки набули надходження від сплати єдиного податку (майже втричі в 2010 році порівняно з 2008 роком).

Таблиця 3.17

Динаміка надходжень окремих видів податків та зборів до місцевих бюджетів АРК від суб'єктів малого підприємництва, що працюють на спрощеній системі оподаткування за 2008-2010 рр.

<i>Податок, збір</i>	<i>Рік</i>	2008, тис.грн.	2009, тис.грн.	2010, тис.грн.	Темп росту, %	
					2009/ 2008	2010/ 2009
Єдиний податок:		25077,2	46409,6	67945,4	185,1	146,4

– з фізичних осіб	8935,0	18841,9	29732,2	210,8	157,8
– з юридичних осіб	16142,2	27567,7	38213,2	170,2	138,6

Джерело: Складено автором за даними: [183].

Зважаючи на нетривалий період застосування спеціальних режимів оподаткування суб'єктів малого підприємництва, більш детальний аналіз позитивних зрушень та можливих негативних проявів їх впровадження ще попереду. Однак виявленні тенденції дають підстави стверджувати, що спрощені системи оподаткування та звітності суб'єктів підприємництва забезпечують збалансованість інтересів держави і підприємців, позитивно впливають на розвиток підприємництва і національної економіки в цілому.

Ситуація в сфері оподаткування малого підприємництва в Україні залишається досить складною, незважаючи на значні позитивні зміни. Наприклад, фахівці вказують на значну плутанину і невизначеність методик проведення ряду процедур, що спричинені відсутністю перехідних положень у правовому полі при реформуванні податкової системи. Крім того, навіть акти про спрощення системи оподаткування починають «обростати» інструкціями і роз'ясненнями, тобто ситуація штучно ускладнюється.

Слід також звернути увагу на визначення податкової бази при оподаткуванні суб'єктів малого підприємництва-юридичних осіб в Україні. Аналіз податкових систем розвинутих країн світу свідчить про те, що при оподаткуванні підприємницької діяльності податковою базою виступає прибуток від діяльності, або додана вартість продукції, тобто суми фінансових результатів, з яких певною мірою виключені витрати на виробництво. Тому обрана в Україні база оподаткування, а це вся виручка від реалізації продукції, не може не викликати нарікань.

Все це, наряду з нестабільністю податкового законодавства і у багатьох випадках необґрунтованою жорстокістю дій контролюючих органів підриває стимули підприємницької діяльності.

Але, крім цих, зовнішніх «вузьких місць» оподаткування суб'єктів малого підприємництва існує більш небезпечна для їх ефективної діяльності проблема,

яка полягає в глибинних перекосах в реалізації загальноекономічних функцій податкової системи – істотне переваження в оподаткуванні фіскальної складової над виробничо-стимулюючою.

Все вищезазначене, свідчить про те, що спеціальні режими оподаткування суб'єктів малого підприємництва, які за останні роки набули значного поширення, є економічно та соціально доцільними. Отримані результати говорять самі за себе – значне зростання кількості суб'єктів малого підприємництва, скорочення тіньового сектора економіки та збільшення надходжень до бюджету. Незважаючи на це податкова політика відносно цієї категорії платників податків потребує невідкладного суттєвого удосконалення.

Проведений аналіз за даними офіційних статистичних спостережень, розвиток малого підприємництва в АР Крим у 2010 р. характеризується наступними тенденціями:

- відносно попереднього року зменшилася кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення і складає 61 одиниць;
- рівень зайнятості на малих підприємствах складає 7%;
- частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої підприємницьким сектором республіки продукції (робіт, послуг) складає 23%;
- найбільше поширена діяльність малих підприємств у сфері фінансовій діяльності; операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу; освіти, будівництва, надання комунальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту (від 100% до 35,4% обсягу реалізації у відповідній галузі);
- фінансовий результат діяльності малих підприємств у звітному році був негативним і склав 763,8 млн.грн. Загальна сума прибутку зменшилась порівняно з 2009 р. на 6,6%, збитку – на 14,7%.

Так, за період, що вивчався, малі підприємства АР Крим розширювали свою діяльність та при цьому відігравали провідну роль у вирішенні проблем безробіття, формування дохідної частини регіонального та державного

бюджетів, задовольняли потреби населення у своїй продукції, товарах, роботах, послуг, які не завжди є ефективними у середньому чи великому бізнесі.

Статистичний аналіз розвитку та оцінки внеску малого бізнесу в розвиток АР Крим дає можливість ухвалення виважених і більш ефективних рішень на державному рівні, оскільки:

- отримані на його базі дані про тенденції змін можуть використовуватися для підвищення ефективності та обґрунтованості поточних заходів регуляторної політики щодо зростання загального приросту вкладу сектору малого бізнесу в економіку регіону, держави, для визначення пріоритетів і напрямів фінансування;
- дозволяє проводити комплексний аналіз з метою ліквідації диспропорцій у розвитку територій, який потрібен для ухвалення управлінських рішень.
- для досягнення балансу між державними і підприємницькими інтересами, необхідно збільшити граничний обсяг виручки від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг; вирішити питання щодо підвищення ставок та запровадження автоматичного механізму їх корекції; створити фіскальні стимули для зацікавленості місцевих органів влади в розвитку малого бізнесу; зменшити коло платників податку розширивши перелік видів діяльності, на які не поширюється спрощена система оподаткування; посилити відповідальність платників єдиного податку за використання праці найманих працівників без оформлення трудових відносин.

Аналізуючи внесок малих підприємств в економіку республіки, слід зазначити, що в ньому реалізується 100% обсягу наданих послуг в сфері фінансової діяльності, 53,3% – у сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, освіти – 42,7%, будівництві – 36,3%, надання комунальних послуг; діяльність культури та спорту – 35,4%.

3.3. Інтегральна оцінка фінансового стану суб'єктів малого підприємництва

Оцінювання фінансового стану суб'єктів малого бізнесу АРК проведено на основі аналізу нормованих індикативних показників балансу за 2010 р. (див. розділ 2.3.). Вибірка малих підприємств становить 1853 одиниці.

Процедура розрахунку узагальнюючого показника діяльності малих підприємств за секціями економічної діяльності відображена в додатку ХХХ

Отримані результати дозволяють зробити висновок, зокрема про недостатній розвиток фінансової стійкості малих підприємств в АРК. Узагальнюючий коефіцієнт фінансової стійкості в 2010 р. становить 0,558. Основними індикативними змінними, що знизили узагальнюючу оцінку є коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами (0,320) та коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами (0,525).

Разом з цим, застосований підхід дозволив здійснити оцінку малих підприємств АРК в розрізі секцій за КВЕД. Проведений аналіз показав, що найбільш фінансово стійкими є підприємства секції «Фінансова діяльність» (рис. 3.12).

Для ілюстрації здійснених розрахунків покладено підхід, викладений в [121; 123].

Результати, приведені на рис. 1, ілюструють достатньо високу платоспроможність підприємств секції J за всіма індикативними показниками, що робить даний вид діяльності достатньо привабливою для потенційно нових суб'єктів малого бізнесу. Найвищим рівнем характеризується співвідношення власного капіталу і активів підприємств (коефіцієнт автономії = 0,917), а також рівень співвідношення з активами позикового капіталу (Коефіцієнт фінансової залежності = 0,917). Зазначені оцінки є в 1,3 рази вищими за секцією J у порівнянні за малими підприємствами регіону АР Крим в цілому.

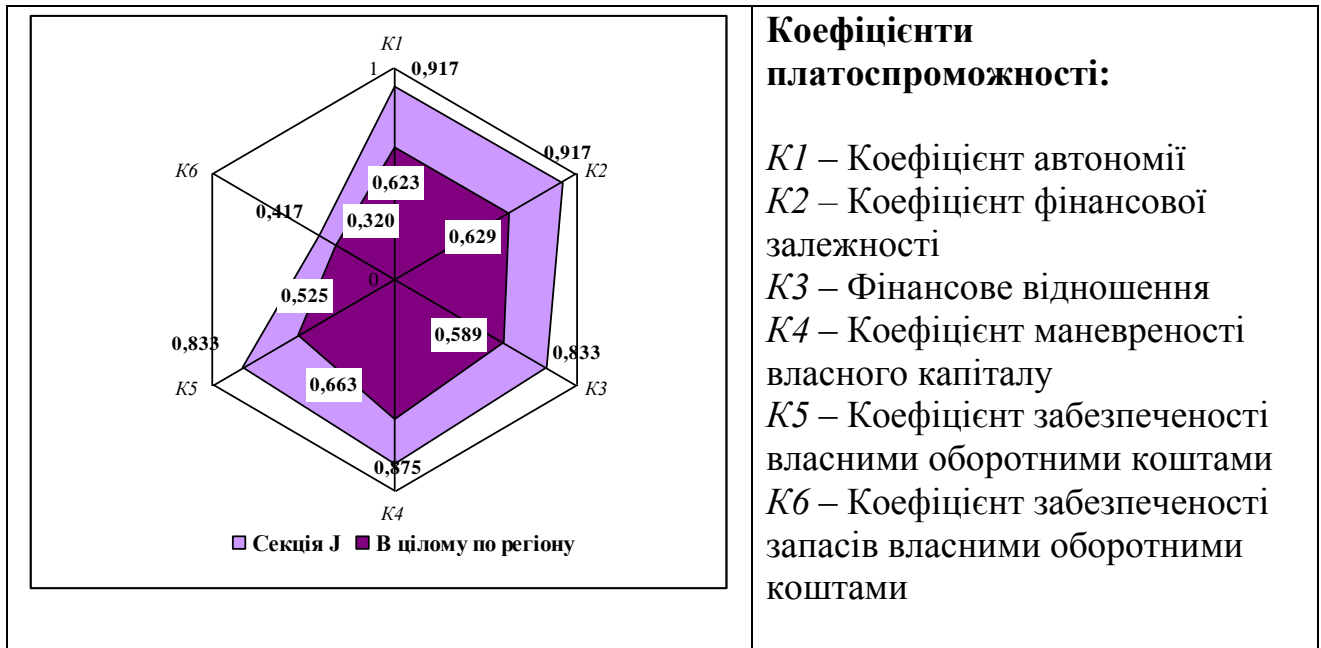

Рис. 3.12. Коефіцієнти платоспроможності малих підприємств АР Крим
Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

З метою проведення комплексного аналізу, запропонований підхід був застосований для оцінювання всіх складових фінансового стану та економічної ефективності суб'єктів підприємницької діяльності, а саме за групами показників: платоспроможності, ліквідності, ділової активності, ефективності витрат і капіталу.

Так, узагальнюючий коефіцієнт ліквідності в 2010 р. становить 0,585. Основними індикативними змінними, що знизили узагальнюючу оцінку є коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості (0,481)

Проведений аналіз за секціями КВЕД. показав, що найбільш ліквідними є підприємства секції «Фінансова діяльність» (рис. 3.13).

Результати, приведені на рис. 1, ілюструють достатньо високу ліквідність підприємств секції J за всіма індикативними показниками. Найвищим рівнем характеризується співвідношення оборотних активів із поточними зобов'язаннями (коефіцієнт загальної ліквідності = 0,875). Оцінки цього показника майже в 1,5 разів вищі за секцією J у порівнянні за малими

підприємствами регіону АР Крим в цілому.

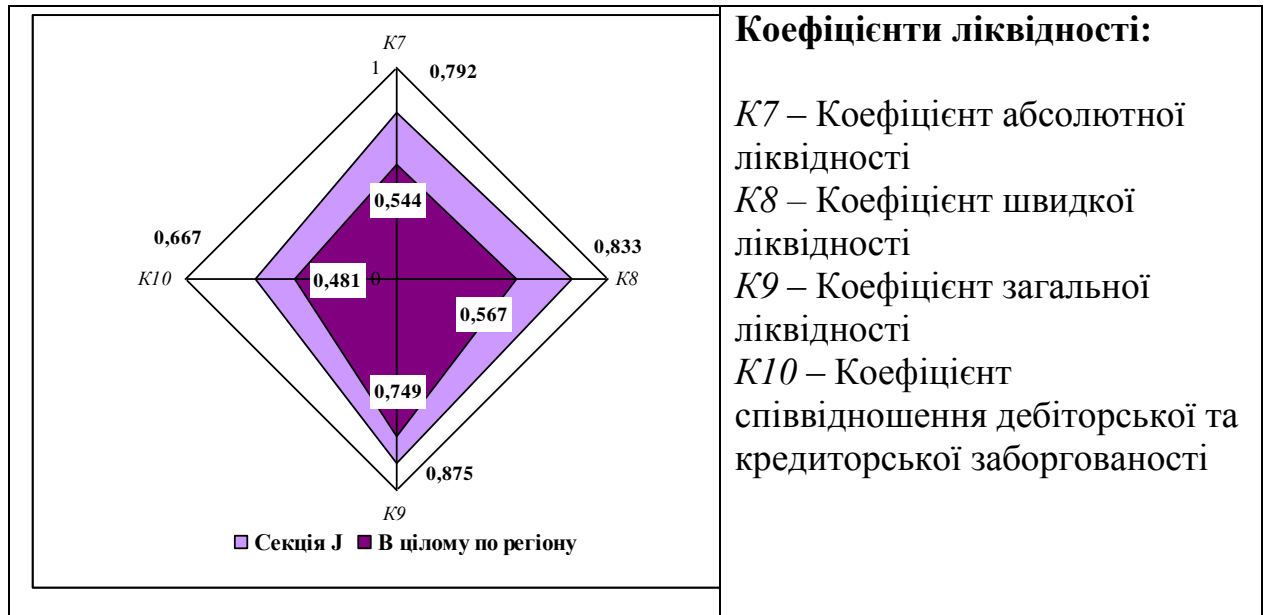

Рис. 3.13. Коефіцієнти ліквідності малих підприємств АР Крим

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

Узагальнюючий коефіцієнт ділової активності в цілому по регіону АР Крим в 2010 р. становить 0,665 Основними індикативними змінними, що знизили узагальнюючу оцінку є коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (0,450).

Проведений аналіз за секціями КВЕД. показав, що найбільш ліквідними є підприємства секції «Діяльність транспорту та зв'язку» (рис. 3.14).

Аналіз результатів, приведений на рис. 1, дозволяє зробити висновок про достатньо високу ділову активність підприємств секції I. Найвищим рівнем характеризується співвідношення чистих доходів із середньорічною вартістю оборотних активів (коефіцієнт оборотності оборотних активів = 0,836), а також рівень співвідношення чистих доходів із середньорічною вартістю активів (коефіцієнт оборотності активів = 0,790). Разом з цим, зазначені оцінки є наближеними до рівня по регіону в цілому.

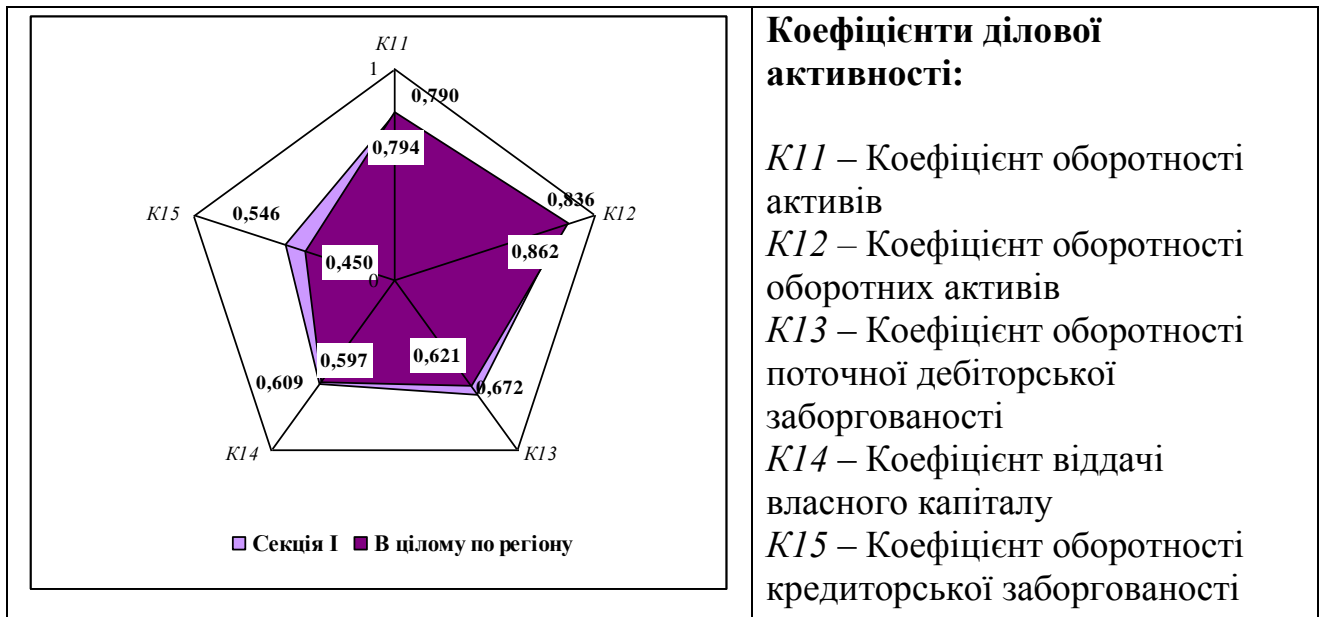

Рис. 3.14. Коефіцієнти ділової активності малих підприємств АР Крим.

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

Узагальнюючий коефіцієнт ефективності витрат і капіталу в цілому по регіону в 2010 р. становить 0,537. Основними індикативними змінними, що знизили узагальнюючу оцінку є коефіцієнт рентабельності виробничих витрат (0,043)

Проведений аналіз за секціями КВЕД, показав, що найбільшою ефективністю витрат і капіталу характеризуються підприємства секції М «Освіта» (рис. 3.15).

Результати, приведені на рис. 3.15, ілюструють достатньо високу ефективності витрат і капіталу підприємств секції М. Найвищим рівнем характеризується співвідношення власного капіталу і активів підприємств (коефіцієнт віддачі власного капіталу = 0,889). Зазначена оцінка в 1,2 рази вища за секцією М у порівнянні з оцінкою по всіх видах діяльності малих підприємств регіону АР Крим в цілому.

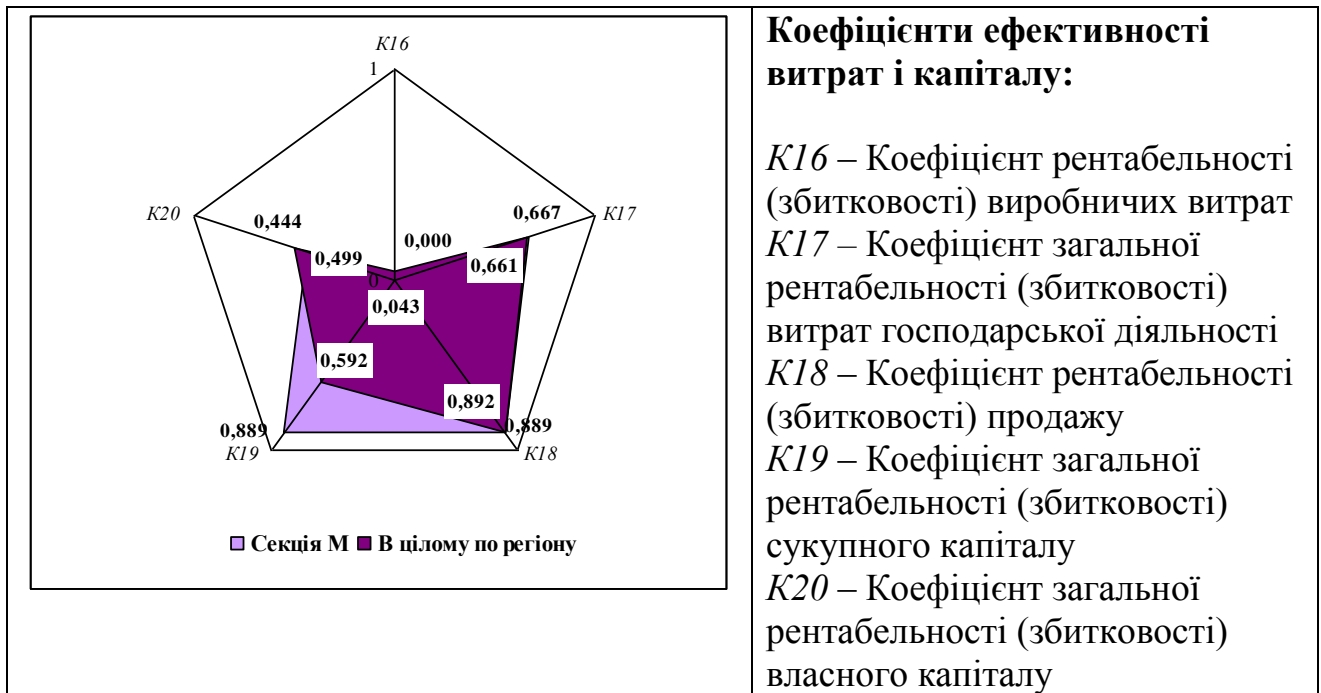

Рис. 3.15. Коефіцієнти ефективності витрат і капіталу малих підприємств
АР Крим

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

За результатами роботи, за формулою (1) розраховано інтегральний коефіцієнт фінансового стану та економічної діяльності підприємств регіону в цілому та за окремими видами економічної діяльності. Так, для малих підприємств регіону АР Крим I_{fn}^{reg} становить:

$$I_{fn}^{reg} = 0,3 \cdot 0,558 + 0,2 \cdot 0,585 + 0,25 \cdot 0,665 + 0,25 \cdot 0,537 = 0,585.$$

Значення визначених інтегрального коефіцієнта фінансового стану та економічної діяльності за видами економічної діяльності наведено в табл. 3.18.

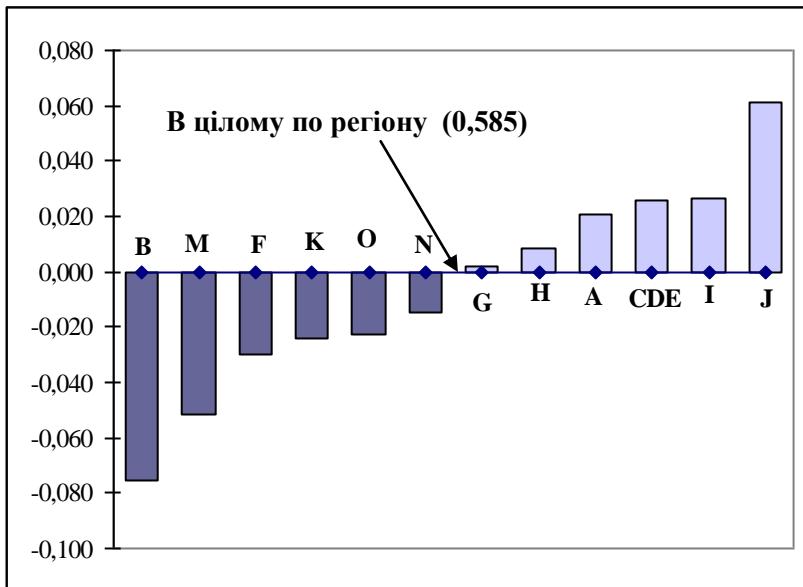
Значення інтегрального коефіцієнта фінансового стану та економічної діяльності за видами економічної діяльності по регіону АР Крим у 2010 р.

Секція	Вид економічної діяльності	Інтегральний індекс	Абсолютне відхилення
A	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	0,606	0,021
B	Рибальство, рибництво	0,510	-0,075
CDE	Промисловість	0,611	0,026
F	Будівництво	0,555	-0,030
G	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,587	0,002
H	Діяльність готелів та ресторанів	0,593	0,008
I	Діяльність транспорту та зв'язку	0,612	0,027
J	Фінансова діяльність	0,646	0,061
K	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг	0,561	-0,024
M	Освіта	0,533	-0,052
N	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,570	-0,015
O	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,563	-0,022
Регіон АР Крим в цілому		0,585	x

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Розрахунок відповідного показника за видами економічної діяльності дозволяє зробити висновок, що найбільш фінансово стійкою та економічно привабливою є діяльність підприємств, що займаються фінансовою діяльністю, рівень інтегрального коефіцієнта фінансового стану та економічної діяльності яких є найвищим у порівнянні з показником в цілому по регіону (рис. 3.16).

Найнижчий рівень інтегрального коефіцієнта фінансового стану та економічної діяльності для малих підприємств секції В «Рибальство, рибництво».

Види економічної діяльності:

A - Сільське господарство, мисливство, лісове господарство;
 B - Рибальство, рибництво;
 CDE – Промисловість;
 F – Будівництво;
 G - Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку;
 H - Діяльність готелів та ресторанів;
 I - Діяльність транспорту та зв'язку;
 G - Фінансова діяльність;
 K - Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям;
 M – Освіта;
 N - Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги;
 O - Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту.

Рис. 3.16. Відхилення інтегрального коефіцієнта фінансового стану та економічної діяльності за видами економічної діяльності від його значення в цілому по регіону АР Крим у 2010 р.

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

З метою оцінювання взаємозв'язку між фінансовими показниками метод кореляційно-регресійного аналізу було адаптовано до моделювання ефективності розвитку малого бізнесу. В результаті цього було побудовано ряд моделей залежності рівня платоспроможності малих підприємств від узагальнюючих показників рівня ліквідності, ділової активності та ефективності витрат і капіталу.

За характеристиками якості найбільш адекватними виявилися моделі для груп підприємств виробничої та невиробничої сфери.

До виробничої сфери входять підприємства: сільського господарства, мисливства, лісового господарства, рибальства, рибництва, промисловості, будівництва.

До невиробничої сфери включаються підприємства, які працюють у галузі торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого

вжитку, діяльності готелів та ресторанів, діяльність транспорту та зв'язку, які здійснюють операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям фінансова діяльність, надають комунальні та індивідуальні послуги; діють у сфері культури та спорту.)

Таким чином, на основі застосування методу кореляційно-регресійного аналізу побудовано моделі залежності рівня платоспроможності малих підприємств від узагальнюючих показників рівня ліквідності, ділової активності та ефективності витрат і капіталу для груп підприємств виробничої та невиробничої сфери:

Для підприємств виробничої сфери:

$$Y_v = 0,086 + 0,593 \cdot I_l - 0,022 \cdot I_d + 0,248 \cdot I_e$$

$$(R^2_{факт} = 0,450, R^2_{крит} = 0,038; F_{факт} = 36,83, F_{крит} = 2,60),$$

де Y_v - рівень платоспроможності підприємств виробничої сфери;

I_l - коефіцієнт ліквідності;

I_d - коефіцієнт ділової активності;

I_e - коефіцієнт ефективності витрат і капіталу.

Кореляційний зв'язок між ознаками моделей істотний, про що свідчить перевищення фактичних значень коефіцієнта детермінації та F-критерій над критичними значеннями.

На основі моделі оцінюється рівень платоспроможності, для будь-якого малого підприємства виробничої сфери. Інтерпретація значень параметрів моделі:

– вільний член рівняння (+0,086) – показує рівень платоспроможності, для будь-якого малого підприємства виробничої сфери;

- коефіцієнт регресії при змінній I_l (+0,593) – показує, що при збільшенні рівня ліквідності на один пункт, рівень платоспроможності для будь-якого малого підприємства виробничої сфери зростає на 0,593;
- коефіцієнт регресії при змінній I_d (-0,022) – показує, при зменшенні рівня ділової активності на один пункт, рівень платоспроможності для будь-якого малого підприємства виробничої сфери зменшується на 0,022;
- коефіцієнт регресії при змінній I_e (+0,248) – показує, що при збільшенні рівня ефективності витрат та капіталу на один пункт, рівень платоспроможності для будь-якого малого підприємства виробничої сфери зростає на 0,248.

Для підприємств невиробничої сфери:

$$Y_{NV} = 0,155 + 0,574 \cdot I_l + 0,006 \cdot I_d + 0,157 \cdot I_e$$

$$(R^2_{факт} = 0,514, R^2_{крит} = 0,038; F_{факт} = 128,25, F_{крит} = 2,60),$$

де Y_{NV} - рівень платоспроможності підприємств невиробничої сфери.

На основі моделі оцінюється рівень платоспроможності, для будь-якого малого підприємства невиробничої сфери з усіх виділених груп. Інтерпретація значень параметрів моделі:

- вільний член рівняння (+0,155) – показує рівень платоспроможності, для будь-якого малого підприємства невиробничої сфери;
- коефіцієнт регресії при змінній I_l (+0,574) – показує, що при збільшенні рівня ліквідності на один пункт, рівень платоспроможності для будь-якого малого підприємства невиробничої сфери зростає на 0,574;
- коефіцієнт регресії при змінній I_d (+0,006) – показує, при збільшенні рівня ділової активності на один пункт, рівень платоспроможності для будь-якого малого підприємства невиробничої сфери зростає на 0,006;

- коефіцієнт регресії при змінній I_e (+0,157) – показує, що при збільшенні рівня ефективності витрат та капіталу на один пункт, рівень платоспроможності для будь-якого малого підприємства невиробничої сфери зростає на 0,157.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про домінуючий вплив на рівень платоспроможності показників ліквідності незалежно від сфери діяльності малих підприємств.

Слід відмітити також, що в ході дослідження також були побудовані моделі регресії за окремими видами діяльності, які є менш надійними, однак продемонстрували аналогічні результати стосовно пріоритетності впливу чинників на рівень фінансової стійкості.

Таким чином, проведений аналіз фінансових показників малих підприємств України свідчить про задовільний фінансовий стан досліджуваних підприємств в цілому та нестачу інвестування. Аналіз платоспроможності та ліквідності показав, що підприємства даних регіонів не в змозі повністю в строк погасити свої зобов'язання. Загрозу фінансовій стабільності робить зростання дебіторської заборгованості, від надійності якої залежить поточна платоспроможність. Недостатність високоліквідних коштів у підприємств призвела до того, що значний обсяг їх термінових зобов'язань виявився покритим активами з досить невеликою оборотністю дебіторської заборгованості, в результаті якої малі підприємства у 2010 році зазнали збитків.

Аналіз рентабельності показав нестійкий фінансовий стан досліджуваних підприємств, через нульовий рівень отриманого чистого прибутку на багатьох підприємствах України. Збільшення прибутку мало місце за рахунок підвищення продажних цін, а не за рахунок зниження собівартості та швидкої оборотності товарів.

Значення коефіцієнтів фінансової стійкості досить ясно показують, що діяльність досліджуваних підприємств фінансується в цілому за рахунок власних коштів.

Низькі значення коефіцієнтів рентабельності та надто низькі або аномально високі значення коефіцієнтів ліквідності часто не означає, що підприємства погано працюють. Одною з причин подібної ситуації може бути той факт, що на сьогодні в Україні не відпрацьовані механізми фондового ринку, внаслідок чого власники (або розпорядники) контрольних пакетів акцій підприємств прагнуть мінімізувати податок на прибуток, зменшуючи тим самим величину прибутку.

В Україні, на початок 2010 р., майже 39,9% малих підприємств залишаються збитковими. Намітилась деяка тенденція щодо зниження рівня тіньового сектора. Але ця проблема залишається дуже гострою. Менеджмент підприємств, значною мірою, спрямований не на пошуки шляхів покращання показників їх роботи, в тому числі впровадження нових виробів і технологій, а на винайдення довершених схем тіньових операцій, приховування доданої вартості, прибутків і отримання необлікованих доходів.

В умовах нестабільної ринкової економіки нашої країни малі підприємства забезпечують можливість отримання прибутку та погашення своїх зобов'язань за рахунок власних коштів, до того ж залучені інвестиції допомогли б їм покращити свій фінансовий стан. Недоступність кредитних ресурсів та нерозвиненість фондового ринку породжують дефіцит позичкового капіталу, а разом з тим мотивацію до приховування доходів. Це тісно пов'язані фактори. Саме намагання залучення додаткового капіталу (інвестицій) примушують підприємства, у тому числі і малі, розкривати свої доходи та працювати ефективно.

Проведений економіко-статистичний аналіз фінансового стану малих підприємств України показав, що фінансовий підприємств даних регіонів можна охарактеризувати як задовільний. У 2010 р. на малих підприємствах спостерігався невисокий рівень рентабельності активів, високий рівень кредиторської та низький дебіторської заборгованостей. В цілому по регіонам розрахункові значення фінансових коефіцієнтів нижчі за порогові. Керівникам

треба звернути увагу на підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності малих підприємств.

З метою легалізації діяльності підприємств малого бізнесу як на регіональному, так у державному рівні необхідна підтримка з боку держави саме цього сектору економіки, яка б надавала певні податкові пільги, у отриманні кредитних ресурсів, стимулювала зайнятість працездатного населення на малих підприємствах тощо. Ускладнює процес статистичної оцінки ефективності діяльності малих підприємств і те, що більшість підприємств має працювати у різних видах діяльності, що також приходиться враховувати при розрахунках.

Висновки до розділу 3

Проведене статистичне оцінювання ефективності малого бізнесу дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. На підставі проведеного кластерного аналізу виокремлено однорідні групи за рівнем розвитку малого бізнесу та ефективністю діяльності малих підприємств різних видів економічної діяльності в окремих регіональних зонах. Найбільш високим рівнем розвитку в шести регіональних зонах АР Крим характеризується діяльність в галузі торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Найбільш низьким рівнем оцінюється діяльність у галузі сільського господарства, мисливства, лісового господарства; рибальства, рибництва; діяльність транспорту та зв'язку; охорони здоров'я та надання соціальної допомоги; освіти; надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури. Застосований підхід дозволив виробити пріоритетні напрямки державної підтримки розвитку малого бізнесу з урахуванням наявності регіональних диспропорцій.

2. За результатами статистичного оцінювання внеску малого бізнесу в економіку регіону на підставі даних офіційної звітності малих підприємств встановлено, що кількість малих підприємств за кількістю значно перевищує аналогічний показник середніх та великих підприємств. До того ж переважну кількість складають саме фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Для розширення можливостей статистичного аналізу, а також для вивчення потенціалу і рівня підприємницької активності запропоновано проводити статистичний моніторинг діяльності всіх суб'єктів малого бізнесу, як юридичних, так і фізичних осіб.

3. Аналіз даних адміністративної статистичної звітності показав, що розвиток малого бізнесу в АР Крим у 2006–2010 рр. характеризується такими тенденціями: відносно попереднього року збільшилась кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення; рівень зайнятості на

малих підприємствах зростає; частка малих підприємств Криму у загальному обсязі реалізованої підприємницьким сектором продукції (робіт, послуг) складає 25 %. Встановлено, що малі підприємства АР Крим розширюють свою діяльність та відіграють провідну роль у вирішенні проблем безробіття, формування дохідної частини регіонального та державного бюджетів, задовольняють потреби населення у своїй продукції, товарах, роботах, послуг, які не завжди є ефективними у середньому чи великому бізнесі.

4. Аналіз фінансового стану та економічної діяльності малих підприємств АР Крим на основі аналізу нормованих показників балансу дозволяють зробити висновок про достатньо низький рівень фінансової стійкості та економічної привабливості малих підприємств Криму, оскільки інтегральний показник в 2010 р. становить 0,585, тобто складає 58,5% від максимального значення. Найвищий рівень інтегрального коефіцієнта фінансового стану та економічної діяльності для малих підприємств, що займаються фінансовою діяльністю, найнижчий - для підприємств секції В «Рибальство, рибництво».

Основні результати розділу опубліковані в наукових працях автора [56; 70; 72; 73; 74; 75; 77].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукових задач щодо розробки напрямків удосконалення статистичного оцінювання діяльності малого бізнесу та обґрунтування системи статистичних показників, що характеризують його розвиток та ефективність функціонування на регіональному рівні з урахуванням його сутнісних характеристик. Це дозволило сформулювати наступні висновки теоретичного та науково-прикладного характеру:

1. Важливою передумовою статистичного вивчення малого бізнесу є визначення соціально-економічної сутності досліджуваної категорії. На нашу думку, одночасна наявність таких ознак, як самостійність здійснення підприємницької діяльності, метою якої виступає систематичне отримання прибутку від користування майном, продажу товарів, виконання послуг, діючи на свій ризик, а також наявність вибору фізичної або юридичної особи дає можливість визнати діяльність підприємницькою. Здійснене в роботі теоретичне обґрунтування сутності малого бізнесу дозволило вважати його об'єктом статистичного дослідження. У першу чергу, це зумовлено тим, що об'єктом статистичного дослідження малого бізнесу виступають не окремі одиниці – фізичні або юридичні особи, а статистичні сукупності – суб'єкти підприємницької діяльності в розрізі регіонів та видів економічної діяльності. Теоретичне узагальнення різних точок зору провідних учених-економістів щодо економічної сутності малого бізнесу дали можливість удосконалити трактування категорії «малий бізнес» у частині визначення критеріїв віднесення суб'єктів малого бізнесу до окремих його складових, що дає можливість розмежувати фізичних та юридичних осіб – суб'єктів малого підприємництва, а саме пропонується для юридичних осіб використовувати термін «мале підприємство», а для фізичних осіб – «підприємець».

2. За результатами дослідження показники діяльності малих

підприємств було систематизовано у відповідності до складових розвитку та ефективності функціонування підприємств малого бізнесу. Запропоновано виділяти групи статистичних показників, які комплексно характеризують малий бізнес та діяльність малих підприємств, а саме: статистичні показники, що характеризують підприємців; статистичні показники малих підприємств. До складу цих показників входять: статистичні показники потенціалу та розвитку підприємництва та малих підприємств (бізнес-демографія); статистичні показники діяльності підприємців і малих підприємств; статистичні показники ефективності діяльності, які, в свою чергу, включають показники фінансового стану та результатів діяльності малих підприємств.

3. Проведене дослідження підтвердило наявність потужної інформаційної бази для статистичного вивчення малого бізнесу. Разом з цим, існують певні обмеження, пов'язані зі своєчасністю надання інформації, з гармонізацією статистичної інформації, яка отримана з різних джерел, а також проблеми, пов'язані з оцінюванням рівня розвитку та ефективністю малого бізнесу за окремими адміністративно-територіальними одиницями, оскільки деякі показники не враховуються на рівні районів і міст. Розроблені організаційні засади статистичного моніторингу малого бізнесу в Україні спрямовані на вдосконалення статистичного вивчення діяльності малих підприємств та підприємців, що дозволяє розширити інформаційне забезпечення статистичного аналізу малого бізнесу.

4. Статистичне дослідження малого бізнесу регіону вимагає створення системи багаторівневого просторово-часового моніторингу. Запропонований підхід до визначення інтегральної оцінки ефективності розвитку малого бізнесу на різних рівнях забезпечує можливість проведення порівняльного аналізу, що, зокрема дозволяє здійснювати позиціонування територіальних одиниць та виявляти їх типологію відповідно до рівня та перспектив розвитку малого бізнесу за регіонами України або за адміністративними територіями окремих регіонів.

5. Аналіз даних адміністративної статистичної звітності показав, що

розвиток малого бізнесу в АР Крим у 2006–2010 рр. характеризується такими тенденціями: відносно попереднього року зменшилась кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення; рівень зайнятості на малих підприємствах зростає; частка малих підприємств Криму у загальному обсязі реалізованої підприємницьким сектором продукції (робіт, послуг) складає 25 %. Встановлено, що малі підприємства АР Крим розширюють свою діяльність та відіграють провідну роль у вирішенні проблем безробіття, формування дохідної частини регіонального та державного бюджетів, задовольняють потреби населення у своїй продукції, товарах, роботах, послуг, які не завжди є ефективними у середньому чи великому бізнесі.

6. На підставі проведеного кластерного аналізу виокремлено однорідні групи за рівнем розвитку малого бізнесу та ефективністю діяльності малих підприємств різних видів економічної діяльності в окремих регіональних зонах. Найбільш високим рівнем розвитку в шести регіональних зонах АР Крим характеризується діяльність в галузі торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Найбільш низьким рівнем оцінюється діяльність у галузі сільського господарства, мисливства, лісового господарства; рибальства, рибництва; діяльність транспорту та зв'язку; охорони здоров'я та надання соціальної допомоги; освіти; надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури. Застосований підхід дозволив виробити пріоритетні напрямки державної підтримки розвитку малого бізнесу з урахуванням наявності регіональних диспропорцій. При дослідженні територіальних відмінностей у розвитку та ефективності функціонування малого бізнесу визначено рейтинги регіонів України за видами економічної діяльності на основі інтегральної оцінки. Встановлено, що до регіонів, які сформували групу з високими показниками розвитку та ефективності діяльності малих підприємств, увійшли м. Київ, м. Севастополь, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська, Київська, Тернопільська, Чернівецька області. Водночас було проведено групування адміністративних одиниць АР Крим за рівнем розвитку та ефективністю діяльності малих

підприємств з використанням методів кластерного аналізу. Так було встановлено, що високі показники розвитку та ефективності діяльності притаманні малим підприємствам, які зосереджені в містах, а саме: м. Сімферополь, м. Ялта, м. Євпаторія, м. Керч, м. Судак, м. Алушта. На підставі багатовимірної середньої була виявлена нерівномірність розвитку та ефективності діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності. Високий рівень інтегрального показника розвитку та ефективності діяльності спостерігається у таких видах економічної діяльності, як: торгівля, ремонт автомобілів, фінансова діяльність, будівництво, готелі, ресторани

7. За результатами статистичного оцінювання внеску малого бізнесу в економіку регіону на підставі даних офіційної звітності малих підприємств встановлено, що кількість малих підприємств за кількістю значно перевищує аналогічний показник середніх та великих підприємств. До того ж переважну кількість складають саме фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності. Для розширення можливостей статистичного аналізу, а також для вивчення потенціалу і рівня підприємницької активності запропоновано проводити статистичний моніторинг діяльності всіх суб'єктів малого бізнесу, як юридичних, так і фізичних осіб.

6. Для оцінювання взаємозв'язку між фінансовими показниками діяльності малих підприємств було адаптовано метод кореляційно-регресійного до моделювання ефективності розвитку малого бізнесу. В результаті цього були розроблені моделі залежності рівня платоспроможності малих підприємств від показників фінансового стану та результатів діяльності (ліквідності, ділової активності та ефективності витрат та капіталу) на рівні секцій за видами економічної діяльності. Зокрема, побудовані моделі для груп підприємств виробничої і не виробничої сфери дозволили зробити висновок про домінуючий вплив показників ліквідності на рівень платоспроможності малих підприємств АР Крим.

7. Для комплексної характеристики малого бізнесу регіону були

використані інтегральні показники розвитку та ефективності діяльності малих підприємств, які дозволили охарактеризувати розвиток малих підприємств Криму. Рівень об'єктивності інтегральних оцінок забезпечується достовірністю статистичних показників, які використовуються в якості вихідних даних для їх розрахунку, що дає можливість розширити інформаційну базу статистичного забезпечення управління малим бізнесом. Зокрема, для забезпечення порівнянності показників фінансового стану суб'єктів підприємницької діяльності, що вимірюються за різними шкалами, запропоновано методичний підхід до їх нормування. Це дозволило розрахувати інтегральні узагальнюючі оцінки, що забезпечило можливість виявити розбіжності у розвитку та ефективності функціонування малих підприємств у розрізі регіонів та видами економічної діяльності, а також запропонувати використовувати отримані дані при формуванні регіональних програм розвитку підприємницької діяльності.

В результаті проведеного дослідження можна сформулювати наступні пропозиції для досягнення забалансованості між інтересами держави та підприємницького сектору: підвищити граничний обсяг виручки від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг; вирішити питання щодо підвищення ставок податків та запровадження автоматичного механізму їх корекції; створити стимули для зацікавленості місцевих органів влади в розвитку малого бізнесу на рівні міст, районів, регіонів; зменшити коло платників податку розширивши перелік видів діяльності, на які не поширюється спрощена система оподаткування, з метою ліквідації схем мінімізації податкових платежів «над прибутковими» суб'єктами малого підприємництва; посилити відповідальність платників податків за використання праці найманих працівників без оформлення трудових відносин з метою забезпечення законності трудових відносин найманих працівників.

Процес становлення, розвитку та ефективності функціонування сектору малого підприємництва в Україні має певні соціально-економічні особливості, які держава повинна враховувати у формуванні та реалізації своєї політики щодо сприяння розвитку вітчизняного малого підприємництва. Створення

сприятливих умов для розвитку малого підприємництва потребує здійснення наступних заходів:

1) упорядкування та вдосконалення законодавчої і нормативної бази, яка регламентує діяльність суб'єктів малого підприємництва.

2) активне запровадження інноваційного підходу до державного управління малим підприємництвом, який базується на застосуванні методів економічного аналізу для пошуку найбільш оптимального варіанту вирішення існуючих проблем та розуміння влади і бізнесу;

3) зміцнення фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва: розвиток ринку фінансових послуг; формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва та кредитно-гарантійних установ; запровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва; залучення на прийнятних умовах іноземних кредитних ресурсів для фінансування малого підприємництва, фінансування молодих підприємців-початківців;

4) удосконалення податкової політики щодо малого бізнесу, зокрема, збереження єдиного податку як безальтернативного на сьогодні шляху легального виживання підприємців;

5) підвищення мотивації для місцевих органів влади у створенні сприятливого клімату для малого підприємництва шляхом збільшення частки податкових надходжень, яка залишається у місцевих бюджетах;

6) створення регіональними органами влади системи доступу суб'єктів малого підприємництва до інформації: про вільні приміщення комунальної власності, що надаються в оренду; про вільні земельні ділянки несільськогосподарського призначення, на яких можна розмістити об'єкти підприємницької діяльності; про умови тендеру на закупівлю товарів, робіт, послуг за рахунок бюджету; про стратегічні плани розвитку територій; про нормативні документи та рішення місцевої влади тощо;

7) сприяння створенню дієвої ринкової інфраструктури розвитку підприємництва;

8) встановлення «прозорих» і чітких правил взаємної відповідальності за розвиток малого і середнього підприємництва між підприємцями, органами державної влади на загальнодержавному і регіональному рівнях та кредитно-фінансовими установами;

9) вивчення та організація обміну кращим досвідом в організації роботи місцевих органів влади з підприємцями;

10) розроблення і запровадження системи організаційно-освітніх заходів, спрямованих на підвищення фахового рівня, знань, навичок учасників підприємницької діяльності в питаннях ведення бізнесу, поширення серед населення правових і економічних знань, необхідних для здійснення підприємницької діяльності.

Формування та реалізація запропонованих заходів щодо сприяння розвитку та ефективності функціонування малого бізнесу сприятиме всебічному розвитку цього сектора економіки як стратегічного ресурсу, внутрішнього джерела стабільного економічного розвитку й забезпечення добробуту населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ivanova T. Statistical providing system of the small business research in Ukraine / T. Ivanova // *Przemysl : Nauka I studia.* – Vol. 13 (44). *Ekonomiczne nauki.* – С. 12 – 15.
2. Айстраханов Д.Д. Короткострокове прогнозування макроекономічних показників з використанням інформації з обстежень ділової активності // *Статистика України.* – 2003. – № 2. – С. 11 – 14.
3. Алексеєнко Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А.І. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник). [Текст] / Л.М. Алексеєнко – К.: ВБ «Максимум»: Тернопіль: «Економічна думка», 2000. – 592 с. – ISBN 966-7411-79-6.
4. Англо-український словник: Близько 120000 слів: У 2 т. [Текст] / Микола Іванович Балла (склав) – К.: Освіта, 1996. Т. 1: А-М. – 752 с. – ISBN 5-330-03081-1.
5. Афанасьев В.Н. Анализ временных рядов и прогнозирование: учебник [Текст] / В.Н.Афанасьев, М.М. Юзбашев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2010. – 320 с. – ISBN 978-5-279-03400-0.
6. Ачкасов А.Є., Плакіда В.Т., Воронков О.О., Воронкова Т.Б. Теорія імовірностей і математична статистика: навчальний посібник [Текст] / А.Є. Ачкасов, В.Т. Плакіда, О.О. Воронков, Т.Б. Воронкова. – Харків, ХНАМГ, 2008. – 247 с. – ISBN 5-238-00132.
7. Базилевич В.Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: навчальний посібник [Текст] / В.Д.Базилевич, К.С.Базилевич. – К.: Знання – Прес, 2008. – 263 с.
8. Беркита К.Ф. Економічна статистика: навчальний посібник [Текст] / Катерина Федорівна Беркита. – К.: ВД Професіонал, 2004. – 208 с. – ISBN 966-8556-65-8.

9. Биконя С., Принц Г. Підприємництво: історія й сутність. / С. Биконя, Г. Принц. // Підприємництво в Україні: події, проблеми, перспективи. – 1999. – №2. – С.17 – 18.
10. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. / М. Блауг. – М: Дело ЛТД, 1994. – 650 с.
11. Бойчик І. М. Економіка підприємств : навчальний посібник [Текст] / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан. – Л: Сполох, 2005. – 211 с.
12. Борщ Л.М., Арзуманов Р.М. Национальная стратегия устойчивого развития экономики Украины в условиях глобализации. [Текст] / Л.М. Борщ, Р.М. Арзуманов – К.: Знание, 2009. – 458 с.
13. Бюлетень обстежень ділової активності підприємств України [Текст] / [гол. ред. М.В. Пугачова]; Держкомстат України, НТК статистичних досліджень. – К.: Інформ.-вид. центр Держкомстату України. – 2004. – Вип. 3 (28). – 66 с.
14. Варналій З.С. Мале підприємництво у сфері побутового обслуговування населення: навч.посіб. [Текст] / З.С.Варналій, Л.П. Хмелевська, М.О. Хмелевський. – К.: Знання України, 2004. – 260 с. – ISBN 966-316-012-8.
15. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – 3-те вид., стер. [Текст] / З.С. Варналій. – К.: Знання, КОО, 2005. – 302 с. – ISBN 966-620-235-2.
16. Варналій З.С., Кузнецова І.С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва. [Текст] / З.С. Варналій, І.С. Кузнецова. – К.: Ін-т екон.прогноз., 2002. – 104 с.
17. Варналій З.С., Сизоненко В.О. Основи підприємницької діяльності: підручник для учнів 10–11 кл. загально освіт.шк., ліцеїв та гімназій [Текст] / З.С.Варналій, В.О.Сизоненко. – К.: Знання України, 2004. – 404 с. – ISBN 966-7999-70-X.
18. Васечко О.О. Методологічні аспекти створення статистики груп підприємств в Україні. / О.О. Васечко // Статистика України. – 2007. – №4(39). – С.4 – 11.

19. Васечко О.О. Методологічні основи статистики підприємств: Монографія. [Текст] / О.О. Васечко – К.: НТК стат.дослідж., 2005 – 296 с. – ISBN 966-7773-76-0.

20. Васечко О.О. Новий аспект виміру якості статистичного реєстру підприємств / О.О. Васечко // Статистика України. – 2004. – № 2. – С. 4 – 7.

21. Васечко О.О. Нові підходи до виявлення нетипових підприємств у структурній статистиці / О.О. Васечко // Статистика України. – 2004. – №3(26). – С.7 – 12.

22. Васечко О.О. Передумови і досвід використання адміністративної інформації у статистиці підприємств / О.О. Васечко // Статистика України. – 2003. - №4(23). – С.4 – 9.

23. Васечко О.О., Гран-Реомм М., Шичуленко А.В. Оцінка параметрів якості бази вибірових обстежень малих підприємств / О.О. Васечко, М. Гран-Реомм, А.В. Шичуленко // Статистика України. – 2006. – №1(32). – С.4 – 8.

24. Васечко О.О., Черняк О.І., Жуйкова Є.М., Небукін В.О. Застосування техніки вибірових досліджень для оцінки обсягів виробництва та обсягів реалізації малих підприємств / О.О. Васечко, О.І. Черняк, Є.М. Жуйкова, В.О. Небукін // Статистика України. – 2003. – №3(22). – С.4 – 10.

25. Васильева Э.К. Выборочный метод в социально-экономической статистике: учеб.пособие. [Текст] / Э.К. Васильева, М.М. Юзбашев. – М.: Финансы и статистика, ИНФРА-М, 2010. – 256 с. – ISBN 978-5-279-03334-8.

26. Википедия: [сайт] [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: [Текст] <http://ru.wikipedia.org/wiki>

27. Вороніна Л.І., Воротін В.Є., Мартинюк Л.А., Черняк Т.В. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: навч.посібник. [Текст] / Л.І.Воротіної. – К.: Вид-во Європ.ун-ту, 2001. – 307 с. – ISBN 966-7942-39-2.

28. Герасименко С.С., Головач А.В., Єріна А.М. Статистика: підручник [Текст] / С.С.Герасименко. – К.: КНЕУ, 2000. – 467 с. – ISBN 966-574-135-7.

29. Говорушко Т.А., Тимченко О.І. Малий бізнес: навчальний посібник. [Текст] / Т.А. Говорушко, О.І. Тимченко – К.: ЦНЛ, 2006. – 200 с. – ISBN 966-364-253-X.

30. Гончар О.В. Методологічні аспекти стратифікації сукупності при вибірковому обстеженні малих підприємств сфери не фінансових послуг / О.В. Гончар // Статистика України. – 2006. – №4(35). – С.4 – 9.

31. Гончар О.В. Передумови проведення вибіркового обстеження / О.В. Гончар // Проблеми статистики. Збірник наукових праць Науково-технічного комплексу статистичних досліджень [Текст] / [ред. кол. Васечко О.О. та ін.]. – К.: Видавничий центр Держкомстату України, 2005. – Вип. 7. – С. 112 – 117. – ISBN 966-8998-07-3.

32. Гончаров А. Б. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник [Текст] / А. Б. Гончаров. – Х: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 240 с.

33. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV: офіц. текст: за станом на 02.10.2011 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>. – Назва з екрана.

34. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування і планування: навчальний посібник. [Текст] / Б.Є. Грабовецький. – К.: ЦНЛ, 2003. – 188 с. – ISBN 966-8253-54-X.

35. Гусєв В.О. Формування державної інноваційної політики у секторі малого підприємництва. / В.О. Гусєв // Статистика України. – 2002. – № 4. – С. 33 – 38.

36. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія [Текст] / [за ред. З.С. Варналія]. – К.: НІСД, 2007. – 768 с. – ISBN 966-554-108-0.

37. Діяльність малих підприємств Автономної Республіки Крим у 2007 році [Текст] / [за ред. Н.М. Кочнова] – Сімферополь: Державний комітет статистики України/ Головне управління статистики в АРК, 2008. – 220 с.

38. Діяльність малих підприємств Автономної Республіки Крим у 2008 році [Текст] / [за ред. Т.Г. Елькан] – Сімферополь: Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в АРК, 2009. – 126 с.

39. Діяльність малих підприємств Автономної Республіки Крим у 2009 році [Текст] / [за ред. Н.Г. Григоренко] – Сімферополь: Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в АРК, 2010. – 154 с.

40. Діяльність малих підприємств Автономної Республіки Крим у 2010 році [Текст] / [за ред. Н.Г. Григоренко] – Сімферополь: Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в АРК, 2011. – 178 с.

41. Діяльність малих підприємств у 2007 році [Текст] / [за ред. І.М.Жук] – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 212 с.

42. Діяльність малих підприємств у 2008 році [Текст] / [за ред. І.М.Жук] – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 182 с.

43. Діяльність суб'єктів малого підприємництва 2009 [Текст] / [за ред. І.М. Жук] – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 186 с.

44. Діяльність суб'єктів малого підприємництва 2010 [Текст] / [за ред. І.М. Жук] – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 204 с.

45. Дубров А.М., Мхитарян В.С., Трошин Л.И. Многомерные статистические методы: учебник. [Текст] / А.М. Дубров, В.С. Мхитарян, Л.И. Трошин. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 352 с. – ISBN 5-279-01945-3.

46. Економіка підприємства: навч. посіб. [Текст] / [А.В. Шегда, Т.М. Литвиненко, М.П. Нахаба та ін.]; за ред. А.В. Шегди. – [3-тє вид., випр.] – К.: Знання – Прес, 2003. – 335 с.

47. Економіка підприємства: підручник [Текст] / [за заг. редакцією Й.М. Петровича]. – Л.: “Новий світ – 2000”, 2004. – 680 с.

48. Економічна енциклопедія: у 3 т. – Т. 1 [Текст] / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Вид. центр “Академія”, 2000 – 864 с.

49. Елисеева И.И., Юзбашев М.М., Общая теория статистики: учебник [Текст] / [под ред. чл.-корр. РАН И.И. Елисеевой]. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 368 с. ил. – ISBN 5-279-01181-9.

50. Єлисеєва О.К. Методологія управління ефективністю роботи підприємства / О.К. Єлисеєва // Статистика України. – 2004. – № 3. – С. 66 – 71.

51. Єріна А.М. Організація вибірових спостережень: навч. посібник [Текст] / А.М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2004. – 126 с. : іл., табл. – ISBN 966-574-564-6.

52. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посібник [Текст] / А.М. Єріна – К. : КНЕУ, 2001. – 170с. : рис. – ISBN 966-574-209-4.

53. Жук І.М., Михайлов В.С., Поплюйко Я.В. Методичні питання аналізу фінансового стану підприємств на регіональному рівні / І.М. Жук // Статистика України. – 2006. – №2(33). – С.4 – 11.

54. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словик. [Текст] / А.Г. Загородній. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с. – ISBN 966-553-272-3.

55. Иванов Ю.Н. Экономическая статистика: учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. [Текст] / Ю.Н. Иванов. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 736 с. – ISBN 978-5-16-003491-1.

56. Иванова Т.Н. Место управленческого учета в информационной системе предприятия / Т.Н. Иванова // Теорії мікро- макроекономіки. – 2006. – №25. – С. 211 – 214.

57. Иванова Т.М. Вимоги до якості статистичної інформації на етапах проведення статистичного спостереження діяльності підприємств малого бізнесу / Т.М. Иванова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2009. – Т.V. – С. 1206 – 1212.

58. Иванова Т.М. Доцільність оптимізації системи статистичних показників щодо діяльності підприємств малого бізнесу / Т.М. Иванова // Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи: VII Міжнародна науково-практична конференція: тези доп. – Київ, 2009. – С. 100 – 102.

59. Іванова Т.М. Інформаційне забезпечення статистичного вивчення діяльності малих підприємств / Т.М. Іванова // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: VII Міжнародна наукова конференція: тези доп. – Київ, 2009. – С. 170 – 171.

60. Іванова Т.М. Концепція якості статистичних спостережень за діяльністю суб'єктів малого підприємництва / Т.М. Іванова // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доп. – Хмельницький, 2009. – С. 287 – 289.

61. Іванова Т.М. Методичні засади формування статистичної інформації щодо діяльності малих підприємств / Т.М. Іванова // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи: X Міжнародна науково-практична конференція: тези доп. – Феодосія, 2008. – С.117 – 118.

62. Іванова Т.М. Методологічні засади статистичних вибірових обстежень малих підприємств в Україні / Т.М. Іванова // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доп. – Хмельницький, 2008. – С. 44 – 47.

63. Іванова Т.М. Методологічні засади статистичного вивчення малого бізнесу в Україні / Т.М. Іванова // Економіка ринкових відносин. – 2011. – №7. – С. 227 – 230.

64. Іванова Т.М. Методологічні особливості проведення статистичного спостереження за діяльністю малих підприємств / Т.М. Іванова // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: VIII Міжнародна наукова конференція: тези доп. – Київ, 2010. – С. 75 – 77.

65. Іванова Т.М. Місце і роль системного підходу у статистичному дослідженні діяльності малих підприємств / Т.М. Іванова // Світова економічна криза і сценарій посткризового розвитку: XII Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доп. – Феодосія, 2010. – С. 98 – 99.

66. Іванова Т.М. Напрями вдосконалення інформаційного забезпечення статистичного вивчення діяльності малого бізнесу / Т.М. Іванова

// Національні і регіональні перспективи реформування економіки України в умовах світових глобалізаційних процесів: XIII Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доп. – Феодосія, 2011. – С. 62 – 63.

67. Іванова Т.М. Напрями удосконалення сучасної системи статистичної оцінки діяльності підприємств малого бізнесу в Україні / Т.М. Іванова // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. – 2009. – №5 – С. 363 – 370.

68. Іванова Т.М. Необхідність вдосконалення системи показників статистичної оцінки діяльності малих підприємств / Т.М. Іванова // Актуальні складові регіонального розвитку в контексті європейської інтеграції: XI Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доп. – Феодосія, 2009. – С. 69 – 71.

69. Іванова Т.М. Організація ієрархії статистичних показників розвитку та ефективності діяльності підприємств малого бізнесу / Т.М. Іванова // Система державної статистики в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи: IX Міжнародна науково-практична конференція: тези доп. – Київ, 2011. – С. 135 – 137.

70. Іванова Т.М. Оцінка внеску малого бізнесу в розвиток економіки регіону: статистичний аспект / Т.М. Іванова // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. – 2011. – №9 – С. 390 – 399.

71. Іванова Т.М. Системний підхід у статистичному дослідженні діяльності малих підприємств / Т.М. Іванова // Економіка ринкових відносин. – 2010. – №5. – С.336 – 340.

72. Іванова Т.М. Статистична оцінка розвитку малого бізнесу в АР Крим у 2000-2009 рр. / Т.М. Іванова // Статистика XXI століття: нові виклики, нові можливості: Міжнародна науково-практична конференція: тези доп. – Київ, 2011. – С.95 – 96.

73. Іванова Т.М. Статистична характеристика розвитку малих підприємств в Автономній Республіці Крим / Т.М. Іванова // Теорії мікро-макроекономіки. – 2008. – Т.2, №31. – С. 67 – 71.

74. Іванова Т.М. Статистичний аналіз стану та інтенсивності розвитку малого бізнесу в АР Крим у 2000-2009 рр. / Т.М. Іванова // Економіка ринкових відносин. – 2011. – №8. – С. 267 – 272.

75. Іванова Т.М. Статистичний аналіз фінансового стану підприємств малого бізнесу в Україні / Т.М. Іванова // Статистична оцінка соціально-економічного розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доп. – Хмельницький, 2011. – С. 266 – 268.

76. Іванова Т.М. Статистичний моніторинг в інформаційному забезпеченні оцінки діяльності малих підприємств / Т.М. Іванова // Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем: XI Всеукраїнська науково-практична конференція аспірантів та студентів: тези доп. – Львів, 2011. – С. 106 – 108.

77. Іванова Т.М. Сучасні проблеми впровадження управлінського обліку на підприємствах України / Т.М. Іванова // Теорії мікро-макроекономіки. – 2005. – №21. – С. 149 – 151.

78. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. [Текст] / К.В. Ізмайлова – К.: МАУП, 2004.– 152 с.

79. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2005 / Національний класифікатор України: наказ Держспоживстандарту України № 375 від 26.12.2005 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v0375609-05>. – Назва з екрана.

80. Коваленко А.М. Фінансова звітність та аналіз фінансового стану підприємства [Текст] / А.М. Коваленко. – Дніпропетровськ: ВКК «Баланс-Клуб», 2007. – 240 с. – ISBN 966-8135-46-6.

81. Коваль Р.Г. Формування умов інвестування соціально-економічного розвитку підприємства / Р.Г. Коваль // Економіка та держава. – 2006. – № 12. – С. 49-51.

82. Ковальчук А.Т. Банки. Кредит. Фінанси: законодавчо-правовий вимір [монографія] / А.Т. Ковальчук. – К.: Парламент. вид-во, 2004. – 259 с.

83. Ковтун Н.В. Статистичне дослідження інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: теорія, методологія, практика: монографія [Текст] / Н.В. Ковтун. – К.: ПВЦ ТОВ «Імекс-ЛТД», 2005. – 420 с. – ISBN 966-8861-07-8.

84. Ковтун Н.В. Теорія статистики: курс лекцій, практикум. [Текст] / Н.В. Ковтун. – К.: «Імекс-ЛТД», 2007. – 276 с. – ISBN 978-966-8861-30-7.

85. Колесник В.И. О совершенствовании информационно-аналитической работы регионального органа статистики / В.И. Колесник // Статистика України. – 2007. – №3. – С. 51 – 56.

86. Колесник В.И. Оптимизация структуры статистической информации при принятии управленческих решений [Текст] / В.И. Колесник // Проблеми статистики. Збірник наукових праць Науково-технічного комплексу статистичних досліджень / [ред. кол. Васечко О.О. та ін.]. – К.: Видавничий центр Держкомстату України, 2005. – Вип. 7. – С. 151 – 156. – ISBN 966-8998-07-3.

87. Колесник В.І. Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління / В.І. Колесник // Статистика України. – 2008. – №4. – С. 69 – 73.

88. Конкурентоспроможність національної економіки : монографія [Текст] / [за ред. д-ра економ. наук Б.Є. Кваснюка]. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.

89. Кононенко О., Маханько О. Аналіз фінансової звітності. [Текст] / О.Кононенко. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2006. – 200 с. – ISBN 966-312-493-8.

90. Концепція державної регіональної політики: указ Президента України від 25.05.2001 р. №341/2001. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=341/2001>. – Назва з екрана.

91. Концепція побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики: постанова Кабінету Міністрів України від 04.05.1993 р. №326: офіц. текст: за станом на 08.06.1995 р. Текст. дані [Електронний ресурс]

// Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=326-93-%EF>. – Назва з екрана.

92. Костирко Р.О. Фінансовий аналіз: навч. посібник [Текст] / Р.О. Костирко – Х.: Фактор, 2007. – 784 с. – ISBN 978-966-312-691-3.

93. Крамченко Л.І. Економічна статистика. Навч. посібник [Текст] / Любов Іванівна Крамченко, Наталія Павлівна Лутчин, Богдан Степанович Москаль. 2-ге вид., випр. і доповн. – Львів: Новий Світ, 2007. – 364 с. – ISBN 966-7827-55-0.

94. Краткий словарь современных понятий и терминов. – 2-е изд. [Текст] / Н.Т. Бутимович, Г.Г. Жаркова, Т.М. Корнилова и др.; Сост. и общ. ред. В.А. Макаренко. – М.: Республика, 1995. – 510 с. – ISBN 5-250-02496-3.

95. Крутик А.Б. Проблемы и перспективы развития предпринимательства в российской экономике // Проблемы современной экономики. – 2007. – №2(30). – С. 56 – 60.

96. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: навч. посібник. / Г.І. Купалова. – К.: Знання, 2008. – 639 с.

97. Лапач С.Н., Чубенко А.В., Бабич П.Н. Статистика в науке и бизнесе. [Текст] / С.Н. Лапач, А.В. Чубенко, П.Н. Бабич. – К.: МОРИОН, 2002. – 640 с. – ISBN 966-7632-57-1.

98. Лауреаты нобелевской премии: энциклопедия: М – Я: Пер. с англ. – М: Прогресс, 1992. – 861 с.

99. Лугінін О.Є., Фомішин С.В. Статистика національної економіки та світового господарства: навчальний посібник. [Текст] / О.Є. Лугінін, С.В. Фомішин. – К.: ЦНЛ, 2006. – 502 с. – ISBN 966-364-199-1.

100. Лумпова Т.І. Сучасні напрямки створення інтегрованих інформаційних систем у статистиці / Т.І. Лумпова // Статистика України. – 2006. – №1. – С. 76 – 82.

101. Макконелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2 т.: пер. с англ... Т.1 [Текст] / К. Макконелл, С. Брю. – Баку: Изд-во «Азербайджан», 1992. – 399 с.

102. Матковський С.О., Гринькевич О.С., Сорочак О.З. Кравченко Л.І., Прокопович-Павлюк І.В. Статистика підприємств [Текст] / С.О.Матковського. – Львів: Світ, 2007. – 440 с. – ISBN 978-966-603-548-9.

103. Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку: наказ Державного комітету статистики України від 15.04.2003 р. №114: офіц. текст: за станом на 01.06.2008 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://ua-info.biz/legal/basehe/ua-cmtnfu/index.htm>. – Назва з екрана.

104. Методика розрахунку основного виду економічної діяльності підприємства за допомогою спеціального програмного модуля: наказ Державного комітету статистики від 18.05.2009 №175.

105. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. №60. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738. – Назва з екрана.

106. Методика формування вибіркової сукупності звітуючих одиниць в обстеженні малих підприємств: наказ Державного комітету статистики України від 13.08.2003 №263.

107. Методика формування щоквартальних показників діяльності малих підприємств: Наказ Державного Комітету статистики України від 27.07.2007. №276 Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=453-16>. – Назва з екрана.

108. Методичні положення щодо формування статистичної інформації про діяльність суб'єктів малого підприємництва: Наказ Державного комітету статистики України від 24.04.2003 №125.

109. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29.07.2002 р. №224. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим

доступу до дж.: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.322.1&nobreak=1>. – Назва з екрана.

110. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29.07.2002 р. №224. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.322.1&nobreak=1>. – Назва з екрана.

111. Методологічні положення зі статистики. Вип.2, т.1 / Держ.ком.статистики України. / [За ред.О.Г. Осауленка]. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 504 с. – ISBN 966-8998-29-4.

112. Методологічні положення щодо визначення основного виду економічної діяльності підприємства: наказ Державного комітету статистики від 14.12.2006 №607.

113. Методологічні положення щодо виявлення нетипових підприємств у вибіркового структурному обстеженні малих підприємств: Наказ Державного комітету статистики України від 27.07.2007. №278. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=454-17>.

114. Методы математической статистики в обработке экономической информации: учеб.пособие [Текст] / Т.Т.Цымбаленко, А.Н.Байдаков, О.С.Цымбаленко и др.; [под ред.проф.Т.Т.Цымбаленко]. – М.: Финансы и статистика, Ставрополь: АГРУС, 2007. – 200 с. – ISBN 5-279-03178-X.

115. Минько А.А. Статистический анализ в MS Excel. [Текст] / А.А. Минько – М.: ИД «Вильямс», 2004. – 448 с.: ил. – ISBN 5-8459-0692-X (рус.).

116. Михайлов В.С. Удосконалення методичних рекомендацій та впровадження практичних розрахунків показників оцінки фінансового стану підприємств на регіональному та державному рівнях: науковий звіт / В.С. Михайлов. – К: НТК статистичних досліджень, 2005. – 254 с.

117. Мних Є.В. Економічний аналіз: підручник. / Є.В. Мних. – К: ЦНЛ, 2003. – 412 с. – ISBN 966-8253-36-1.
118. Моторин Р.М. Економічна статистика: навч.посіб.[Текст] / Р.М. Моторин. – К.: КНЕУ, 2005. – 362 с. – ISBN 966-574-694-4.
119. Моторин Р.М., Чекотовський Е.В. Статистика для економістів: навч.посіб. / Р.М. Моторин, Е.В. Чекотовський. – К.: Знання, 2009. – 430 с. – ISBN 978-966-346-664-4.
120. Мхитарян В.С. Статистика: учебник [Текст] / В.С.Мхитаряна. – М.: Економист, 2006. – 671 с. – ISBN 5-98118-067-6.
121. Огай М.Ю. Застосування узагальнюючих показників при оцінюванні якості роботи суду / М.Ю. Огай // Статистика України. – 2011. – № 1. – С. 51 – 56.
122. Огай М.Ю. Методологічні підходи до оцінювання показників робочої сили для малих сукупностей населення / М.Ю. Огай // Статистика України. – 2009. – № 4 – С. 24 – 29.
123. Огай М.Ю. Методологія карток громадського звітування як інструмент оцінювання якості муніципальних послуг / М.Ю. Огай // Статистика України. – 2010. – № 2. – С. 14 – 18.
124. Олексієва Г.В. Ефективність як складова стратегічного розвитку підприємства / Г.В. Олексієва // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. – К, 2001. – Вип. 5. – С. 260 – 265.
125. Опря А.Т. Статистика (з програмованою формою контролю знань). Математична статистика. Теорія статистики: навчальний посібник. [Текст] / А.Т. Опря. – К.: ЦНЛ, 2005. – 472 с. – ISBN 966-364-128-2.
126. Організація управління ефективним розвитком промислових підприємств в умовах ринкового конкурентного середовища : [монографія] [Текст] / В.М. Гончаров, Д.В. Солоха, В.Ю. Припотень, О.А. Фесіна. – Донецьк, 2006. – 106 с.

127. Основи економічної теорії. Частина 3. Підприємництво в ринковій економіці: навч. посібник [Текст] / [під ред. Ю.В. Ніколенка]. – К: НМК, 1992. – 232 с.

128. Пиньковецкая Ю.С. Некоторые аспекты повышения эффективности управления деятельностью малых предприятий./ Ю.С. Пиньковецкая // Проблемы современной экономики. – 2007. – №3(31). – С. 28-33.

129. Підприємницьке право: підручник / 2-ге вид., перероб. і допов. [Текст] / [за ред. О.В. Старцева] – К.: Істина, 2005. – 600 с. – ISBN 966-7613-63-1.

130. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI офіц.. текст: за станом на 19.01.2012 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/податковий%20кодекс>. – Назва з екрана.

131. Подсолонко В.А., Миронова Т.Л. Підприємництво [Текст] / В.А. Подсолонко, Т.Л. Миронова. – К.: ЦНЛ, 2003. – 616 с. – ISBN 966-8253-50-7.

132. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»: наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. №39. офіц.. текст: за станом на 10.01.2012 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00>. – Назва з екрана.

133. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: наказ міністерства фінансів України від 26.01.2001 р. №49/121. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01/print1330287166781012>. – Назва з екрана.

134. Порядок здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними: постанова Кабінету Міністрів

України від 24.06.2006 р. №860 // Офіційний вісник України від 12.07.2006 р., № 26, стор. 58, стаття 1881, код акту 36695/2006.

135. Порядок погодження органами державної статистики методології та звітної документації, що пов'язані із збиранням та використанням адміністративних даних: наказ Державного комітету статистики від 30.01.2009 р. №33.

136. Предпринимательство в промислово развитих странах: реферативный сборник [Текст] / [під ред. И.Г. Минервина]. – М: ВИНТИ, 1992. – 240 с.

137. Предпринимательство: учебник для вузов [Текст] / М. Лапуста, А. Поршев, Ю. Старостин, Л. Скамай. – М: ИНФРА-М, 2002. – 448 с.

138. Приймак В.І. Математичні методи економічного аналізу: навч. посіб. [для студ. вищ.навч. закл.] [Текст] / В.І. Приймак. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 296 с. – ISBN 978-966-364-847-7.

139. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності: Закон України від 18.09.2008 р. №523-VI: офіц. текст: за станом на 18.09.2008 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=523-17>. – Назва з екрана.

140. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну статистику: закон України від 07.02.2002 р. № 3047-III: офіц. текст: за станом на 01.01.2004 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3047-14>. – Назва з екрана.

141. Про внесення змін до Закону України “Про державну статистику”: Закон України від 13.07.2000 р. №1922-III: офіц. текст: за станом на 13.07.2000 р. Текст. дані [Електронний ресурс] //Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1922-14>. – Назва з екрана.

142. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 р. №1064: постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2008 р. №186. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=186-2008-%EF>. – Назва з екрана.

143. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо права на інформацію: закон України від 22.12.2005 р. №3261-IV. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3261-15>. – Назва з екрана.

144. Про внесення змін Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»: наказ Міністерства фінансів України від 24.01.2011 р. №25 Текст. дані // Режим доступу до дж.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0189-11>. – Назва з екрана.

145. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: закон України від 23.03.2000 р. №1602-III. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1602-14>. – Назва з екрана.

146. Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України від 19.10.2000 р. №2063-III: офіц.. текст: за станом на 07.10.2008 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2063-14>. – Назва з екрана.

147. Про державну підтримку малого підприємництва: Указ Президента України від 12.05.1998 р. №456/98: офіц.. текст: Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=456%2F98>. – Назва з екрана.

148. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: закон України від 15.05.2003 р. №755-IV: офіц. текст: за станом на 18.12.2011 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>. – Назва з екрана.

149. Про державну статистику: закон України від 17.09.1992 р. №2614-ХІІ: офіц. текст: за станом на 17.03.2006 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2614-12>. – Назва з екрана.

150. Про затвердження Змін до Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень зі структурної статистики №1-підприємництво (річна), №1-підприємництво (коротка) – річна, №1-підприємництво (квартальна): наказ Державного комітету статистики України від 01.09.2009 р. №334. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0882-09>. – Назва з екрана.

151. Про затвердження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя: постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2007 р. №833: офіц. текст: за станом на 11.08.2008 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=833-2007-%EF>. – Назва з екрана.

152. Про затвердження плану заходів на 2009 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2008 р. №1163-р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1163-2008-%F0>. – Назва з екрана.

153. Про затвердження форм державних статистичних спостережень зі структурної статистики: наказ Державного комітету статистики України від 06.08.2009. №301.

154. Про затвердження форм державних статистичних спостережень щодо кількості одиниць адміністративно-територіального устрою: наказ Державного комітету статистики України від 25.07.2007 р. №247. Текст. дані // Режим доступу до дж.: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0247202-07>. – Назва з екрана.

155. Про інформацію: закон України від 02.10.1992 р. №2657-ХІІ: офіц. текст: за станом на 22.07.2005 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>. – Назва з екрана.

156. Про підприємства в Україні: Закон України від 27.03.1991 р. № 887-ХІІ: офіц. текст: за станом на 01.01.2004 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=887-12>. – Назва з екрана.

157. Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про підприємства в Українській РСР»: Постанова Верховної Ради Української РСР від 27.03.1991 р. №888-ХІІ: офіц. текст: за станом на 01.01.2004 р. Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888-12>. – Назва з екрана.

158. Про порядок статистичного вивчення суб'єктів малого підприємництва: Наказ Державного комітету статистики України від 01.12.1998 р. №399: офіц. текст: Текст.дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1157.1182.0>. – Назва з екрана.

159. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету: постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. №621: офіц. текст: за станом на 11.02.2004 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=621-2003-п>. – Назва з екрана.

160. Про розроблення проекту прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2008 рік та основних прогнозних макроекономічних показників на наступні три роки: наказ Міністерства економіки України від 30.01.2007 р. №18. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: http://zakon.nau.ua/doc/?doc_id=170576 . – Назва з екрана.

161. Про стимулювання розвитку регіонів: закон України від 08.09.2005 р. №2850-IV: офіц. текст: за станом на 01.01.2006 р. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>. – Назва з екрана.

162. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004-2015 роки: указ Президента України від 28.04.2004 р. №493/2004. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=493%2F2004&c=1#Current>. – Назва з екрана.

163. Про Стратегію національної безпеки України: указ Президента України від 12.02.2007 р. №105/2007. Текст. дані [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007&c=1#Current>. – Назва з екрана.

164. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом: зб. наук.-практ. матеріалів / Інститут законодавства Верховної Ради України, Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства (UEPLAG), Українська школа законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України; [ред. рада: Зайчук В.О. (голова) та ін.]. – Київ: ТОВ “АТОПОЛ”, 2005. – Вип. 4. – 199 с.

165. Прокопенко І.Ф., Ганин В.І. Методика і методологія економічного аналізу: навч.пос. [Текст] / Прокопенко І.Ф. – К.: ЦУЛ, 2008. – 430 с. – ISBN 978-966-364-569 – 8.

166. Просветов Г.И. Математические модели в экономике: учебно-методическое пособие. 2-е изд., доп.[Текст] / Г.И. Просветов. – М.: Издательство РДЛ, 2006. – 160 с. – ISBN 5-93840-091-0.

167. Пугачова М.В. Аналіз діяльності підприємств з використанням системи статистичного моніторингу / М.В. Пугачова // Комплексна статистична оцінка управлінської та господарської діяльності: Всеукраїнська науково-практична конференція: тези доп. – Хмельницький: 2006. – С. 11 – 14.

168. Пугачова М.В. Використання методів розвідувального статистичного аналізу для інтерпретації даних кон'юнктурних обстежень / М.В. Пугачова // Статистика України. – 2001. – № 3. – С. 26 – 33.

169. Пугачова М.В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств: монографія. [Текст] / М.В. Пугачова. – К.: ДП «Інформ.-анал.агенство», 2007. – 535 с. – ISBN 978-966-2124-10-5.

170. Пугачова М.В. Основні методологічні засади порівняння показників кон'юнктурних обстежень промислових, будівельних та торговельних підприємств країн ЄС та України / М.В. Пугачова // Статистика України. – 2003. – № 2. – С. 18-29.

171. Регіони Автономної республіки Крим за 2007 рік. Стат. зб. [Текст] / [за ред. В.І. Колеснік]. – Сімферополь: Державний комітет статистики України [Текст] / Головне управління статистики в Автономній республіці Крим, 2008. – 373 с.

172. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія [Текст] / [за ред. З.С. Варналія]. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.

173. Романко Л. Розвиток підприємництва в Україні. [Текст] / Л. Романко. – К.: Нора-друк, 2003. – 248 с. – ISBN 966-8321-14-6.

174. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч.посібник. – 3-тє вид., випр.і доп. [Текст] / Г.В. Савицька. – К.: Знання, 2007. – 668 с. – ISBN 966-346-291-4.

175. Саріогло В.Г. Проблеми статистичного зважування вибіркового даних [Текст] / В.Г. Саріогло. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. – 263 с.: рис., табл. – Бібліогр.: с. 250 – 253. – ISBN 966-7773-88-4.

176. Сизоненко В.О. Сучасне підприємництво: довідник. [Текст] / Сизоненко В.О. – К.: Знання – Прес, 2003. – 379 с. – ISBN 966-7767-07-8.

177. Скальський В.В. Статистичне спостереження за формою 1-підприємництво: проблеми регіонального рівня. / В.В. Скальський // Статистика України. – 2002. – № 2. – С. 65 – 66.

178. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов [Электронный ресурс] / А. Смит. – М: Соцэкгиз, 1962. – 684 с. (Книга 1. Глава X, отдел II). Режим доступа к книге: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/6413>.

179. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: навч. посібник [Текст] / А.В. Головач, В.Б. Захожай, Н. А. Головач. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с. – ISBN 966–574–716–9.

180. Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим за 2007 рік [Текст] / [за ред. В.І. Колесник]. – Сімферополь: Державний комітет статистики України / Головне управління статистики в Автономній республіці Крим, 2008. – 619 с.

181. Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим за 2008 рік [Текст] / [за ред. О.І. Пітюренко]. – Сімферополь: Державний комітет статистики України / Головне управління статистики в Автономній республіці Крим, 2009. – 602 с.

182. Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим за 2009 рік [Текст] / [за ред. О.І. Пітюренко]. – Сімферополь: Державний комітет статистики України / Головне управління статистики в Автономній республіці Крим, 2010. – 602 с.

183. Статистичний щорічник Автономної Республіки Крим за 2010 рік [Текст] / [за ред. О.І. Пітюренко]. – Сімферополь: Державний комітет статистики України / Головне управління статистики в Автономній республіці Крим, 2011. – 552 с.

184. Статистичний щорічник України за 2007 рік [Текст] / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 572 с. – ISBN 966-8459-25-2.

185. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2012 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.11.2008 р. №1413-р [Електронний ресурс] // Режим доступу до дж.: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1413-2008-%F0>. – Назва з екрана.

186. Сухарський В.С. Економічний словник – довідник. [Текст] / В.С. Сухарський. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2002. – 328 с. – ISBN 966-7924-08-4.
187. Україна у цифрах 2007. Статистичний довідник [Текст] / [за ред. О.Г. Осауленка]. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 256 с. – ISBN 966-8459-22-1.
188. Управління підприємствами: сучасні тенденції розвитку: монографія / [Н.П. Гончарова, О.С. Федонін, Г.О. Швиданенко та ін.]; [за заг. ред. проф. О.С. Федоніна]. – К.: КНЕУ, 2006. – 288 с.
189. Федоренко В.І. Оцінка та діагностика фінансового стану підприємства / В.І. Федоренко // Економіка та держава. – 2004. – № 1. – С. 26 – 29.
190. Фінанси підприємств: навч. посібник [Текст] / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк, С. О. Булгакова та інші; [під ред. А. М. Поддєрьогіна]. – К: КНЕУ, 2006. – 552 с.
191. Фінансова звітність та аналіз фінансового стану підприємства [Текст] / [за ред. А.М. Коваленко]. – Дніпропетровськ: ВКК «Баланс-Клуб», 2007 – 240 с. – ISBN 966-8135-46-6.
192. Фінансово-економічний аналіз: підручник [Текст] / Буряк П.Ю., Римар М.В., Биць М.Т. та інші; [під заг. ред. П.Ю. Буряка, М.В. Римара]. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 528 с.
193. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия. / Ф. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – №12. – С.5 – 14.
194. Халафян А.А. STATISTICA 7. Статистический анализ данных [Текст] / А.А. Халафян. 3-е изд. Учебник – М.: ООО «Бином – Пресс», 2007. – 512 с.: ил. – ISBN 978-5-95188-0215-6.
195. Харина Е.В. Развитие и совершенствование информационного комплекса предприятия [Текст] / Е.В. Харина // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №7 (25). – С. 131 – 138.

196. Цал-Цалко Ю.С. Статистичне дослідження впливу факторів на фінансові результати діяльності підприємств / Ю.С. Цал-Цалко // Статистика України. – 2003. – №4(23). – С.75 – 82.
197. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз: навч.посібник [Текст] / Ю.С. Цал-Цалко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 360 с.
198. Чернова Т.В. Экономическая статистика: учебное пособие. [Текст] / Т.В. Чернова. – Таганрог: ТРТУ, кафедра МЭМ, 2002. – 140 с.
199. Черняк О.І. Техніка вибірових обстежень. [Текст] / О.І. Черняк – К.: МІВВЦ, 2001. – 248 с.
200. Чухно А.А. Твори: У 3 т. Т. 1: Становлення і розвиток ринкової економіки. [Текст] / А.А. Чухно. – К.: Вид.-поліграф. центр “Київський університет”, 2006. – 592 с.
201. Швиданенко Г. О. Сучасні технології діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства : монографія [Текст] / Г. О. Швиданенко, О. І. Олесю. – Київ : КНЕУ, 2005. – 210 с.
202. Шиян Д.В. Нові методи аналізу динамічних рядів та рівня ризику / Д.В. Шиян // Статистика України. – 2008. – №3. – С. 65 – 70.
203. Шмойлова Р.А., Минашкин В.Г., Садовникова Н.А., Шувалова Е.Б. Теория статистики: учебник для студ. экон. спец. вузов [Текст] / [Римма Александровна Шмойлова (ред.)]. – 5-е изд. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 655 с. – Библиогр.: в конце глав. – ISBN 978-5-279-032-95-2.
204. Экономическая теория: политэкономия: учебник [Текст] / [под ред.. В.Д. Базилевича]. – М.: Рыбари; К.: Знання, 2009. – 870 с. – ISBN 978-5-93763-010-0 («Рыбари», Россия), ISBN978-966-346-552-4 («Знання», Украина).
205. Юрина Н.А. Моделирование и прогнозирование развития малого бизнеса Донецкой области / Н.А. Юрина // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – №1(19). – С.12-17.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Система статистичних показників оцінювання діяльності малого бізнесу

Група	Підгрупа	Рівень		
		Макро-	Мезо-	Мікро-
А	1	2	3	4
1. Показники потенціалу та розвитку підприємців та малих підприємств	1.1. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	+	+	
	1.2. Рівень зайнятості в малому бізнесі в загальній кількості осіб працездатного віку	+	+	
	1.3. Питома вага зайнятих працівників в малому бізнесі в загальній чисельності зайнятого населення	+	+	
	1.4. Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб економічно активного населення	+	+	
	1.5. Галузева структура зайнятих працівників на малих підприємствах	+	+	
	1.5.1. Частка зайнятих працівників у малому бізнесі у промисловості	+	+	
	1.5.2. Частка зайнятих працівників у малому бізнесі у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	+	+	
	1.6. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників	+	+	+
2. Показники діяльності підприємців та малих підприємств	2.1. Обсяги реалізованої продукції малих підприємств в загальному обсязі реалізованої продукції	+	+	+
	2.2. Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції	+	+	+
	2.3. Частка підприємств, які одержали прибуток	+	+	
	2.4. Валові капітальні інвестиції	+	+	+
	2.5. Витрати малих підприємств на інформатизацію	+	+	+
3. Показники ефективності діяльності малих підприємств	3.1. Результати діяльності малих підприємств			
	3.1.1. Рентабельність продажу	+	+	+
	3.1.2. Рентабельність активів	+	+	+
	3.1.3. Рентабельність капіталу	+	+	+
	3.1.4. Рентабельність необоротних активів	+	+	+
	3.1.5. Прибуток від реалізації на 1 грн. обороту	+	+	+
	3.1.6. Прибуток від усієї реалізації на 1 грн. обороту	+	+	+
	3.1.7. Загальний показник прибутковості	+	+	+
	3.1.8. Трудомісткість	+	+	+

Продовження табл. А.1

А	1	2	3	4
	3.2. Фінансовий стан малих підприємств			
	3.2.1. Загальна оборотність капіталу	+	+	+
	3.2.2. Оборотність дебіторської заборгованості	+	+	+
	3.2.3. Оборотність кредиторської заборгованості	+	+	+
	3.2.4. Оборот до власного капіталу	+	+	+
	3.2.5. Коефіцієнт маневреності	+	+	+
	3.2.6. Коефіцієнт забезпеченості запасів власними джерелами	+	+	+
	3.2.7. Коефіцієнт фінансової стійкості	+	+	+
	3.2.8. Коефіцієнт поточної ліквідності	+	+	+
	3.2.9. Коефіцієнт критичної ліквідності	+	+	+
	3.2.10. Коефіцієнт загальної платоспроможності	+	+	+
	3.2.11. Коефіцієнт автономії	+	+	+

Джерело: Складено автором самостійно.

Додаток Б

Таблиця Б.1

**Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення
за адміністративно-територіальними одиницями АР Крим**

Адміністративно-територіальні одиниці	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
АР Крим	44	54	61	69	71	73	79	86	81	83	61
міста											
Сімферополь	53	75	120	129	149	160	175	200	197	199	147
Алушта	18	26	79	113	92	101	108	126	115	115	79
Армянськ	41	42	36	46	42	44	28	34	32	31	22
Джанкой	25	43	53	55	57	59	59	59	47	51	37
Євпаторія	35	46	47	62	56	62	68	79	81	82	63
Керч	53	56	52	58	56	52	61	58	48	52	39
Красноперекопськ	39	53	69	78	75	55	46	53	55	52	38
Саки	95	109	70	86	79	88	84	89	92	94	67
Судак	67	85	92	119	106	104	129	114	103	109	83
Феодосія	80	87	90	102	101	87	87	91	79	85	60
Ялта	95	115	135	143	138	138	149	160	145	146	109

Джерело: Складено автором за даними: [40].

Додаток В

Таблиця В.1

**Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення
за адміністративно-територіальними одиницями АР Крим**

Адміністративно-територіальні одиниці	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
райони											
Бахчисарайський	16	24	31	40	41	45	49	52	49	51	30
Білогірський	16	20	23	28	31	34	35	27	28	28	18
Джанкойський	6	8	10	11	12	14	15	16	11	13	9
Кіровський	13	15	18	18	20	20	19	21	19	19	15
Красногвардійський	17	21	28	30	29	31	32	27	26	27	27
Красноперекопський	4	8	13	20	21	15	12	16	17	15	14
Ленінський	20	43	44	45	35	35	43	47	42	43	29
Нижньогірський	10	17	18	20	21	22	19	13	14	15	13
Первомайський	18	24	28	29	31	30	32	33	26	24	20
Раздольненський	7	15	21	24	24	26	24	26	23	22	16
Сакський	9	16	24	31	34	36	37	39	41	43	31
Сімферопольський	21	23	28	31	30	31	34	36	36	38	26
Советський	14	17	19	23	26	27	25	27	24	24	21
Чорноморський	30	46	49	52	52	51	60	58	52	59	43

Джерело: Складено автором за даними: [40] .

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Система коефіцієнтів оцінювання фінансової стійкості та ліквідності
малих підприємств**

Показники	Економічний зміст	Методика розрахунку (рядки форм №1-мс, 2-мс)	Нормативне значення (оптимальна динаміка)
Фінансова стійкість			
Коефіцієнт автономії	Власний капітал /Валюта балансу	Ф. №1-мс: 380 / 640	$\geq 0,5$
Коефіцієнт фінансової залежності	Позиковий капітал /Валюта балансу	Ф. №1-мс: (480+620) / 640	$< 0,5$
Фінансове відношення	Власний капітал /Позиковий капітал	Ф. №1-мс: 380 / (480+620)	≥ 1
Коефіцієнт маневрності власного капіталу	Власні оборотні кошти/ Власний капітал	Ф. №1-мс: (380-080) / 380	$> 0,5$
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	Власні оборотні кошти /Оборотні активи	Ф. №1-мс: (380-080) / 260	$\geq 0,1$
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	Власні оборотні кошти /Запаси	Ф. №1-мс: (380-080) / 100	$\geq 0,5$
Ліквідність			
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Грошові кошти /Поточні зобов'язання	Ф. №1-мс: (230+240) / 620	$\geq 0,2$
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Грошові кошти і поточна дебіторська заборгованість /Поточні зобов'язання	Ф. №1-мс: (210+230+240) / 620	$\geq 0,7$
Коефіцієнт загальної ліквідності	Оборотні активи/ Поточні зобов'язання	Ф. №1-мс: 260 / 620	$\geq 1,5$
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Середньорічна величина дебіторської заборгованості/ Середньорічна величина кредиторської заборгованості	Ф. №1-мс: (210, гр. 3 + 210, гр. 4) / (сума із 530 по 580, гр. 3 + су-ма із 530 по 580, гр. 4) ÷ 2	$\geq 0,5$

Джерело: Складено автором за даними: [116; 133].

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Система коефіцієнтів оцінювання ділової активності та ефективності
витрат та капіталу малих підприємств**

Показники	Економічний зміст	Методика розрахунку (рядки форм №1-мс, 2-мс)	Нормативне значення (оптимальна динаміка)
Ділова активність			
Коефіцієнт обертання ак-тивів (коефіцієнт ресур-совіддачі)	Разом чисті доходи/ Середньорічна вартість активів	Ф. №2-мс: 070 / Ф. №1-мс: (280, гр. 3 + 280, гр. 4) ÷ 2	≥1
Коефіцієнт обертання оборотних активів	Разом чисті доходи /Середньорічна вартість оборотних активів	Ф. №2-мс: 070 / Ф. №1-мс: (260, гр. 3 + 260, гр. 4) ÷ 2	≥1
Коефіцієнт обертання поточної дебіторської забо-ргованості	Разом чисті доходи/Середньорічна величи-на поточної дебітор-ської заборгованості	Ф. №2-мс: 070 / Ф. №1-мс: (210, гр. 3 + 210, гр. 4) ÷ 2	≥1
Коефіцієнт обертання власного капіталу	Разом чисті доходи/ Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. №2-мс: 070 / Ф. №1-мс: (380, гр. 3 + 380, гр. 4) ÷ 2	≥1
Коефіцієнт обертання кредиторської заборгова ності	Собівартість реалізованої продукції/ Середньорічна величи на кредиторської забор гованості	Ф. №2-мс: 080 / Ф. №1-мс: (сума із 530 по 580, гр. 3 + сума із 530 по 580, гр. 4) ÷ 2	≥1
Ефективність витрат і капіталу			
Коефіцієнт рентабельності (збитковості) виро-бничих витрат	Прибуток (збиток) від реалізації продукції/Собівартість реалізованої продукції	Ф. №2-мс: (030 – 080) / 080	≥0,5
Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) витрат госпо-дарської діяльності	Фінансовий результат до оподаткування /Разом витрати	Ф. №2-мс: 130 / 120	≥0,5
Коефіцієнт рентабельності (збитковості) про-дажу	Прибуток (збиток) від реалізації продукції/ Чистий дохід від реалі-зації продукції	Ф. №2-мс: (030 – 080) / 030	≥0,5
Коефіцієнт загальної рентабельності (збит-ковості) сукупного капіталу	Фінансовий результат до оподаткування/Середньорічна вартість капіталу	Ф. №2-мс: 130 / Ф. №1: (640, гр. 3 + 640, гр. 4) ÷ 2	≥0,5
Коефіцієнт загальної рентабельності (збитковості) власного капіталу	Фінансовий результат до оподаткування/ Середньорічна вартість власного капіталу	Ф. №2-мс: 130 / Ф. №1: (380, гр. 3 + 380, гр. 4) ÷ 2	≥0,5

Джерело: Складено автором за даними: [116; 133].

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Аналіз подібності структур обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств по Україні в цілому та АР Крим у 2010 р.

Види економічної діяльності	Обсяги реалізованої продукції, тис. грн		Частка обсягу реалізованої продукції, %		К конц
	Україна в цілому	АР Крим	Україна в цілому	АР Крим	
Усього	11591900	12739,2	100,00	100,00	
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	428500	483,2	3,70	3,79	0,10
Промисловість	950100	1049,6	8,20	8,24	0,04
Будівництво	1544600	1401	13,32	11,00	2,33
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	5935600	6900	51,20	54,16	2,96
Діяльність готелів та ресторанів	301000	313,6	2,60	2,46	0,13
Діяльність транспорту та зв'язку	852400	924,3	7,35	7,26	0,10
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1251100	1347	10,79	10,57	0,22
Освіта	20800	27,9	0,18	0,22	0,04
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	68700	76,8	0,59	0,60	0,01
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	130700	153,8	1,13	1,21	0,08
сума відхилень (Dj-dj)					6,01
Індекс структурних зрушень					0,97

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

Додаток 3

Таблиця 3.1

Структура та структурні зрушення у кількості працівників за ВЕД, АР Крим

Види економічної діяльності	Кількість зайнятих працівників		Структура зайнятих працівників, %		Розрахунок коефіцієнта інтенсивності структурних зрушень	
	2006	2010	2006	2010	лінійний	квадратичний
АР Крим	95077	87993	100,0	100,0	6,62	11,19
Сільське господарство, мисливст-во, лісове господарство	5824	5577	6,1	6,3	0,21	0,05
Рибальство, рибництво	392	251	0,4	0,3	0,13	0,02
Промисловість	15148	11912	15,9	13,5	2,39	5,74
Будівництво	12216	11350	12,8	12,9	0,05	0,00
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	21368	19798	22,5	22,5	0,03	0,00
Діяльність готелів та ресторанів	6763	6611	7,1	7,5	0,40	0,16
Діяльність транспорту та зв'язку	7178	6648	7,5	7,6	0,01	0,00
Фінансова діяльність	440	445	0,5	0,5	0,04	0,00
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	17971	18518	18,9	21,0	2,14	4,59
Освіта	1032	835	1,1	0,9	0,14	0,02
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1764	2013	1,9	2,3	0,43	0,19
Надання комунальних та індивіду-альних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	4981	4035	5,2	4,6	0,65	0,43
Інтенсивність структурних зрушень	x	x	x	x	0,55	0,97

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

Додаток И

Таблиця И.1

Розрахунок характеристик нерівномірності розподілу за показниками функціонування малих підприємств АР Крим за КВЕД у 2010 році.

Види економічної діяльності	Кількість підприємств, од.	Обсяг виробництва, тис.грн.	Кількість працівників, осіб	Питома вага МП	Питома вага обсягу виробництва	Питома вага кількості працівників	Коефіцієнт концентрації обсягу виробництва між секціями ВЕД	Коефіцієнт концентрації працівників між секціями ВЕД
	1	2	3	4	5	6	7	8
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	916	2533928	6222	35,26	67,84	31,48	0,33	0,04
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	286	67644,4	1248	11,01	1,81	6,31	0,09	0,05
Діяльність готелів та ресторанів	212	130758,2	2150	8,16	3,5	10,88	0,05	0,03
Будівництво	141	163498,6	1370	5,43	4,38	6,93	0,01	0,02
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	176	119265,6	1594	6,77	3,19	8,06	0,04	0,01
Діяльність транспорту та зв'язку	156	166522,5	1545	6	4,46	7,82	0,02	0,02
Виробництво харчових продуктів, напоїв	82	111274,5	768	3,16	2,98	3,89	0,00	0,01

Продовження табл. И.1

	1	2	3	4	5	6	7	8
Діяльність у сферах права, бухобліку, інжинирінгу, послуги підприємцям	81	22726	520	3,12	0,61	2,63	0,03	0,00
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	66	32839,4	714	2,54	0,88	3,61	0,02	0,01
Оренда машин, устаткування, прокат побутових виробів	56	10860,8	166	2,16	0,29	0,84	0,02	0,01
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	50	12553,7	332	1,92	0,34	1,68	0,02	0,00
Інші	376	363083,8	3136	14,47	9,72	15,87	0,05	0,01
АР Крим	2598	3734955	19765	100	100	100		
Коефіцієнти концентрації							0,33	0,11

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

Додаток К

Таблиця К.1

Розрахунок характеристик нерівномірності розподілу за показниками функціонування малих підприємств АР Крим за КВЕД у 2010 р.

Види економічної діяльності	Кількість підприємств, од.	Обсяг виробництва, тис.грн.	Кількість працівників, осіб	Питома вага МП	Питома вага обсягу виробництва	Питома вага кількості працівників	Коефіцієнт локалізації виробництва продукції в окремих секціях	Коефіцієнт локалізації працівників в окремих секціях
	1	2	3	4	5	6	9	10
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	916	2533928	6222	35,26	67,84	31,48	1,92	0,89
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	286	67644,4	1248	11,01	1,81	6,31	0,16	0,57
Діяльність готелів та ресторанів	212	130758,2	2150	8,16	3,5	10,88	0,43	1,33
Будівництво	141	163498,6	1370	5,43	4,38	6,93	0,81	1,28
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	176	119265,6	1594	6,77	3,19	8,06	0,47	1,19

Продовження табл. К.1

	1	2	3	4	5	6	9	10
Діяльність транспорту та зв'язку	156	166522,5	1545	6	4,46	7,82	0,74	1,30
Виробництво харчових продуктів, напоїв	82	111274,5	768	3,16	2,98	3,89	0,94	1,23
Діяльність у сферах права, бухобліку, інжинирінгу, послуги підприємцям	81	22726	520	3,12	0,61	2,63	0,20	0,84
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	66	32839,4	714	2,54	0,88	3,61	0,35	1,42
Оренда машин, устаткування, прокат побутових виробів	56	10860,8	166	2,16	0,29	0,84	0,13	0,39
Інші	376	363083,8	3136	14,47	9,72	15,87	0,67	1,10
АР Крим	2598	3734955	19765	100	100	100		

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.

Додаток Л

Таблиця Л.1

Розрахунок коефіцієнтів нерівномірності розподілу показників функціонування малих підприємств за районами АР Крим у 2010 році.

АТО	Кількість зайнятих працівників, осіб	ФОП, тис. Грн.	Структура зайнятих працівників, %	Структура ФОП, %	Коефіцієнт територіальної локалізації	Коефіцієнт територіальної концентрації
А	1	2	3	4	5	6
Автономна Республіка Крим	87978	96767,9	100,0	100,0	x	x
міста						
м. Сімферополь	38055	42123,8	43,3	43,5	100,6	0,3
м. Алушта	2998	3756,5	3,4	3,9	113,9	0,5
м. Армянськ	493	622,9	0,6	0,6	114,9	0,1
м. Джанкой	1186	1180,1	1,3	1,2	90,5	0,1
м. Євпаторія	5022	5126,1	5,7	5,3	92,8	0,4
м. Керч	4680	6232,7	5,3	6,4	121,1	1,1
м. Красноперекопськ	932	1054,1	1,1	1,1	102,8	0,0
м. Саки	1243	1130,5	1,4	1,2	82,7	0,2
м. Судак	1501	1700,1	1,7	1,8	103,0	0,1
м. Феодосія	4752	5143,4	5,4	5,3	98,4	0,1
м. Ялта	9325	10915,1	10,6	11,3	106,4	0,7
райони						
Бахчисарайський	2211	2346,4	2,5	2,4	96,5	0,1
Білогірський	1248	1416,6	1,4	1,5	103,2	0,0
Джанкойський	714	687,1	0,8	0,7	87,5	0,1

Продовження табл. Л.1

А	1	2	3	4	5	6
Кіровський	816	726,5	0,9	0,8	80,9	0,2
Красногвардійський	1875	1599,1	2,1	1,7	77,5	0,5
Красноперекіпський	269	237,7	0,3	0,2	80,3	0,1
Ленінський	1523	1672,7	1,7	1,7	99,9	0,0
Нижньогірський	703	602,6	0,8	0,6	77,9	0,2
Первомайський	712	534,4	0,8	0,6	68,2	0,3
Роздольненський	486	472,4	0,6	0,5	88,4	0,1
Сакський	1928	1859,6	2,2	1,9	87,7	0,3
Сімферопольський	3446	3816,6	3,9	3,9	100,7	0,0
Советський	811	813,3	0,9	0,8	91,2	0,1
Чорноморський	1049	1027,2	1,2	1,1	89,0	0,1
Коефіцієнт концентрації					x	0,03

Джерело: Складено автором за оперативними даними ГУС в АРК.